

УМАР САФАР

**БИГӮ, ТАРОНА
БИМОНАД!..**

(Нақде бар сурудаҳои САЛИМИ ХАТЛОНИӢ)

Душанбе
КВД «Комбинати полиграфии шаҳри Душанбе»
2016

ББК 84 Точик 7-4 + 72.3
С-35

Муҳаррири масъул: МУҲАРРАМ ҚОДИРӢ

Умар Сафар. БИГӢ, ТАРОНА БИМОҲАД!.. (Нақде бар сурудаҳои Салими Хатлонӣ). Душанбе: «?????»-2016, -? сах.

Китобе, ки манзури хонандагони гиромӣ мегардад, фарогири андешаҳои таҳқиқотӣ перомуни сурудаҳои шоири маҳбуб Салими Хатлонӣ мебошад.

© Умар Сафар, 2016

САРНАВИШТ

Мурдагон...

Абадхуфтағони кафанпӯшанд!

Зиндагон...

Тамошогароне...

Кафандузду кафанфурӯшанд!

Онон ва инон...

Бар ҳоли ҳам ҳайронанд!

Вайронагари ҷаҳони ободанд!

Ободгари ҷаҳони вайронанд!

МУНДАРИЧА

Пешгуфтор.....	
Дар масири боду борон.....	
Дар нухуфти созхову розҳо.....	
Гиляҳои дардангез.....	
Шефтагии сафар дар сарзаминҳои қадим.....	
Поёни нопадидор	
Феҳристи адабиёт.....	
Баргузидаи ашъор.....	

ПЕШГУФТОР

Сухан аз шеърӯ арзишмандии нақши он дар чомаи башарӣ ба миён гузоштан ҳамеша андешабарангез аст. Шеърро нерӯест хурӯшону тӯфанда, чаззобу шефтагар, ки бо дидори нахустин эҳсосу авотифи хуфта дар ниҳодро бедор месозад.

Хастагии рӯхиву парешонӣ, афсурдагиҳо фуру мерезанд ва ҳиссе нишотангезу равшан вучуди моро саршор менамояд.

Дар лаҳазоте, ки мо гирифтори чунин ҳолате ҳастем, андешаи сипосомезе ба зехн мерасад, ки чи нозебо буд ҳастии башар, агар шеър набуд.

Шеър ба гунае дар матну батни зиндагии мо нуфуз кардаву бо мазҳари рӯзгори мо омезиш пайдо намуда, ки тасаввури зистану будан бе вучуди он муҳол аст.

Аз чониби дигар пурсише ба зухур мерасад, ки шеър чист ва чи аносире сабабгори ин ҳама шӯру кашандагии гирдобвори он аст?

Дар имтидоди замон мардуми зиёде аз шумори муҳаққиқону пажӯҳандагон, аҳли адаб, шоирону файласуфон талош варзидаанд, то ба ин суол посухи дақиқу итминонбахш диҳанд. Мутаассифона касе то ба имрӯз ба посухи чомаеу комил даст наёфтааст.

Вале саъю кӯшиши эшон ҳадар нарафта. Хирмане аз китобу рисолаҳо дар перомуни шеърӯ чистии он мунташир гардида, ки ҳар як дар шинохту маърифати ҷаҳони офариниш муҳиму корсозанд. Бо нашри ҳар китобе равшанӣ тозае дар ҳарими сухан боз мегардад. Гӯшаҳои нопадидоре парда аз рух канор мезананд.

Албатта ҳарфи наву тоза гуфтан перомуни ин баҳс мушкилу ағлаб номумкин аст, аммо ба гумони мо шунидани такроргуфтаҳо низ нисбати шеърӯ шоирӣ дилхоҳу пазируфтанист...

Шеъри муосири тоҷик дар масири ҳазораи дуввумини худ қарор дорад. Дар ҳоле ки сайёраи мо ба шеваи

саросемаворе тағйири симову сурат мекунад, адабиёт низ дар садад аст, дар раванди умумии таҳаввулу тағйир, ҳамгоми замон бошад.

Дарвоқеъ, имрӯз, дар сафҳаи ойинаи як китъашеър аст, ки мо симои ҷаҳоне дар ҳоли дигаргуниву тағйирро шоҳид мешавем. Чунин ба назар мерасад, ки ҳамзамон ҷаҳон ҳам бо хеш шеърро низ раҳнамунӣ сарзаминҳои номакшӯф месозад.

Дар ин миён шеваи кори шоири тоҷик дар кори эҷоду офариниш тағйир намуда. Шеъри тоҷик таҷрибаҳову усулҳои мухталиферо аз сар гузаронида, ки дар ниҳоят сабабгори камолу пешрафти шеър гардидаанд.

Дар пайванд бо ин мавзӯ номунносиб нест, агар чанд нуктае дар атрофи вижагиҳои замони имрӯз ва нақши адабиёт дар ошноиву ислоҳу камолӣ он гуфта шавад.

Дунёе, ки конуни боду боши мост, дунёи дукутбист: Ғарбу Шарқ. Маълум нест, дар чи замону маконе барои нахустин бор аҳли таҳқиқ дунёро чунин тақсимбандӣ намудаанд, вале ин гурӯҳбандӣ дар давоми асрҳои дароз ба ин ду мафҳум ё истилоҳи сиёсӣ (ё ҷуғрофӣ ё ...) ба андозае шукӯҳу шаҳомати маъноӣ, густурдагии вожагонӣ бахшида, ки ҳамзамон бо шунидани исми онҳо дар андешаи мо садҳо мавзӯъ, саҳнаҳои мухталифи имрӯзин пайдо мешаванд, зеҳну ҳушамонро ба фикру тааммул водор месозанд.

Шинохти марзу домани Ғарбу Шарқ ниёзе ба шарҳу баёни ҳосе надорад. Зеҳни мо ба таври ғайримустақим дар давоми солҳо барои дарку ошноии он саъю талош намуда ва тамоми бори маъноии онро зарра-зарра, ноаён гирдоварӣ намудааст.

Имрӯза ҳатто барои каноранишиноне, ки ҳеҷ майлу рағбате ба баҳсу гуфтугӯҳои илмӣ-пажӯҳишӣ надоранд, бархурд бо мафҳуми Шарқу Ғарб беасар нест.

Шунидани ин таквожаҳо фазои торикравшанеро аз ду дунёи мутафовит, бо ҷомеаи ҳосе аз инсонҳо, фарҳангу расму сунаи, адабиёт, сатҳи муайяни зиндагӣ, ақидаву

боварҳо, шеваҳои дунёнигарӣ, дар руҳу равонашон эҷод месозад.

Кас беихтиёр ба ёди ин байти аллома Иқболи Лоҳурӣ меафтад, ки даҳсолаҳо пеш гуфта буд:

Шарқ Ҳақро диду олабро надид,
Ғарб дар олам хазид, аз Ҳақ рамид.

Дар як нигоҳ байти мазкур як натиҷаи ҷомеи шоиронаву муҳаққиқона аз раванди умумии дунёест, ки шоир дар он мезиста. Ҳарчанд фазои онрӯзиро бо вазъи имрӯзи ҷаҳон наметавон қиёс кард, вале ба назар чунин мерасад, ки баъд аз гузашти замони мутамодӣ ин ду кутб дар шеваи бархурди хеш ба ҷаҳону мазоҳири ҳазорранги он дигаргунии қобили мулоҳизае ворид накардаанд.

Агар ин ду мафҳумро ба сифати меҳвари асли қарор диҳем, пас падидаву руҳдодҳое, ки дар чанд соли охир дар синаи дунё мегузаранд, касро ба ин натиҷа мерасонанд, ки Ғарбу Шарқ вориди марзу буме шудаанд, ки ҳаракат дар ҷодаҳои он ба осонӣ муяссарашон нест. Ҳарсӯ, ки менигаранд ба ҷуз бунбасту торикӣ чизе намебинанд. Роҳи бурунрафт нопадост.

Ҳазандагӣ дар паҳнаи олам дар мақтае аз замон Ғарбро ба гунаи гӯшношунид хаста намудааст. Равандагӣ дигар ба шеваҳои пешин имконпазир нест. Вале ниёзу иқтисоии идомати ҳастӣ ин аст, ки риштаи ин масири ҳамешагӣ гусаста нашавад. Сарзаминҳои нашинохтаи саршори неъмату дорой ҳанӯз зиёданд ва метавон аз онҳо баҳраҳо ҷуст.

Дар канори Ғарб ҷўяндагӣ дар роҳи шинохти Ҳаққ Шаркро ба марҳилае расонида, ки онро метавон марзи чунунзадагӣ номид. Шарке, ки дигар сар аз по намешиносад. Ғарб ҳешро баҳши бузургу бартари ҷомеаи мутаммадин мешуморад ва бар мабной тасаввуроти худхоҳонаи худ зоҳиран аз чунин вазъи нохушоянди ҷаҳони Шарқ, изҳори нигаронӣ мекунад, омодагии ҳешро барои ҳаллу фасли мушкилот, кумақҳои башардўстона

эълон медорад, вале дар ботин шодиву нишоташро ҳадду канор нест. Зеро чунин низоъу муноқишот, нооромиву ташаннуч, чангу даргириҳо, барои хазандагии пурдоманай он дар паҳнаи ҷаҳон, имконоти бепоёнеро фароҳам месозад. Ин ҳама авзои печида сабабгори он мегардад, ки дар сарзаминҳои шарқӣ ҳузур пайдо кунад.

Мантиқан суоле пайдо мешавад, ки дар чунин шароите мо, ки ҷузвезе аз ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳастем ва фазои туфонҷӯши гетӣ моро бетараф намегузорад, чи мавқеияте бояд дошта бошем?

Ба андешаи мо нахустин гоме, ки дар ин роҳ бояд бардошта шавад шинохти воқеияти замони муосир ва ҷойгоҳи зиндагии мо дар домони он аст. Зеро ҷарҳае, ки ҳаракату густариши доманадори замонро таъмин сохта, ба гунае тезу пуршироб буда, ки таҳаввулоту дигаргуниҳои беназирро сабабгор шудааст. Таърихи башарӣ чунин тағйиру пешрафти тундгомро ёд надорад.

Муҳимтарин омиле, ки муҷиби дигарсозии симои ҷаҳон гашта, инқилобест, ки дар соҳаи фанновариву иттилоот ба вуқӯъ пайваस्ताаст. Инқилобе, ки дунёро бо тамоми вусъату бузургиаш рӯйи кафи дасти инсон гузошта, то ба осонӣ битавонад серӣ, ба ҳар гӯшааш, ки мавриди назари ўст, ҷашм афканад. Дар кутоҳтарин фурсат, ҳатто дар ҷамъи сонияҳо аз дуртарин нуктаи дунё тибқи майлу рағбаташ хабар бигирад, ошно шавад.

Шабакаҳои интернетӣ бо имконоту зарфиятҳои бепоёне, ки доранд, тамоми иттилооту маълумоти мавриди ниёзо аз воқеияти шароити зиндагии мардуми сайёра, мазҳару шеваи ҳастии эшон дар ихтиёри мо мегузоранд. Сарчашмаву манбаъҳо, ки муътамаду салоҳиятдор ҳам ҳастанд, ҳеҷ пурсишero бепосух наменонанд.

Вуруд ба маҷрои хурӯшони интернет, дастёбӣ ба донишу огоҳиҳои тоза ба тозаи рӯзафзун, ба вижагии маъмулу барҷастаи рӯзгори мо табдил мегардад ва

бешубха ин таъинкунандаи ҳақиқати имрӯзи мост, ки бояд ҷузъиёти онро бишиносем.

Тавре ки зикр гардид, бохабарӣ, огахӣ, вусъати шинохту маърифати равандҳои дунёсози қарни имрӯз, ки натиҷаи инқилоби фанниву иттилоотист, пардаи ғафлату зулмати нишаста дар зехнҳоро канор зада, мағзҳои танбали даступобастаро водор намуда, то бедор гарданд, ба ҷаҳону мазоҳири ҳазорранги он бо дидаи таҳқиқ бингаранд. Рӯзгору ҷомеаи зисти ҳешро бо иҷтимоъҳои пешрафта қиёс кунанд. Агар чунин қиёсу тааммул сурат бигирад, хеле зуд равшан мегардад, ки боландагӣ, пешрафту шукуфоии ҳар кишваре вобаста ба қудрату тавони ҳар фарди миллати он аст. Ин тавоноӣ бошад, зойидаву барҳоста аз донишу хирадест, ки афроди миллат дар ақлу ҳуши ҳеш анбон кардааст. Дар ин миён зарур аст, ки дар домони миллат ҳамеша нерӯҳои меҳвариро шинохт. Онро ҳифзу парвариш намуд, барои фарогирии донишҳои зарфиятофарину тавонсоз, ҷаҳоншинохтии дархӯрд ҳидояташ намуд.

Пас метавон зикр намуд, ки вижагии дигари замони мо, ки бояд амиқ маърифат шавад, иборат аст, аз бунёди ҷаҳонбинии комилу фарогир, солиму созанда барои насли имрӯз...

Бозгардем ба масъалаи замони имрӯз ва зикри порас аз достони «Садои Осиё»-и устод М.Турсунзода. Он ҷо ки мегӯяд:

Осиё гӯяд сухан, овози онро бишнавед,
Мавҷи дарё, ғурриши баҳри дамонро бишнавед.
Осиё бедор шуд, бедор, тарки хоб кард,
Ростиву дӯстиро оқибат дарёб кард.

Ин сатрҳои пурмуҳаббат, ки аз дили пурсамимияти шоир чашмавор ҷӯш задаанд, бозтоби марҳилае аз ҳаёти гузаштаи мост, ки ниёз ба тафсираш нест. Вале ба гумони мо ҳарф-ҳарфи ин абёт қодир аст воқеияти имрӯзи моро

мунъакис созад. Вожагони ҳар сатре саршору молмоли як навъ шитобу чӯшишу пуёй, шодио нишоти борваранд.

Пушти ин паём гӯё мардуме истодаанд, ки ояндаи рахшону некдидори хешро эҳсос мекунанд. Расидан ба домони он сабру шикебоиро аз онҳо рабудааст.

Воқеан хусусияти дигари чашмгири замонаи мо ҳамин шитоб аст ва сабабу заминаи бунёдии ин шитобзадагӣ бархостани миллатҳо аз хоби гарону тӯлонист. Зистан дар муҳити бедор эшонро муътақид сохта, ки пасмондагӣ, ақибафтадагии онҳо бастагӣ ба ду рукн дорад. Доштани бисёр чизҳое, ки надоранд ва шинохту донишони фаровон-донише, ки намедонанд. Асри ҳозир аз онҳо тақозо мекунад бидуни таъхир бо эҷоди иттиҳоду ҳамбастагӣ миёни афроди хеш дар масири доштани дониш бикӯшанд. Маҳзи хотири ин, шитоби бошуурона, огоҳона аз дигар нишонаҳои замони муосир аст.

Пай бурдан ба умқи паҳнои хусусиятҳои замони муосир масъулияти бузургро ба дӯши мо мегузорад. Мо набояд фаромӯш кунем, ки пешрафти кишвари мо, дастёбии он ба шоҳроҳи густурдаи камолу боландагӣ, фазои орому амни он, афзоиши зарфиятҳои зеҳнӣ моддиаш, ҳаргиз бозигарони бузурги дунёталошро хушнуд намесозад.

Зеро аз дунёбино ҷаҳон бо ин хислат сиришта шуда. Ба расмӣ шинохтани комёбиву сатҳи рушду тараққии кишвар ҳузуру мавқеияти онҳоро танг, дасташонро кӯтоҳ месозад. Дар ҳоле, ки онҳо бо кишварҳои пасмонда, факрзада, дорои иқтисоди нозил одат кардаанд. Чун вазъияте чунин барои онҳо заминасоз мегардад, то воридаи кишвари мавриди назар шаванд, барномаҳои хешро зеро садҳо ниқобу парда, ки гӯё аз эҳсоси башардӯстӣ маншаъ мегиранд, амалӣ созанд.

Воқеияти собитшудаи таърих аст, ки қудрату сарват, бениёзи сабабгори ғуруру кибр, бешхоҳӣ, нодидагирии атрофиёни нодор мегардад. Ҷаҳони Ғарб, ки бахше аз

чаҳони Шарқро ҳам бо худ пайваста, имрӯз чунин вазъияте дорад. Бояд бозорҳои тозаву густурда пайдо кунад, мисли пешин дар фазои дунё болупар занад...

Боз ҳам пурсише дари зеҳн мекубад: Чи бояд кард? Посух ин аст:

Ба гузаштаи дурахшони мардум, ба таърихи хеш, ки молмоли таҷрибаҳову шоистагиҳову ибратхост рӯ биёварем. Онро биёмӯзем. Хешро бишносем ва бар талаботи он барномаи амалкарди зиндагии худро бисозем. Бояд бидонем, ки нерӯи бузурги раҳогар, раҳкушо, ҳофизу ниғаҳбони мо, ҳамбастагӣ, иттиҳоди мост. Хислате, ки дар рагу пайванди ниёкони мо қорӣ буда ва имрӯз низ намоёнтарин чеҳраи ҷомеаи мо бояд бошад.

Гуфтем, замони муосир бо масоили буғранчу печидааш ҳама ҷо дар мезанад. Маҳз дар ин қаламрав аст, ки бо шеър гиреҳ меҳӯрад. Ворида долонҳои дарунандаруни он мегардад, то аз ҳузури пуршиноси худ дарак диҳад, гузашта аз ин симои сураташро дар ойинаи шеър ба тамошо гузорад. Барои идомати ҳастӣ, зебо зистан, имконоти зарфиятҳои бешумор ва шеваҳои мухталиф аст, ки яке аз онҳо шеърӯ сухани баланд аст.

Мо аз нерӯи бузурги раҳогари иттиҳоди ҳамбастагӣ лаб боз намудем.

Ба гумони мо лозим аст, иттифоқи васлро аз вожагон биёмӯзем. Ҳамҷавориву ҳамдӯшӣ, пайванду иттисоли онҳост, ки вучуди калимотро барҷаставу тавонашонро тӯфонӣ месозад.

Шоирӣ тавоно, ки ба дунёи тундрав бетафовут нест, метавонад замонро бо тамоми воқеияташ, пардаҳои ҳазоррангаш наққошӣ кунад ва дар ислоҳи он бикӯшад.

Шоирони мо ҳаргиз аз иҷрои ин рисолати муҳим ғофил набудаанд, балки кӯшидаанд ҳама гуна ниёзу иқтисоии онро бароварда созанд ва раванди пуршинобаширо бо майли ҷомеаи хеш созгор намоянд.

Бад-ин манзур қарор шуд, муруре дар корномаи шоири арҷманд Салими Хатлонӣ, ки муаллифи осори арзишмандест, сурат бигирад. Сурудаҳои Салим ҳамвора мавриди тавачҷуҳи ноқидон буда ва китобу мақолаҳои ҳам дар арзёбии ашъораш мунташир шудааст. Вале эҳсос мешавад, ки корномаи ӯ ба гунаи шоиста нақду баррасӣ нагардидааст.

Шеърҳои навпардозонаи ӯ бештар аз зиндагиву табиат сарчашма гирифта ва тасвиру наққошиҳое, ки дар сурудаҳои ӯ ҳузур доранд, аксар бархоста аз рӯзгори фардии ӯст.

Салим ҳунармандест, ки ҳамеша бо шеър шоирона зиставу дар ҳама шеваҳои марсум, чи суннативу чи навгароёна шеър сохта ва ҳаргиз барои ҳеҷ як ҷойгоҳу афзалияти бештар қоиладаринашудааст.

Шеър барои ӯ, бо тамоми маъниву бори маънавӣ, зиндагист.

Дар ин пажӯҳиш ба гӯшаҳои пуршумори ин зиндагӣ назар шуда ва зехндидаҳо манзури ҳамватанони гиромӣ гардидааст. Умед аст, ки мақбулу корсоз афтад.

ДАР МАСИРИ БОДУ БОРОН

Ҳақиқати озмудашудаи рӯзгору иҷтимои башарӣ гувоҳ бар ин аст, ки сарчашма ё нуқтаи оғозини ҳар тағйиру таҳаввуле вобастаи ниёзу эҳтиёҷи барҳоста аз муҳити зист, ҷомеаи ҳуди инсонҳост. Аз сӯйи дигар шаклпазирӣ, зуҳури чунин ниёзе кори як рӯзу ду рӯз набуда, замони муайянеро тақозо мекунад.

Аз мурури таърихи адабиёт равшан мегардад, ки Ҳангоми ба вуқӯъ пайвастанӣ чунин дигаргуниҳои бунёдин, адабиёт низ аз насими рӯҳбахши он барканор намемонад. Дар масири умумии он тағйироти сифатӣ арзи вучуд мекунад. Шеваи кори адибону ҳунармандон, тарзи ҷаҳонгариву ҷаҳонбинии эшон, салиқаҳои ҳунарӣ, дигар мешавад. Осори ҳунарии адабӣ либоси тозаӣ муносиби замон ба тан мекунад. Зуҳури ҳамчунин адворе дар таърихи ҳар қавму миллате вобастаи заминаву омилҳои гуногуне мебошад, ки шинохти онҳо дар омӯзишу дарки осори ҳунарӣ ниҳоят арзишманд аст. Ҳадафи мо дар ин мухтасар фуру рафтани дақиқ шудан дар ҷузъиёти заминҳои зуҳури ниёзу эҳтиёҷи ҷамъӣ нест. Перомунӣ ин мавзӯ таҳқиқу пажӯҳишҳои фаровон анҷом шуда, вале дар хошия бояд ба ду нуқтаи муҳим таъкид намуд. Нуқтаи аввал таъсиру нуфузи фарҳангу адаби миллатҳои дигар ба адабиёт ва нуқтаи дуввум по ба майдон гузоштани насли тозанафасест, ки ба муҳити перомун, ҷуғрофияи ҳастии башар, ба ҳастӣ ва мазохири он диди тоза, нигоҳи дигар дорад. Дар садад аст, ҷаҳонро аз панҷараи ҷашмони хеш бубинад. Бо гузоштани панҷа рӯйи кӯраи оташ моҳияту сиришти сӯхтанро дарк кунад. Андешаву дарки хеш ва дар ниҳоят дарки моро аз дунё дигар созад.

Бо камоли таассуф бояд арз намуд, ки адабиёти муосири мо чи дostonӣ ва чи адабиёти манзум бо вучуди он ки беш аз як қарн аз зуҳури он сипарӣ мешавад, ба гунаи шоиста ҳамаҷониба баррасӣ ва даврабандӣ

нашудааст то муҳимтарин вижагиҳо, барҷастагиҳо, ҷанбаҳои заъфу нерӯмандаш ва гузашта аз ин чехраҳои мондагораш шинохта шаванд.

Аслан бар асоси меъёрҳои мавҷуд дар риштаи адабиётшиносӣ таъйин намудани марзе барои як давраи замонӣ, як тарзи шинохти илмии падидаҳои бо ҳам печидаи адабӣ ва офаринандагону холиқони осори адабӣ-хунарӣ маҳсуб мешавад.

Ҳар даврае дар радифи мавзӯҳои ҷовидонии адабиёт, фарогири масоилу бунмояҳои вижаи худ аст, ки ба ҷараёни умумии адабиёт мутобиқат доранд. Шохисҳои мунҳасир ба фард дорад. Дар бистару қаламрави ин ё он давр аст, ки жанрҳои муайяне рушду камоли чашмгир пайдо мекунанд ё гурӯҳе аз онҳо ба гӯшаи фаромӯшӣ супурда мешавад.

Агар аз давраҳои аввалини адабиёти муосири тоҷик сарфи назар шавад, нимаи дуввуми қарни бистум бавижа даҳаи шастумро дар домони адабиёти имрӯзи мо метавон оғози як даврони тоза баршумурд.

Заминаи нахустин по гирифтани решадор шудани ин даврон қабл аз ҳама ба насли наво аз адибону шоирони ҷомеаи адабии мо бастагӣ дошт, ки бо қалбе пуршӯр, зехниятӣ тафаккури навадешона, ҷаҳонбинии фароҳу густурда, диди нав, шеваҳои навапардозонаи офариниш ворида майдон шуда буд.

Ин насли тозақор мехост шеъри тоҷикро ба сарғаху аслияти пешинаш боз гардонад, дар заминаи офаридаҳо ва суннату анъанаҳои пешиниён таҷдиди назар намояд ва пайванди мустаҳкам миёни шеъри тоҷик ва ҷаҳон халқ созад.

Муъмин Қаноат, Ғоиб Сафарзода, Лоиқ Шералӣ, Бозор Собир, Ҳабибулло Файзулло, Ашур Сафар, Қутбӣ Киром, Гулназар, Ҳақназар Ғоиб, Алимӯҳаммади Муродӣ, Гулрухсор аз зумраи шоироне буданд, ки бо зуҳури эшон шеъри тоҷик ворида сарзаминҳои тозаву

ногушуда шуд. Дигаргуниҳои бунёди дар сурату сохтор ва дарунмояҳои он арзи ҳастӣ намуд.

Бо баракати намояндагони ҳамин насли навпардозу дигарандеш «шеъри нав» дар адабиёти мо доман густурд. Имрӯз «шеъри нав» падидаи тозае нест. Шоирони мо намунаҳои арзишманду хондание дар чаҳорҷӯби «арӯзи озод» ё «шеъри нимой» офаридаанд. Пешгомони ин чараён бешубҳа шоирони мазкур будаанд.

Миёни баҳсу нишастҳои илмӣ - адабие, дар атрофи «шеъри нав» ва махсусан шинохти ҷанбаҳои истилоҳии он сурат гирифта, муҳаққиқон ба конуну сарчашмаи таҳаввул ва ҳамзамон масъалаи таъсирпазири адабиёт аз ҳам зиёд таъкид варзидаанд.

Ибораҳои «шеъри нав», «шеъри озод», «арӯзи озод», «шеъри нимой», «шеъри сафед», «шеъри мансур» аз ҷумлаи истилоҳоте мебошанд, ки дар таҳқиқоти мавҷуд калимаҳои калидӣ ба шумор мераванд.

Вале дар тӯли замон бо итминон метавон гуфт, ки шоирони мо бидуни он ки ба ҷанбаҳои маъноӣ ва моҳияти истилоҳии онҳо таваҷҷуҳ карда бошанд, шеъри нав эҷод кардаанд.

Ба нудрат касеро аз ҷамъи онҳо метавон пайдо намуд, ки дар бораи сохтори шеър, ҷойгоҳи вожагон, ҷанбаҳои забоншинохтӣ, равшаншинохтӣ, забони шеър ё баҳрагирии шоирон аз фарҳангу адаби қавму миллатҳои дигар андеша, ё ибрази назар намуда бошад. Дар сурате ки масъалаи охири дар шеъри тоҷик ниҳоят мавзӯи бориз буд. Фазои густурдаи адабӣ- фарҳангӣ, адабиёти ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, тарҷумаи намунаҳои беҳтарини осори шоирони адабиёти ҷаҳон аз забони русӣ ба тоҷикӣ дар рушду боландагии шеъри тоҷик муассиру корсоз буд. Аммо ба андешаи ғолиб танҳо адабиёти Эрон буд, ки таъсири ҷонбахше ба шеъри муосири мо гузошт. Бешубҳа агар шеъри Эрон набуд шеъри муосири мо ба ин сатҳу поя намерасид.

Албатта таъсирпазир будан, баҳра чустан аз чакидаҳои зеҳни дигарон хоси як адабиёт ё млллати алоҳидае нест. Ин як падидаи ҳамагонӣ аст, ки дар хилоли таърихи дурударози адабиёт вучуд дошта.

Агар шоирони мо аз офаридаҳои шоирони муосири Эрон баҳраҳо бардоштаанд, худи адабиёти Эрон аз сарчашмаи адабиёти Ғарб ва бавижа Фаронса обҳо хурда буд. Муҳаққиқи номдор, зиндаёд А. Зарринқӯб дар пайванд бо мавзӯи мазкур дидгоҳҳои қобили мулоҳизае дорад, ки зикрашро муносиб медонем. Назари мавсуф перомуни таъсирпазирӣ густурда буда, онро вобастаи тағйиру дигаргуниҳои сиёсиву иҷтимоӣ медонад: «Таҳаввулоти иҷтимоии қарни охири мо як ранги тоза ба шеърӯ адаби мо додааст. Ранги ғарбии имрӯз. Гӯйӣ адаби шарқӣ бо иқтибос аз шеъри ғарбӣ он чиро гузашта аз аҳди ренессанс (эҳё) то румонтизм бо Урупӯ бахшидааст, бозпас мегиранд. Дар ҳар ҳол аз тамоми ҳаҷҳое ки нуфузи адаби урупӯӣ ба фарҳанги ҷадиди мо додааст, ҳеҷ чиз ҷолибтар аз он чизе нест, ки имрӯз шеъри нав мехонанд. Шеъре, ки тақрибан имрӯз Нимо Юшиҷро бояд мубтақири он донист».[13, 183].

Дар қавли мазкур бояд ба ду ҷанба таваҷҷуҳи хос мабзул дошт. Ҷанбаи аввал дарку шинохти таҳаввулест, ки дар ҷомеа бар мабнои падидаҳои сиёсӣ иттифок меафтад ва тамоми гӯшаҳои иҷтимоиро таҳти таъсир қарор медиҳад. Ҷанбаи дигар таъсирпазирӣ адабиёт аз адабиёти хориҷӣ бар асари фароҳам омадани шароитест, ки дар натиҷаи дигаргуниҳои вазъӣ сиёсӣ -иҷтимоии замон эҷод шудааст.

Аммо қиёси ҷанбаи дуввум, тадбиқи он ба адабиёти тоҷик сидқ намекунад. Зеро шеъри муосири Эронро наметавон адабиёти хориҷӣ шумурд. Ин адабиёт бо доштани рӯҳу зеҳнияти ягона, пешинаи муштарақ, рукнҳои устувори ҳунару асолат, решаҳои ягонаву умумии наҷодӣ, таърихӣ, имкону зарфияти биловасфе дар асаргузорӣ, тасхири рӯҳу равон, зеҳнияти ҷамъӣ

дошт. Шоирони даҳаи шастум дар чунин фазову маконе зиндагӣ ва эҷод намудаанд.

Ҳамзамон бо хезишу авчи шеърӣ андешаҳои навгароёна, нақду арзёбии осори адабӣ ривочу пешрафти чашмгире пайдо мекунад, ки ин амр дар ҷойи худ барои пешрафту камоли ҳар адабиёте ниҳоят коргару пураҳамият аст. Баррасиву мурури дидгоҳҳои назариёти пажӯҳандагони адабиёт дар он солҳо гувоҳӣ медиҳад, ки эшон ба мабоҳису ҳамоишҳое, ки дар атрофи «шеъри нав»-и форсӣ дар Эрон сурат гирифта, хабар доранд. Аз сӯи дигар номаънусӣ инхирофравии ғайри маъмулии сабки шоирони муосири Эрон эшонро бо тааммулу андеша водор сохта. Шинохти онӣ ва мизони ом барои назар додан онҳоро ангега дода. Замон гӯё пеши онҳо вазифа гузоштааст: бояд чизе гуфт ва матлаби ҷондору решадор гуфт. Ин аст, ки бо мурури нашрияҳои расмӣ он солҳо мо бо андешаву нуқтаназарҳои аҷибу ғариб рӯ ба рӯ мешавем. Гоҳо эҳсос мешавад, ки эшон ба сатҳи лозим ба ҷаҳони ин падидаи адабӣ пай набурдаанд. Ба дигар суҳан моҳияти вучудии онро дарк накардаанд. Гоҳо зехни эшонро вачҳи берунии шеъри нав ё худӣ унвони он ба худ машғул доштааст. Ин аст, ки ақоиди бархе аз пажӯҳандагон аз нигоҳи имрӯз хеле содаву сатҳӣ ба назар мерасанд.

Аз миёни он ҳама мақолоту андешаҳои маншур перомунӣ ин падидаи тозазуҳури шеъри форсӣ танҳо назари шодравон Р. Амонов нақл мегардад, ки ба гумони мо то ҷое ба ҳадафи шоирони навпардоз наздик шуда. Мавсуф мавзӯи шеъри навро аз лиҳози пайванду иртиботи он бо табиат ва таъсирпазирии шоирон аз мазоҳири рангоранги табиат мавриди арзёбӣ ва таҳлил қарор медиҳад. Пажӯҳишу ҷустор дар осори шоирони муосир номбурдаро ба чунин натиҷае мерасонад, ки «таҳаввулу дигаргунӣҳое, ки дар паҳнои шеъри муосири тоҷик дар қисмати вазну қофия дар тӯли солиён ба вучуд омада, нишони зуҳури сабки тоза ё роҳи навине нест,

балки «шеърӣ нав» шеъре хоҳад буд, ки дорои натиҷаҳо, мавзӯю қолаби шеър, балки тафаккури тозае ҷорӣ шуда, услуби тасвири воқеаҳо ба тарзи нав анҷом гирифта бошад. Яъне, дар мадди аввал як навъ сабки тоза, шакл гирифтани шеър зарур мебошад. Ҳар гуна сабки тоза дар адабиёт давраи махсус аст. Агар он нишонаи барҷастаи марҳилае дар таърихи адабиёт набошад, агар дар он аз ҷиҳати сифат тағйироти махсус мушоҳида нагардад, дар бораи навии он сухан гуфтан нашояд». [18]

Дар ҳар сурат ба ҳамин минволу бо ҳамин наҳаҷ шеърӣ тоҷик як даврони пуртакопӯӣ озмоишу шаклгириву камолу пухтагиро аз сар гузаронд.

Осори гаронбаҳое аз шоирони ёдшуда дар имтидоди беш аз ду даҳа мунташир гардид. Шоирони тоҷик дар заминаи ҷаҳорпорасароӣ, ҷаҳорпораҳои сарбаста, рубоиву дубайтӣ, шеърҳои кӯтоҳ, такбайтҳо ба комёбиҳои нодире даст ёфтанд. Вале ба касе пӯшида нест, ки гуфтани шеър ба шеваи нимойӣ ривочу густариши қобили мулоҳизае надошт.

Натиҷаи матлуб аз талошу такопӯҳо, корномаи халлоку ҳунари офаринандагии ин насл зуҳури насли дигаре буд, ки солҳои ҳаштодуми асри гузашта ба қаламрави адабиёти муосир гом ниҳод.

Ин насл аз пешгузаштагони хеш тафовути зиёде дошт. Аввал ин ки роҳи ҳаракату пешрафт барояш ҳамвор шуда буд. Тамоми мушкilotу муъзилоти мавҷуд дар шинохти шеърӣ рисолати шоир, ҷараёнҳои шеърӣ, мавқеияти замониву маконӣ ба дасти адибону шоирон, ноқидону пажӯҳандагони даҳаи шастуму ҳафтодум бартараф шуда буд. Ҳавзаҳои ниҳодҳои нерӯманди адабӣ бунёд шуда буданд, ки масоили пазиришу тарбият ва камолӣ навқаламонро ба дӯш доштанд. Сатҳи донишу иттилои эшон аз адабиёти худӣ ва дар маҷмӯъ аз адабиёти ҷаҳон, масоили адабӣ, дар қиёс бо насли пешин густурдатару фарохтар буд. Замон имконоти бузургеро дар роҳбӣ ба ҷаҳони мармузу розолуд ва зебои шеър дар

ихтиёраш мегузошт. Бехуда нест, ки даврони навқаламӣ, роҳёбӣ, шаклгириву пухтагии намояндагони насли солҳои ҳаштодум бо сабаби шинохту огоҳии пурвусъату амиқи ҷаҳони шеърӯ шоирӣ фосилаҳои кӯтоҳро ба бар дошт. Ва ниҳоят вижагии дигари ин насл, ки онро аз гузаштагон мутафовит месозад, вусъати назар, парвози баланди мурғи андеша, сабку қалами хос аст, ки шавоҳиди зинда зиёд дорад.

Яке аз намояндагони ҳунарманди ин насл Салими Хатлонӣ мебошад, ки дар сарзамини сабзи шеърӣ тоҷик беш аз се даҳа гом бардошта ва осораш ба ҷуз маҷмӯаҳои алоҳида дар шаш дафтари «Мунтахаби ашъор» ба нашр расидааст. [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Шеърӯ сурудаҳои Салими Хатлонӣ аз ҳамон оғоз мавриди тавачҷуҳи ноқидону пажӯҳандагони адабиёт қарор гирифта буд. Бехуда нест, ки дафтарҳои шеърӣ аксар бо пешгуфтори адабиётшиносони саршиносе мисли А. Кӯҷаров, М. Муллоаҳмадов, Ш. Солеҳов, М. Аҷамӣ оғоз мегарданд. Ногуфта намонад, ки пешгуфторҳои мавҷуд ҳамзамон фарогири нақди воқеъбинонаи ашъори шоиранд. Ин барои як шоир бахту иқболи андаке нест.

Муҳаққиқони ёдшуда талош варзидаанд то шеърӣ Салимро дар ҷаҳорҷӯби меъёрҳои мавҷуди адабиётшиносӣ нақду баррасӣ кунанд.

Бархе зимни ибрази назар ба ҷанбаи орифонаву суфимашрабонаи сурудаҳои шоир ишора намуда, гурӯҳи дигар ҳунару ҷирадастии ўро дар баҳрагирӣ аз дарёи бекарони забон хотирнишон сохтаанд. Иддае аз мантиқи нерӯманди калом, бозтоби мубрамтарин масоили ҳастӣ дар сурудаҳои Салим ёд кардаанд. Зикру таъкиди ҳунари шоирӣ, зехнияти халлоқ, дунёшинохтӣ, сабку услуби мунҳасир ба фарди шоир низ аз назари ноқидон пинҳон намондааст. Гӯё сухане барои гуфтан намонда. Вале ҳамон гуна, ки хоси шеърӣ нобу асил аст, ҷўяндагӣ, бо ишқ, бо муҳаббат, бо дидаи таҳқиқ дунбол қардани он, гӯшаҳои нопадидорашро падид меоварад.

Вожагони ҳар сурудае ба чехраи тоза, дигаргуна рух боз мекунанд, саҳнаҳои нава аз ҳастӣ пеши назар ҳувайдо мегарданд.

Дар боло зикр шуд, ки то ҳол шаш дафтар аз «Мунтахаби осор»-и С. Хатлонӣ ба дасти ҳаводорони шеърӯ сухани баланд расида ва фарогири тамоми жанрҳои аст, ки шоир дар қолаби онҳо шеър гуфтааст.

Мусаллам аст, ки аз миёни анбӯҳи ашъор сарриштае барои ихори назар пайдо кардан мушкили бузург аст, вале бӯю атри зебоиро наметавон асиру побанд кард. Зебоӣ раҳогару озодсози худ аз ҳар гуна гирифторику побандист.

Аммо масъалаи аслии ин аст, ки ончи зебоияш мехонем чи созу барге дорад? Чи гуна онро дар ҷамъи абзорҳои забонӣ - вожагон, ки мисраӯу абёти як шеърро ташкил мекунанд, метавон шинохт?

Қабл аз ҳар матлаби дигаре бояд таъкид намуд, ки дар тӯли қарнҳои мутамодӣ шеър, каломи мавзун барои мардуми мо нерӯмандтарин, пурҷаззобтарин восита ё абзори фарҳангӣ буда аст. Аз ҷониби дигар шеър гаронбаҳотарин дороии мо ба шумор меояд. Шеър ба гунае дар матну батни зиндагии мо нуфуз кардаву реша давонида, ки бе ҳузураш ҳастиро тасаввур кардан муҳол аст.

Дар илми адабиётшиносӣ ё дақиқтараш шеършиносӣ меъёрҳо ва малокҳои гуногуне мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифта, ки вучудашон дар шинохти асолат, моҳият ва ҷойгоҳи шеър корсоз будааст. Аз ҷумла банду баст, сохтору қолаби шеър, истифодаи абзорҳои шеърсоз мисли вазн, қофия, радиф пайравӣ аз шеъри суннатӣ, ё баҳрагирӣ аз ҷараёнҳо ва равишҳои навин меъёрҳои буда, ки дар арзёбии қорномаи як шоир ва офаринишҳои вай судманд будааст.

Гузашта аз ин гурӯҳе аз муҳаққиқон зимни арзёбии ашъори шоирони ҷудоғона бештар ба дараҷаи ошноӣ ё истифодаи шоирон аз мактабҳои адабӣ мисли

романтизм, воқеъгарой, табиатгарой, эҳсосгарой ва ғайра така мекунанд. Ҳарчанд аксари ин мактабҳо ҳосили андешаи назарияпардозони Ғарб аст ва дар зехнияти миллии мо решаҳои амиқ надоранд, вале беэамина ҳам нестанд. Аммо гумони ғолиб ин аст, ки шеърӣ тоҷикро ҳаргиз намешавад тибқи ниёзу иқтисоӣ мактабҳои ёдшуда татбиқу қиёс намуд.

Зимни таҳлилу арзёбии шеърӣ Салими Хатлонӣ низ такавар будан ба малокҳои ёдшуда шояд судманд наафтад.

Маҳзи хотири ин ба сурудаҳои ӯ бояд аз даричаи дигаре назар андохт. Ҳарфу ҳичои девони ӯро бар пояи андозаҳои тозае, ки имрӯз дар маърифати шеър марсум аст, мавриди таҳлилу озмоиш қарор дод. Чунин арзёбие танҳо дар бархурд бо матнӣ шеър, ки ҷонмоя, паёми як шоирро мунъакис месозад, имконпазир аст. Ба дигар суҳан матнӣ як сурударо бояд мусоҳиб қарор дод, даст ба қалбаш гузошт, ламсаш намуд, ба суҳан гуфтан водораш сохт. Зебоии пингҳонгурезро дар марзҳои ногушудаи матн пайдо кард. Бо баршумори ин ҷанбаи осори ҳунари дар адабиётшиносӣ ду навъи меъёрхоро дар дарку аршумории сурудаҳои як шоир муҳим мешуморанд. Нахуст меъёрхое, ки дарунматнӣ ҳастанд, яъне дастёбӣ ба онҳо ба ҷуз аз роҳи вуруд ба ҳарими матн, хира шудан дар созу барги он муясар нест. Ҳадафи асли аз меъёрҳои дарунматнӣ шинохту маърифати мизону андозаи баҳрагирӣ ва коркарди аносири шеърӣ ва имконоти забонӣ аз ҷониби холиқи шеър аст. [11]

Дар радифи меъёрҳои дарунматнӣ, малокҳои берунматнӣ ҳам мавҷуданд, ки хорич аз матн ҳузури нопадидор доранд. Дарку омӯзиши онҳо низ дар таъини хувияту чеҳраи забоншинохтии як суруда пураҳамият аст.

Доираи мухотибону ҳавдорони шеър, мондагорӣ, таъсиру асаргузории шеър бар мухотибон ва ғайра шохисҳо ва барҷастагиҳои ин навъи малокҳо маҳсуб мешаванд.

Ба андешаи мо ашъори Салими Хатлониро мешавад бар пояи меъёрҳои ёдшуда баррасӣ намуд.

Салими Хатлонӣ, ки бо домане пурбор аз боғистони адабиёти классикӣ ба майдони адабиёт гом ниҳода буд, аз ҳар ғӯшае як гуле дар бағал дошт, гоҳо дастагуле аз ғазал, як сабад рӯбӣ, дӯшборе аз маснавӣ ва манзури дӯстодорони шеъраш менамуд.

Танавӯи шигифтангезе дар девонҳои ӯ ҳузур дорад. Қолиб ин аст, ки бо гузашти замон шоир ҳаргиз натавониста низоми ин гузиниши ғарибро дигаргун созад, балки то имкон буда, ҳар навъеро ба ҳадди камол расонидааст.

Нахустин дафтари «Мунтахаби ашъор» соли 2005 ба нашр расида. Дар ин дафтар ончи пеш аз ҳама ҷалби назар мекунад, номгузории бахшҳои китоб аст: «Аз паёми боду боронҳо», «Созҳои шикаста», «Зилзилаҳо аз гилаҳо», «Чанд панди судманд» ва ғ. Номи бахшҳои мазкур дар дафтарҳои баъдӣ тақрор мешаванд.

«Аз паёми боду борон»-ҳо бахшест, ки ҳар дафтар бо он оғоз мегардад ва онро наметавон аз нигоҳи муҳтаво ва дарунмояҳои шеърӣ гурӯҳбандӣ намуд.

Дар ҷаҳордевори ин бахш мо ба сахнаҳои мухталифи ҳастӣ, муҳити зист, табиату мазоҳири ҳазорранги он, ҳолати инсонӣ рӯ ба рӯ ҳастем. Аслан дар бахши мазкур ҷаҳорпораҳои сарбастваи адиб гирдоварӣ шудаанд.

Вале саволе, ки зеҳни пажӯҳандаро машғул медорад, сабаби чунин унвон гирифтани бахш аст. Яъне, чаро боду борон? Тааммул дар перомуни ин пурсиш шояд ҳар касеро ба натиҷае матлубу хоستانӣ биёварад.

«Боду борон» ду унсурӣ ҳамешагии табиат, ки пояҳои зиндагиофарин ҳам маҳсуб мешаванд, дар хилоли рӯзгорон ҳамеша мавриди тавачҷуху назари шоирон будаанд. Аммо ба гумони мо манзури шоир дар ин ҳолат ба замону гузашти он ва осоре, ки барҷой мегузорад, ишорат дорад. «Боду борон» ба маънии замон шояд

нахустин бор аз ҷониби Ҳаким Абулқосим Фирдавсӣ корбаст шуда бошад:

Пай афкандам аз назм кохе баланд,
Ки аз боду борон наёбад газанд.

Сипарӣ шудани даврае аз зиндагӣ, ки инсонро аз марзи кӯдакӣ, аз конуни хонаводагӣ дур месозад ва роҳии қаламраве менамояд, ки гӯё умеду орзу, хушбахтиву нишот ҳамеша онҷо ҳукумат дорад. Танҳо инсон бояд ҳамгому ҳамдӯш, канори ин неъмат пеш биравад. Вале дар мақтае аз замон эҳсосе дардолуд, печида ба ҳасрат дар зехн қад рост мекунад ва инсонро ба домони дунёи кӯдакӣ, ба чаҳордевори хоке, ки барои нахустин бор дар синаи он чашм боз кардаву бузург шуда буд, мекашонад.

Ин як падидаи ногузир ва равонист, ки метавонад дар зиндагии ҳар инсон падида ояд, махсусан дар зиндагии шоирону ҳунармандон.

Беҳуда нест, ки бар асоси пажӯҳишҳои анҷомшуда дар риштаи равоншиносӣ шеърро як навъ бозгашт ба кӯдакӣ хондаанд. Ин мавзӯ дар ашъори Салим ниҳоят нерӯманд аст, аслан бозгаштҳои зехнӣ ба рӯзгори пешин, домони мунаққашӣ кӯдакӣ, муҳити хонавода, инъикоси лаҳзоти ширини даврони боландагӣ аз мавзӯҳои дилангези адабиёти муосири тоҷикӣ ба шумор меравад.

Пӯшида нест, ки дар адабиёти ҳар қавму миллате муҳити хонавода яке аз мавзӯҳои калидӣ маҳсуб мешавад. Ҳеҷ шоиреро наметавон пайдо намуд, ки ба гунае ба ин мавзӯ напардохта бошад. Шеваи баргашти шоирон гуногун аст. Яке аз чаҳордевори гилини хонавода, дигаре аз боғчаи ҳавлӣ, савумӣ шояд аз гашту гузори волидайн ёд мекунад. Умуман ҳунармандон масоили хонаводагиро ба гунаҳои мухталиф мунъакис месозанд. Мусофират дар дафтариҳои шоир хонандаро ба домони андеша мекашонад.

Шоирӣ ҷавон кайҳост шаҳришини шуда, бо низому расму сунати шаҳрӣ гӯё хӯ гирифтаву одат карда, вале

ёди рустову масоили хурду бузургаш, табиаташ, хоку сангаш, дарёву рӯдхояш, моҳу хуршедаш, мардуми биҳиштиаш дар сатр-сатри сурудаҳои ӯ фарёд мекашад. Дастгоҳи аккосии зеҳнаш, хирмане бузург аз манзараву гӯшаҳои зебои русторо, дашту барзанаширо, бо як калом тамоми дороияширо аккосиву чамъоварӣ намуда ва дар лаҳзаҳои лозим онҳоро пеши назараш мучассам месозад. Замони падида омадани чунин пешомаде ниҳоди ӯ такон меҳӯрад, аксҳо ҷон мегиранд, ба ҷунбиш дар меоянд, чашмаи муҳаббату меҳрубониҳо дар синааш ба ҷӯш меоранд. Шаҳси шоир аст, ки бо онҳо сухан мегӯяд, шоирона бозтобу тасвирашон месозад, ба қимату арҷи пайванди ошноӣ бо онҳо ишорат мекунад.

Аз маҷмӯи ашъори марбут ба ин мавзӯ бо чанд намунаи ҷаззоб ишора мекунем. Дар шеъри «Шукрона» ҳаёли шоирро рустои дурафта бо тамоми сарвату дороияш, ҷаҳони ахурияш ба худ мекашад:

Маро ёд аст назми шабдаравҳо,
Ба рӯи модарам гарде нишаста.
Чу баҳти нима, моҳи нимаи шаб,
Ба дасти кори шаб, доси шикаста.

Ёдворае, ки дар ҳаёлхонаи шоир меҳмон мешавад, дар як они воҳид тамоми аносири рустоиро бағал мекунад, ҷанг аз руҳу ҷабини онҳо пок месозад. Муҳити хонавода, асбобу анҷоми хона, ҳатто мурғакони хушгили деҳ, ки меҳмони гоҳ-гоҳии ҳавлии буданд, пеши назараш ба чилвагарӣ мепардозанд. Дар ин қитъае, ки ҳудуди сӣ банд аст, мо ба саҳнаҳои ростини рустоӣ, ки ҳамагӣ барои мо ошно ҳастанд, дидор мекунем.

«Каду» ягона зарфи обгири хонавода, ки дар имтидоди асрҳо бо рустоӣён ҳамдаму ҳамдӯш аст, «суруди атрбезу резапардозии ҷакова», «бӯи хок», ки баъди боронҳо ба машом мерасад, «халтаи дӯғ»-и овезони дар холи таровиш, «лолаҳои рӯйида болои бом», «шакарҳои мурғе зери борон», «курси хушкнону оби

зулоли чашмасорон ва муҳимтар аз ҳама дар чехраи азизони раҳдур «ҳоли ташнасӯзи хохарон ва симои падар», ки аз «гарди даравҳо» озорҳо дорад ва ниҳоят масири ҳузури модар дар марзҳои хонавода, «чашмони пирӣ, ки аз пушти тобадон» фарзанди раҳдурро раҳ мепояд, «нигоҳи модар, ки шабеҳи нигоҳи офтоби пушти абр» хиратоб аст, «дуди гарми оташдони модар, ки чашмҳоро обрав» месозад, ҳамагӣ манзараҳое ҳастанд, ки аз он сарзамини бихишти дар пардаи зеҳни фарзанде, ки солҳост шаҳрнишин шуда, зинда мегарданд.

Ҳарчанд дар ин қитъаи зебои саропо латофату меҳр ҳар мазҳаре шуниданӣ, диданӣ, ламс карданист, вале танҳо бо нақли ду пора иктифо мешавад. Шояд ҳеҷ хунарманде мисли Салим аносири деҳистонро бо ин шукуҳу шодобӣ тасвир накарда бошад. Ба назар чунин мерасад, ки ӯ танҳо як шоир нест, балки наққоши чирадасте аст, ки дидаҳову зистаҳояшро аз будаи бештару бехтар боз меофаринад:

Бурида шоҳаи сабзи дулона,
Чакад зардоб чун дасти бурида.
Падар кулхида аз гарди даравҳо,
Ба дасташ пок созад оби дида ...

Ба оби чашми ман хуш метаровад,
Зи оташдони модар дуди нармаш.
Муроди зиндагӣ сер аст дар ман,
Ки ҷонбахш аст бӯи нони гармаш ...

Дар боло хотирнишон шуд, ки баргаштҳои зеҳнӣ ба сарзамини шодиофарину ҳасратолуди кӯдакӣ, хестангоҳи он хонавода амрест, ки дар адабиёти ҳар миллате шавоҳири фаровон дорад.

Баҳши «Аз паёму боду боронҳо» бо баргардони ҳар саҳифае хонандаро ба сарзаминҳои фатҳнамудаи зеҳни шоир рӯ ба рӯ месозад. Вале танҳо тасвир ё фазои ҳақим бар сарзаминҳои расидаи шоир нест, ки пеши назари мо

чилвагар мешаванд. Дар радифи онҳо ҳузури шоир бо тамоми эҳсосу авотифаш, вазъу ҳолоти равонаш, дарду ранчаш бархурдаш бо муҳити перомун, бо ҷомеаи инсонӣ, ҷаҳони андешааш эҳсос мешавад. Гурӯҳбандии дарунмояҳои баҳши мазкур барои як пужӯҳанда душвор аст. Шояд имконпазир ҳам набошад. Илллати ин мушкил побанди сиришту табиати воқеияти рӯзгори инсонист. Аз азал масири зистан барои башар ҳаргиз ҳамвору равшан набудааст. Ба ҷуз ин инсон қодир нест бидонад, ки ҳамин лаҳза, соате баъд, фардо бо ӯ чӣ мегузарад. Чи сарнавиште ӯро дар пеш аст. Даричаи рӯзи вай чи гуна боз мегардад? Чи эҳсосе ҳамсафараш хоҳад буд?

Инсонҳои маъмулӣ ба ин воқеияти айнӣ, иқтисоии ҳастӣ асрҳост, ки сохтаанд ва камтар касеро метавон пайдо намуд, ки дар баробари он эътирозу норизоияте дошта бошад.

Вале ҳунарманд мардум нисбат ба падидаҳои рӯзгори фардӣ хеш, абзори асбоби перомун, фазои муштараки амалу зист бетафовут нест. Муоширати дидор бо ҷомеаи инсонӣ, мушоҳидаи аносири дунёи перомун вучуди шоир, ҳунармандонро бармеангезад, такон медиҳад, таҳти таъсир қарор медиҳад. Ба гуфтан, ибрази назар қардан, эҷод сохтан вомедорад.

Миёни тамоми омилҳои таъсиргузор дар барангезиши завқу салиқаи офаринандагии аҳли эҷод нақши эҳсосот барҷастатар аст. Ҳаракату пӯёии тахайюли шоир, чашмандози ҷустуҷӯгаронаи тафаккури ӯ ҳосили ҷунбишу ҷӯшиши ҳамин эҳсосот аст, ки имкон дорад анвои мухталиф дошта бошад.

Бо дидаи таҳқиқ хира шудан дар навиштаҳои Салим муҳаққиқро ба андеша вомедорад. Зимни бозхонии ашъор аввалин натиҷае, ки пеши назар зухур мекунад амали тақлидгарӣ аз сабку шеваи марсуми замон ва шояд бозтоби мавзӯоту дарунмояҳост, ки ҷеҳраи ошно доранд. Вале як нигоҳи амиқтар собит месозад, ки қалами ӯ кайҳост аз фазоҳои тақлидгарона болотар парвоз

намуда, садои ӯ расотару гӯётар аз лаҳни бисёре аз муосирон аст.

Нигоҳи Салим ба ҳар мавзӯъ ва ҳама аҷзову ашё нигоҳи хоси худи ӯст. Дар шеъри «Фигонам шуниданист» чамъи вожагоне, ки вазъи музтарибу нохушоянди равонии гӯяндаро зиндаву расо пеши чашми мо мунъакис намудаанд, дар айни замон таваччуҳи моро ба тамошои гӯшаи дигаре аз олами шигифту пуррози калимаҳо мекашонанд.

Воқеан хидмати адибон, аҳли эҷод дар вусъату густариши чанбаҳои маъноии вожагон бисёр арзишманд аст. Вожагонро шояд бишавад ба тифлакони навзод мушобеҳ донист. Бараҳнатан чашм боз кардан ва дар домани модар, ҷомеа бузург шудан, шеваи зистан, монданро омӯхтан. Хешро ёфтан, комил намудан, ки ба танҳои муяссар нест. Ин ҷодаи иршоду камол печида бо ҳазор риштаи пайванди муносиботи ногузир аст, ки гом ба гом бояд сипарда шавад.

Забоншиносии муосир перомуни пайдоиши вожагон, сохтору банду басти онҳо шеваҳои сохтани калимаҳо ва абзори асбоби корсоз дар зуҳури калимаҳо ба донишҳои қобили мулоҳизае даст ёфтааст. Вале донишгани эҷодгарону офаринандагони калимот ба таври мушаххас душвор аст. Танҳо равшан аст, ки маҳз ниёзу эҳтиёҷоти ҳастии инсонист, ки барои зуҳуру намоёндани чехраи хеш вожагонро меофаринад. Дар ин миён аҳли адаб ба ин калимот густариши маъноӣ мебахшанд. Барои равшантар гаштани матлаб муносиб аст андешаи устод М.Кадканӣ нақл шавад. Эшон менависад: «дар забони рӯзмарра калимот тавре ба қор мераванд, ки эътиёдӣ ва мурдаанд ва ба ҳеч рӯи таваччуҳи моро чалб намекунанд. Вале дар шеър ва эй басо ки бо мухтасар пасу пеш шудани ин мурдагон зиндагӣ меёбанд ва як калима, ки дар маркази мисраъ қарор мегирад, сабаби зиндагии тамоми калимоти дигар мешавад» [14, 5]

Пасу пеш шудани вожагон ибтидо як амри содаву маъмули ҳамешагӣ ба шумор мерасад, вале як каме нигоҳи решадор гувоҳӣ медиҳад, ки воқеияти мавҷуд бо натиҷаи ҳосилаи зеҳни мо созгор нест. Канори ҳам нишастан, устувор шудани ду калима пасу пеш шудан нест, балки як навъ пайванд, робита, иттиҳоди тоза аст, ки миёни калимот эҷод мешавад ва зухури саҳнаҳои нави маънӣ, зеҳниро сабабгор мегардад ва бидуни шак ҳузури халлоқи шахси шоир аст, ки чунин пайвандҳои нодири отифиро миёни вожагон эҷод месозад.

Гоҳо шахси шоир дар он лаҳзаҳои шӯрангези офариниши худ пай намебарад, ки дасти тахайюли ӯ ба домони чи сарзаминҳои гулбеге расидааст.

Бо ин орзу ба қитъашеъри ёдшудаи «Фигонам шуниданист» боз мегардем:

Дар зодбуми мурғи ҳавас бол бастаам,
Фасли ғам аст, гоҳи фигонам шуниданист.
Ангуштҳо ба мушт гирах, наъра мезанам:
-Эй офтоб чехраат аз фазл диданист!

Дар канори шохисҳои хунари, баҳусус дар шеър, тасвири ҳолат, вазъияти матлуб ниёз ба шеваҳои шоиставу муносиби баён дорад. Махсусан замоне, ки абзори қор ҳарфу ҳиҷост. Баён бояд ба гунае фарогири чузъиёт, нерӯманд бошад, ки пиндорҳои пардагиро қобили дидану шунидан кунад. Манзур аз баён агар бозтоби як ҳолати равонӣ бошад, пас мушкил печидатар мегардад. Зеро сурати муқаддамотии ҳолати матлуб нахуст дар пардаи зеҳн ба зухур мерасад ва сипас бо гузиниши дурусту расои вожагон рӯйи қоғаз меояд. Дар шеъри мазкур «фасли ғам» ибораи калидӣ, ҳадафи аслист, ки ҳама паёмҳои фаръӣ гирди он мечарханд.

Калимаи ғам, танҳои шояд зиёд чалби назар накунад, зеро гӯши мо бо зиёд шунидан ба тору пуди он одат кардааст, аммо замоне, ки ҳамниши фасл мегардад, мисли ин аст, ки аз хостангоҳи маъноии нахустини хеш по

фаротар мегузорад, то битавонад бори маъноии бештареро ба дӯш бигирад. Мурод аз «фасли ғам» гилаву шикоят аз ғам нест, балки инъикоси замонест, ки фазои номатлуб, печида бо мушкилоту нигаронӣ, торику номафҳумро ҳамроҳ дорад. Замоне, ки дар қаламрави худ муҳити вижаи пурфишореро фароҳам оварда. Ин муҳити навҷод бар асари ҳокимият мухотибонашро ба доду фиғон овардааст.

Зистан дар фазои ҳамешасабзи боғистони шеър Салими Хатлониро соҳиби сабку шеваи хос намудааст. Шояд яке аз вижагиҳои барҷастаи хунари шоирии ӯ гуфтани фушурдаи паём дар абёти нахустин бошад. Салим аксар ҳарфи дилашро хеле пуршироб, гоҳо бо шӯру шааф, шодмону нишотангез ва гоҳо бо қахру ғазаб, бо лаҳни ғамину андӯхбор дар ҳарфи як чаҳорпораи нахустин дар сурати комилу фарогир иброз медорад. Ин баёни шитоболуд ба гунаест, ки гӯё замону забони мухотабро мутаваққиф месозад ва тамоми андешаҳои мавҷуд дар зехни мухотабро канор мезанад. Ин таваққуф ба шунаванда ва шахси шоир имкон медиҳад як тамаркузи зехнӣ ҳосил намоянд, тасмим бигирад. Дар чаҳорпораҳои баъдӣ гӯё шарҳу тафсири чузъиёти чаҳорпораи аввал сурат мегирад.

Агар дар чаҳорпораи мавриди назар хушдор шуда, ки «фиғонам шуниданист», пас дар абёти баъдӣ шеваҳои шинохти ин «фиғон»- ба лаб расида сурат гирифтааст. Гузашта аз ин «фиғон»-и мазкур танҳо расонандаи маънии нолаву фарёд нест. Фаротару густурдатар аз он аст, ки тасаввураш мекунем. Вижагии дигари шеваи шоирии Салим ҳифзу ниғадошти умеду орзуест, ки ҳарчанд ба сарҳади фано расидааст, вале тан дар намедиҳад ва пойдору собит мемонад.

Нигариши фарогири ашъори шоир манзараи ҳамагониро аз адабиёти башарӣ фарорӯи мо боз мекунад, ки эҳсосу авотифи шоирона ҳамеша ҳаққи муштарак аст. Ҳарчи аз матну батни рӯзгори инсонӣ зода

мешавад, наметавонад мутааллиқ ба фарди чудоғона бошад. Шоир будан, шеър гуфтани бо ҷаҳони шиғифтангези он ишқ варзидан маънии ҳаёту сиришти хунарии Салим аст. Ба андешаи А.С. Пушкин «шеър ба гунаи истисноӣ шавку шӯр, иштиёқи камтар касонест, ки шоир зода шудаанд. Шеър тамоми талошу тақоӣ, мушоҳидоту тасаввурӯ идроки онҳоро ба худ ҷалб месозад, фуру мебарад» [8, 8].

Салими Хатлонӣ бо сароиши ҳар шеъре гӯе ба шеваи тоза аз нав зода мешавад, диди ҷаҳоннигариаш вусъату домана пайдо мекунад. Аглаб ба дунёи даруни худ фуру меарад. Ҷӯяндагӣ дар умқи табиати ботин имконоту марзҳои тозаеро барояш боз мекунад. Ӯ ҳамеша бо шӯру рағбате, ки аз ишқ сарчашма мегирад, худро машғул меорад.

Аслан инсон чунин офарида шуда, ки бидуни ишқу муҳаббат, меҳрубонӣ будан наметавонад. Вучуди хунарманд мардум ҳамеша аз чунин эҳсосе саршор аст. Ӯ тамоми сифату шохисҳои инсониро дар худ фароҳам меоварад, тамаркуз мебахшад ва замоне, ки шурӯъ ба бозгӯию ривояти хеш мекунад, бояд донист, ки ривояти ӯ, қиссаи саргузашташ, ривояти ҳамагонист. Дар шеърҳои «Рӯй бинмо», «Маро омӯз», «Ҳавас афсурд» мо ба сахнаҳо, лаҳзаҳои лабрези зебойи ҷодуӣ, ҳасрату дарди ширин дидор мекунем. Паёми аксари ин ашӯр ёдовариҳои ишқи нахустин, ки ба ҳеч вачҳ аз хотир пок намешавад, мебошад. Баръакс бо гузашти замон, сипарӣ шудани даҳсолаҳо бузургтар мешавад, бо сурату симои кашандатар ҳувайдо мегардад. Масири ҳасратолуд, вале хушоянду ширини ёдвораҳо гоҳо мӯҷиби зода шудани вожағони тоза, тасвирҳои нодир мегардад. Масалан дар шеъри «Рӯй бинмо»:

Баҳор омад наомад номаи ту,
Ба бӯи меҳр дар боли парасту.
Раמידан дораду дидан надорад,
Шикаст оё ба сӯи мо пар аз ту?

Ту оби чашмӣ, ман қалби фигорам,
Чу бод аз бода, аз ман мегурезӣ.
Хушо рӯзе, ки дар хунгарди набзам,
Ба хун рӯида, чун хунсабза хезӣ.

«Хунгарди набз» ва «хунсабза» таъбироту вожагони тозае ҳастанд, ки сохтаи табъу завқи шоиранд. Гузашта аз ин шеъри асил бояд ойинае бошад, ки дар он бишавад аксу сурат ва ҳолати равонии худовандгораширо диду эҳсос кард. Сурудаҳои Салим аз чунин шохисҳое бархурдоранд. Бо хондани нахустин калима хузуру ҳолати равонии шоир эҳсос мешавад. Зеро барои гуфтан шароити барангезанда фароҳам шудааст. Дар иртибот бо ин муносиб аст аз «Арзиши эҳсосот»-и Нимо Юшич нақли қавл шавад: «Офаринандагоне, ки дар чавори Шумо роҳ мераванд, худашон хабар надоранд чи чизҳо хоҳанд офарид. Онҳо аз рӯи мачмӯаи эҳсосоту ёдовариҳо ва ҷузъиёте, ки дар мағзи хеш захира доранд ва дар онҳо нуму намуда ва ҷойгузин шуда, осори худро ба вучуд меоваранд. Ҳамин ки ҳама чиз омода шуд, таҳриқи мухтасар дар андешаи онҳо кофӣ аст». [29, 17]

Дар шеъри «Ҳавас афсурд», ки иборати ибдоъомезе ҳам ба шумор меравад, ҳадафи шоир таъйини нишонии дилдода аст, ки оқибат кӯяширо дар зодбуми баҳор пайдо мекунад.

Зодбуми баҳор кӯи ту буд,
Ки ба лутфи баҳор менозӣ.
Ҳавасам пой мебарад сӯят,
Бо таби бӯсаҳо намесозӣ.

Нуктаи дигари арзишманд дар ин миён шинохти аҳамияту арҷи калима ва хосатан калимаи шоирона ва афзалияти он бар садои мусиқист.

Дар синаи вожагони як қитъашеър аст, ки бас розҳои сарбамухре даруни инсон боз мешаванд, табиати ботин рух боз мекунад. Садафу марворид аз образҳои маъруфи

шеъри классикии мост, вале Салим ба онҳо аз зовияи дигар, бо чашми дигар менигарад:

Садафи обгунаи чашмат,
Ҳамл орад ба зоди марворид.
Мардуме интизори борон аст,
Ҳавас афсурд... абри ғам борид.

Истеъдоду нубуғи зотии як хунарманд замоне рушд мекунад, густаришу боландагӣ пайдо менамояд, ки бо табиат ва аносирӣ созандаи он омезишу пайванд барқарор созад. Аз сӯйи дигар чунин омезишу пайванде як шеваи дарку тасаллутӣ зехнӣ чаҳон аст. Бардошти шоир аз манозирӯ сахнаҳои мавҷуд ба гунае бошад, ки дар ҳар сурудае мо бо шахси бегонае рӯ ба рӯ гардем. Яке аз аносире, ки ҳамвора мавриди тавачҷуҳи шоир қарор гирифта, мақулаи замон дар мисоли шабу мазохир ва тасвирҳои он аст, ва ин беиллат ҳам нест. Дар имтидоди замон шоирони мо дар осори хеш ба касрат ба ин мақтаи замонӣ рӯчуъ кардаву перомунаш изҳори назар намудаанд. Зеро «ин ҳамзоду ҳамсоия муқаддар аз рӯзҳои оғозини тақаллуму мухотиб то даврони хатту китобат ва сангташбеҳ ва табӯу нашр ҳамвора дар хобу ҳаёлу зехн ва забони одамӣ ҳузур дошта ва дорад. Ҳузуре, ки матлубу маҳбуб ва гоҳ манфуру малъун ва ба ногузир тӯлониву самчу дилозор» [24, 61].

Бояд арз шавад, ки истифода аз вожаи «шаб» ва фазаҳои зулмонии он аз ҷониби адибону шоирони аҳвори мухталиф шохисҳои пуршуморе дорад, ки баррасиаш мавзӯи дигарест. Танҳо лозим ба тазаққур аст, ки дар ҷомаҳои сарбаставу пурфишор шоирон аксар ба шаб либоси рамзу тамсил пӯшониданд, ба гунае, ки аз маъноӣ он ҳамчун мақулаи замонӣ чизе боқӣ намондааст. Аммо дар шеъри Салим шаб ҷилваҳои мутафавит дорад.

Аз анбӯҳи манзараву мазохирӣ шаб сукути пардаҳои шабонгоҳист, ки чашму ҳуши Салимро ба худ ҷазб месозад. Дар сукути сангини ин пардаҳо ӯ идомати навои

хомӯши ҳастиро эҳсос менамояд. Хилвати ин сукут
фурсати муғтанамест барои арзёбиву барандоз намудани
роҳи тайшудаи рӯзгор бо ҳама печу фарозаш, шодиву
нишоташ, дарду ранчаш:

Сукути пардаҳои шаб ҳамеша,
Навои зиндагӣ хомӯш дорад.
Ман он ғамномаи шабҳои дардам,
Ки бори маргро бар дӯш дорад.

Шоир танҳо тасвиргари сафҳаҳои тирафоми шаб ва
биноии зулмони он нест. Адиб вобаста ба ниёзу эҳтиёҷи
отифии хеш, дар лаҳзаҳои бухронии равонӣ, замоне, ки
орзуманди мусохибу розшунавест, ба шаб шахсияту
ҷисмият мебахшад, бо ӯ рози дил мегӯд.

Бо шаб забони гилаву шикоят боз мекунад, баъзан
онро дар мушкилу парешонии хеш гунаҳкор медонад.
Даступобаста дар чаҳордевори зиндони шаб, зиндонии
зиндон буданро ровӣ пазируфтани нест. Харими шаб бо
деворҳои сардаш хонаи ӯст, ки саршори ёдвораҳост:

Эй шаб, ки дар бало-т гирифтаам,
Ин хонаи манӣ, ки на зиндонӣ.
Эй шаб, агар сукути ғамовардӣ,
Як хона пур зи ёди парешонӣ.

Деворҳои маҳкамаи сардат,
Дорад сари сукути ту дар бандам.
Бегонавор сӯйи ту мебинам,
Девонавор сӯйи ту механдам.

Бо сипарӣ гаштани замоне, аз пайкари як чаҳорпора
ба қаламрави дигар, эҳсос мегардад, ки шиддати
побандиву асорат фузуда мешавад ва қаҳрамон гӯё нерӯи
муқовимат аз ихтиёр раҳо месозад, вале умеди расидани
фурӯғи субҳи тавоноиро аз зехн дур намесозад:

Аз банд то раҳои ман, эй шаб,
Завлона ҳалқа-ҳалқа ниғаҳ дорад.
Танҳо нигоҳи кучаки армонам,
То бекарони ғамкада раҳ дорад.

-Оҳ эй фуруғи субҳи тавоноӣ,
Дасти маро бигир, бигир дастам.
Ғар не, чунон кунам, ки шабе ёбӣ,
Ин хонаро ба рӯи ту дарбастам.

Дар коргоҳи эҷодии шоир шабу мазоҳири он ҳамеша василаест барои баёну бозтоби мушоҳидаҳои шоирона ва дарду ранҷҳои бархоста аз матни зиндагӣ. Вучуди шаб ҳамеша қаҳрамонро бо афқору андешаҳои сардаргум рӯ ба рӯ мекунад. Дар шеърӣ «Ин шаб» аз шабе сухан дар миён мегузорад, ки «намои сурбӣ» дорад ва ҳузураш орзухоро аз атри ноумедӣ раҳо месозад. Аз сӯйи дигар шабаҳҳои бепоёни шаб нигарону ошуфтахотираш месозанд:

Ин шаб намои сурбии суроб аст,
Печида сатри пардаи деборо.
Аз атри яъси сард кунад холӣ,
Оғӯши орзуи фиреборо.

Гумноми лаҳзаҳои парешонам,
Худро ба чамъи хеш намеёбам.
Мавҳуми рӯятам, ки намебинам,
Аз чилвагоҳи бахт наметобам.

Хилвати шабони зулмонӣ барои шоир бо хирмани ёду хотираҳои ширину гуворо ҳамроҳ аст. Дар синаи торикӣ ӯ дидорҳои пешинро ба ёри дурафтода бозсозиву бозофаринӣ мекунад. Хешро бо орзуву хаёлҳои ширин умедвор менамояд:

Шабҳост бо хаёли ту маъмурам,
Дар хилвате, ки ёди туро дорам.

Оҳ! Эй баҳори рафтаи ман, боз о!
Мемӯяму ба ёди ту мезорам!

Вусъату доманаи бахши «Аз паёми боду боронҳо» дар дафтари дуввуми «Мунтахаби ашъор» бештар мешавад. Ба чуз мавзӯоти зикр гардида, ёдвораҳои шоир дар атрофи ҷаҳони ишқу муҳаббат, нахустин ошноӣ бо тору пуди ин эҳсоси зебои инсонӣ мечархад. Зарра-зарра, тика-тика, пора-пора лаҳзаҳои бо ӯ будан аз нав дар домани зехн мавҷ мезананд, қад рост мекунанд ва дар зимн эҳсоси ғамангезу ҳасратолуди орзуи бозгашт ба он даврони тиллоӣ дар ниҳоди ровӣ эҷод мешавад. Бозгаште, ки муяссар, имконпазир нест. Дар қитъаи «Рӯзгоре» шӯри ин ҳасрат ба авҷ мерасад:

Бо ту мебудаму намебудам,
Бо хазоне, ки ҳаҷри пинҳон дошт.
Қатраҳояш ҳама баҳоролуд ...
Ашқҳои ту бӯи борон дошт.

Занҷираи ёд қаҳрамони лирикиро ба қаламрави ҷодаҳои мекашонад, ки замоне саршори меҳру дӯстдорӣ, дидорҳои нишотофарин буданд, акнун гардиши боду борон аст, ки он сарзамини хостаниро ба «кӯчаҳои ғам» табдил карда:

Ман аз ин кӯча ба ғам мегузарам,
Ки дилогоҳу қадамгоҳи ту буд.
Дили ту моили дунёи ҳавас,
Дилаки ман ҳарами оҳи ту буд.

Мавзӯи мазбур агар дар дафтари дуввум бештар ҷанбаҳову заминаи фардӣ дорад, бо гузашт ба дафтари савуми «Мунтахаби ашъор» печидатар мешавад, ҷанбаи ҳамагонӣ мегирад. Андешаву тааммули амиқ ӯро ба ин натиҷа мерасонад, ки дарди ӯ дарди муштарак аст. Дар подомани табиат низ сурату нусхаҳои аз он ёфтанист. Ё худ бунёди ҳастӣ чунин буда, ки табиатро бо инсон ачин

сохтааст. Агар муҳаббати аввал дар марзҳои дурафтаи дастнорас қарор дорад ва чуз дасти ёд дасти дигаре қодир нест ба он бирасад, чуз таслиму пазириши ҳақиқати ҷовидонӣ, ки рози будан ҳамин аст, чораи дигаре нест. Табиат низ чунин сарнавиште дорад. «Гулро ҳамеша таровати борон» нест. «Лонаҳои мурғон», «дар кафи шохсорон» ҳамеша пурсару садо намонанд. Фалсафаи зистану будан мисли гирдоб қахрамонро ба коми худ мекашад, водораш месозад то дар перомунӣ ҳаммавҷудот, аносири шигифтовари табиат, абру борон, бешаву чангал, хоки боронхӯрда андеша кунад, дар домани ҳар сахнае аз зиндагии мавҷудоти Худо рози ҳастиро ҷуё шавад.

«Субҳидаи пойиз» намунаи ҷаззобе аз дафтари саввум аст, ки бо эҳсоси отифа, сатҳи андеша, тасвирҳо ва вусъати назараш ҷалби таваҷҷуҳ мекунад. Дар баъзе аз бандҳои ин китбаи шеър сояе аз шеваи дунёнигарии А. Бедил ва гоҳо ради пойи Н. Нодирпур эҳсос мегардад:

Пар мекашад ба сӯйи ҳаво озод,
Домони абр атр намебезад.
Ин абр бӯйи ҳавли замин дорад,
Аз пуштаҳои намзада меҳезад ...

Дар бодаи муаттари боронҳо,
Паймонаи ҳазор назар мастист.
Ангезаи ҳазор нигоҳ рангаш,
Афсуни роздори ҳамма ҳастист.

Дар шеъри «Тирамоҳ аст», ки ба он ишора шуд, чунин омада:

Абрҳо пушти қуллаҳои баланд,
Нест дар гул таровати борон.
Чашмаҳои баҳор хушкида,
Дар ҳами пуштаҳои кӯҳистон.

Дар кафи шохсор метобад,
Лонаҳое зи мурғакон холӣ.
Рахти роҳи сафар гарон омад,
Бори ҳаҷр аст, ин ки менолӣ.

Дар дафтари чаҳорум низ баҳши «Аз паёми боду боронҳо» оғозгари китоб аст ва боз ҳам пеши назари мо шеъри баланди «Бадеҳаи деҳа», ки дар панҷоҳ банди чаҳорпораӣ гуфта шуда ва рӯҳу равонаш, тору пудаш ба мо ошност. Шеъри болоиро аз нигоҳи фаннӣ, абзори шеърӣ, тозагие нест, вазнаш бар асоси вазнҳои маъмули ашъори чаҳорпораӣ мебошад. Вале аз пушти ҳар банд, ҳар вожа мо ҳузури ҳунармандеро эҳсос мекунем, ки ҳамзамон бо тасвиру бозтоби як рустои аз ёдҳо дурафтада, вазъи музтарибу нигарон дорад. Мағзи халлоқи ӯ мушикофона ҷуғрофиёи русторо ё дақиқтараш харитаи онро бо тамоми ҷузъиёташ ба риштаи тасвир мекашад. Вале ин харита танҳо нишонгари мавқеи ҷуғрофии як деҳистон нест, балки фарогири вижагиҳои миллӣ, фарҳангии як миллат, рӯҳу равони як наҷоди нодир, ки дар марзҳои хатарзои раванди ҷаҳонишавӣ қарор дорад. Ровӣ аз сарнавишти деҳистон, ки ҷаҳоне дар чаҳордевори камвусъати он ҷойгузин шуда, эҳсоси нигаронӣ мекунад. Масири андеша ӯро мутақоид месозад, ки дар марзу бум, дар пайкари ин деҳистон таърих, фарҳанг, ҳунар, нубуғу истеъдод расму русум, боварҳои наҷиби як қавм маскун аст, ки бояд ҳифзу ниғаҳдорӣ гарданд, чун ин ягона ёдгори ниёғони мост, ки аз насл ба насл гузашта.

Дар ин сарзамин ҳар номеро як ривояту таърих, хувияту вижагиест, ки бояд шинохта шавад. Дар ин ҷо ҳар як шайъ, дару дашт, кӯҳ, санг ҳикмату рисолате дорад. Ҳамзистӣ бо ин мавҷудот аст, ки инсонро инсон мекунад, ба ӯ ранҷи афтишу лаззати барҳостанро меомӯзад.

Қабл аз он ки мисоле аз «Бадеҳаи деҳа» нақл гардад, бояд ба масъалаи меъёрҳои бурунматнӣ, ки дар саҳифаҳои болоӣ зикраш рафт, ишора кард.

Яке аз меъёрҳои бурунматнӣ дар шинохту арзёбии шеър баҳрагирӣ аз имконоти забонӣ аст, ки аз ин нигоҳ шеъре мавриди назар қобили мулоҳиза аст. Шоир дар сурудаи хеш аз вожагоне истифода мекунад, ки дар забони адабии мо ниҳоят истифодаи нодир доранд, ё ин ки бо «гуноҳи номунсифонаи ба дӯши онҳо боршудаи «калимаҳои лаҳҷавӣ» ҳаққи зист дар матни расмиро надоранд. Вале бубинем дар абёти поёнӣ, ки онҳо чи гуна конуни зист, тарзу шева ва фарҳанги зиндагии қавмеро тасвир мекунанд:

Як хона, ки доштем, падар сохта буд,
Бо похсааш баланд афрохта буд.
Токе ба чароғу тоқ аз баҳри китоб,
Аз коҳгилаш чи нақш пардохта буд.

Дар хонаи мо на қулфу занчире буд,
Аз кӯрхате дараш ба таъбире буд.
Андоваи бомаш аз баҳорон мерехт,
Андоваи поизаш чи дилгире буд.

Дар хонаи мо, ки дошт як чиптора,
Порисаи бом дар сараш чун бора.
Болодарияш ба така бар пояи чӯб,
Як пояи кирмхӯрдаи бекора.

Дар атрофи забони шеър ва вижагиҳои он дар як асари ҳунари пажӯҳишҳои зиёде сураат гирифта ва муҳаққиқон ба нуқтаҳои арзишманде дар шинохти нақши забон дар як матни адабӣ даст ёфтаанд. Вале ба гумони голиб рисолати забон танҳо бо коргирии вожагону имконоти онҳо хатм намешавад. Бояд дар як шеър ба ҳаста ё қалби забон даст бурд, зеро ин ҳаста ҷойгоҳи

хузур ё пайдоиши маъно ё паёмест, ки шоир мехоҳад онро ба атрофиён бирасонад. Масалан дар байти:

Дар хонаи мо на қулфу занчире буд,
Аз кӯрхате дараш ба таъбире буд...

дар назари аввал гӯё сухани тозае нест, вале нигоҳи амиқу мушикофона зехни хонандаро ба домани фарҳанги ҳамзистӣ, ҳамчаворӣ, шинохту дарки ҳаққи дигарон, эҳтироми ҳариму қаламрави ҳамсоягон ва дар маҷмӯъ шеваи зиндагии як қавм мекашонад.

«Бе қулфу занчир будан»-и дари хона магар тааммулбарангез нест? Оё ин нишони эътимоду садоқат, итминон миёни мардумон нест? Оё ин гувоҳи амнияти оромиш, муҳити мусолимадомез буда наметавонад? Муҳиту фазое, ки дар тӯли солиёни дароз дар руҳу чони мардум реша гирифтааст.

Итминону боварии муштарак шояд бузургтарин дастоварди инсонӣ бошад, ки бо сулҳу салоҳ ҳамгом аст.

Шеърӣ «Бадеҳаи деҳа» бо сари худ як симфонияи бузургест, ки фарогири садоҳои пуршумори шуниданӣ, дилчаспу кашанда аст. Шоир аз банд ба банд тамоми дорой, манзараҳо, гӯшаҳои таркибсози деҳаро бо зикри аслияту вучуди табиашон, номҳои ғарибашон, хунару пешаҳои марсумашон мунъакис месозад. Дар робита ба ин мавзӯ муносиб аст аз як андешаи шоири муосири Эрон, бунёнгузори шеърӣ нави Эрон Нимо Юшич ёд шавад. Мазкур бар ин назар буд, ки шоирони қадим аксар куллигӯйӣ мекарданд, умумигуфтор буданд. Масалан, ҳангоме ки мехостанд табиат ва шукху ҷалоли онро тасвир созанд, аксар аз гулу мул, аз суваре истифода мекарданд, ки бар асари мутолиаи китоб дар зехнашон нишаста буд. Аз гуле ном мебурданд, ки шояд ҳаргиз онро надида буданд. Дар ҳоле ки шояд дар зодгоҳи худи онҳо гулҳову растаниҳо, ҳайвоноту паррандагон мавҷуд бошад, ки зеботару шоистатар барои бозтобу тасвир аст. Хидмати бузурги Нимо низ дар ҳамин буд, ки табиати

беназири зодгоҳи хеш Юши Мозандаронро бо ҳама шукӯҳу асомии ғарибашон вориди шеър кард. Ба дигарон собит сохт, ки дар домани шеър ҳама мавҷудот ҳаққи зист, ҷойгоҳи муносиб доранд.

Дар шеъри «Бадеҳаи деҳа» мо тамошогари сахнаҳои аҷиби як рустоем. Рустое, ки дар синааш инсон бо табиат пайванди ҷонӣ доранд. Муҳаббат, дӯстдорӣ аз чехраашон фурӯрез аст. Ин деҳа паррандагону растаниҳои хос дорад. Сокинони марзу бумаш ин деҳистонро то мағзи ҷон дӯст медоранд, зеро ба қавли онҳо «Ин ҷо Ватан аст»:

Як кулбаву номи деҳа дорад розе,
«Инҷо Ватан аст»- гӯяд ин Дарвозӣ.
Ин деҳа Бушолаки Асои Бояк
Фаҳре, ки зи санг болишу менозӣ!

Дар ин сарзамин мардум аз дидори меҳмон, аз шунидани садои паррандагон эҳсоси нишоту фараҳ мекунанд. Синаи ин мардум ба гунае пур-пури меҳрубонист, ки макру ҳиллаҳои рӯбоҳҳои ҳамҷаворро нодида мегиранд:

Дар сабздами баҳор ку-ку меҳонд,
Дар шоҳаи боди соҳили ҷӯ меҳонд.
Девонасафар ба чазби дарवेशии худ,
«Ҳу-ҳӯ» ба сари чарх, «Ало, ҳӯ» меҳонд.

Аз деҳаи мо дашти дарози Убара,
Роҳаш ба Гаров, аз фарози Убара.
Мерафт, чунон ба ҳилла бозӣ мекард,
Рӯбоҳаки зарди думдарози Убара.

Дар ҷаҳордевори ин деҳистон ҳамон гуна ки ёдовар шудем, ҳама бо ҳам ҳуқуқи баробар доранд. Бо садоҳои аҷибу ғариби хеш оташғаҳи дерпойи зиндагиро гарм ниғаҳ медоранд. Об ин ҷо сарвати бебаҳост, ки

ташнашикану нерӯбахши мавҷуду махлуқи деҳ аст, ҳаққи муштарақ аст:

Чун деҳаи мо ба чатри шаб во мешуд,
Аз партави нури маҳ фарибо мешуд.
Овози шағолу гургу рӯбах меод,
Аз ҳар дара сӯйи деҳа ово мешуд.

Аз ҳар дара чашма-чашма мешуд чорӣ,
Дар сайқали об ҳар дара заркорӣ.
Санговдавакаш зи оби санговаш сер,
Аз об хару аспу сағаш, говаш сер!

Аслан инсон аз замоне, ки по ба арсаи ҳастӣ мегузорад ва ба моҳияти вучуд пай мебарад, хешро дар домани табиат мебинад. Табиате, ки бо вучуди ӯ бо ҳазорон ришта пайванд мехӯрад. Ҳар инсоне дар хилоли рӯзгори хеш новобаста аз он ки чи шуғлу пешае дорад, зехнан дар перомуни табиат ва ҷойгоҳи он дар раванди ҳастӣ андеша мекунад. Вале табиат ва шеър ва гузашта аз ин шахси шоир матлаби дигарест, ки баёни бештар мехоҳад. Дар инчо муносиб аст аз шеър, меъёрҳои берунматнӣ, ки дар маърифату бархурд бо дунёи розомези шеър корсоз аст, ёдовар шавем. Дар радифи забону нақши он дар сохтани шеър отифа ё эҳсоси шоирӣ аст, ки дар матни як асари ҳунари нақши созанда дорад.

Тору пуд, анвоъ ва чеҳраҳое, ки отифаи шеърӣ дар анбон дорад, қобили шумор нест, гузашта аз ин онро наметавон дар қолабу чаҳорҷӯби қоидаи муайяне рехт. Танҳо метавон зуҳуру шаклгирии як пайванд, як иртиботи ғайриинтизор, лаҳзай миёни шоиру падидаҳоро отифаи шеърӣ баршумурд. Вале замони омӯзишу таҳқиқи ин ҷанба дониستاني мавзӯҳои дигар аз қабилӣ ин ки оё отифаи шоир хусусӣ, фардӣ аст, ё ҷанбаи умумӣ дорад? Гузашта аз ин эҳсосе, ки шоирро мунқалиб намуда ва боиси зода шудани як китъаи адабӣ гашта, оё

метавонад барои дигарон ҳам чаззобу таъсиргузор бошад, ниҳоят муҳим аст.

Зимни баррасии осори адабӣ дарку маърифати умку кунхи отифае, ки шоир бо рухдодхо ё чахони перомун барқарор намуда, хеле корсоз аст. Зеро арзишу баҳо ва аҳамияти дарунмояи осор низ вобаста ба ҳамин амр аст. Ба дигар сухан отифаи шеърӣ як самимияту чӯшишест, ки аз ниҳонгоҳи қалби шоир берун меояд ва агар чунин аст, дарҳои синаи мардум бар рӯяш боз аст. Ҳама чо онро чун худӣ мепазиранду дӯст медоранд. Барои равшантар шудани матлаб даст ба мисол мезанем:

Дар деҳаи мо ки мардумаш оӣ буд,
Бо хандаву тоби худ ба хушҳолӣ буд.
Афсонаву шеърхониву байтбарак,
Базме ачабаш, ки дар намадмоӣ буд.

Афсона ба афсона, ки модар мегуфт,
Бечора ба ҳоли зори шалпар мегуфт.
Макри Кали Чилдурӯғ бас ширин буд,
Ширин-ширин, дубора, аз сар мегуфт.

Аз мисраи нахуст ҳувайдост, ки зехни шоир дар масири ёди занҷирасонест, ки лаҳза ба лаҳза эҳсоси ўро печидатар месозад.

Падидор шудани симои мардуми дех, ҳолу ҳаво, тарзи зиндагӣ, шуғлҳои марсум ва хосатан маҳфилҳои намадмоӣ, ки имрӯзҳо камранг шуда, ин иртиботи отифиро ба шӯр меорад. Ё сахнаҳои бихиштии канори модар будану афсонаҳои ширин аз забонаш шунидан. Сарзамине, ки мо ҳамагӣ дар рӯзгори хеш буданро дар синааш таҷриба кардаем ва ба гумонам ҳар яке аз мо бо хондани ин бандҳои зехннишин ҳолу вазъи дигаре мегирем ва шояд оҳе дареголуд аз дил берун мерезем. Аз он чи буд, аз он чи гузашт ва аз он азизу дурдонае, ки намонду пар-пар шуд...

Шояд бишавад суҳбатро дар атрофи «Бадеҳаи деҳа» ба поён бурд, вале кашандагӣ, дилчаспӣ, шӯрангезии сахнаҳои мунъакис дар матн ба гунаест, ки ин ихтиёрро аз мо мегирад. Бахусус замоне, ки сухан аз лаҳзоти хонаводагӣ, нишонаҳои аз падару модар дар миён аст:

Дар лунҷ қурӯти лунда, мелунчидам,
Подош ба чома, пунба мекунчидам.
Аз ваъдаи модарам, ки дӯзад чома,
Кунчидаву дар қурта намегунчидам.

Дар деҳа, ки пушти кӯҳу ҷар буд моро,
Як тӯти бузург пушти дар буд моро.
Шахтут, дарахти пурсамар буд моро,
Пайвандии дастони падар буд моро.

Мавзӯи болоӣ дар сурудаи дигар «Ёдвор» низ ҷилваҳои дилангезе дорад. Ровӣ аз нахустин байт дар масири мусофирати хеш хонандашро ҳамгом мегирад. Мо бо ба пойи ӯ дунёи зебоеро ба тамошо менишинем. Дунёе, ки замоне худ сокинаш будаву аз хирманаш донаҳо бардоштаем.

Чи лаззатест дар дидану руъяти асбобу абзор, ашхос; дарахту ниҳолоне, ки дар ҷамъи онҳо мо бузург шудаем:

Ҳам халтаҳои чаккаву ҷурғоти модарам,
Ҳам меҳу ҷахту досу табар, тахти ҳойбанд.
Дар навдаҳои дарҳами тути дари падар,
Аз бод авҷ мебарад арғунчаки баланд.

Мӯ ба мӯ барандоз намудану тай кардани масири ёд, ҳамзамон қаҳрамонро ба сарзамини надомату пушаймонӣ аз хатоҳои рафтаи даврони кӯдакӣ меорад ва мо бо нақли як мисол ин бахшро ба поён мерасонем.

Аз сангбори бачаи ҳамсолу санги ман,
Боқист ин ҳаёли гуворо зи хубу зишт.
Санги варо ба фарқи ман овард бахти бад,
Санги маро ба шишаи ҳамсоя, сарнавишт.

ДАР НУҲУФТИ СОЗҶОВУ РОЗҶО

«СозҶои шикаста» - унвони бахши дигаре аз дафтарҶои «Мунтахаби ашъор» аст, ки фарогири осори навпардозонаи Салими Хатлонист. Шояд замоне, ки шоир чунин унвонро интиҳоб мекард, манзуре дар зехн дошт, ки ба мо пайдо нест. Аммо ба гумони мо ҳадафи шоир дар маҷмӯъ гуфтани ин маънӣ аст, ки шеъри куҳани тоҷик бо вучуди он ки рахнаҳое амиқ дар пайкараш зада шуд ва навғониҳое дар сохтору асбоби абзораш падида омад, вале аз зарофату латофат, ҷаззобияту кашандағияш кам нашуд, ки фузуда шуд. Шикастани сози куҳан ба хотири шунидану идроки садоҳои тоза, баҳрағирӣ аз имконоти ҳангуфте буд, ки дар тору пуди ин соз нуҳуфта аст. Аслан бо шеваҳои навин шеър сурудан солҳост, ки аз ҷониби шоирони тоҷик таҷруба мешавад. Ҷарчанд дар ин ҷода мо адибони муваффақ камтар дорем. Чунки бо шеваи нимой ё шомлуӣ шеър сохтан ба қавли ҳуди Нимо кори сангинест, ки на ҳар кас метавонад аз уҳдааш барояд. Қазия аз ин қарор аст, ки дар шеваи классикӣ вучуди низоми арӯзӣ, ҳузури қофия ва гоҳ радиф барои шоире, ки дар шеър мутолиот дошт ва зехнаш саршори қофияҳову радифҳои тақрорӣ буд, як навъ раҳгушо ё ёвари саридастӣ буд.

Агар дар мавзӯе меҳост шеър бисозад бо навиштани мисраи аввал ва занги калимаи охир, ки бояд бар маснади қофия менишаст, фаврӣ дар ҷустуҷӯи калимаҳои мукаффо меафтод. Вале дар арӯзи озод ё шеъри нав шеваи кор дигар аст. Аз дидгоҳи Нимо тақя набояд рӯи абзорҳои сохторӣ намуд. Дар ин тариқ муносибат ба ашё ниҳоят арзишманд аст. Инсонҳо, аз ҷумла шоирон низ то ба чизи ҳосе пайванду робита надошта бошанд, онро ба хубӣ наметавонанд бишиносанд. Бархурд бо чизҳо мумкин аст, аммо шинохти онҳо шояд имконнопазир бошад. Ҷарчанд инсонҳо аз дунёи қадим бархурдоранд, фақат бояд ҳудашон нав бишаванд ва ин нав шудан робитаи

инсон бо чизҳост, то нуктаи торик пеши чашмашон равшан шавад.

Қобили зикр аст, ки Салими Хатлонӣ аз зумраи шоиронест, ки аз рӯйи ҳавову ҳавас шеърӣ навро таҷруба накарда. Аз сабки офариниши сурудаҳояш возеҳ аст, ки ба зеру бами ин шева ошноост. Дарк намуда, ки дар ҳарими шеърӣ нав бо домани холӣ, бидуни дониши саршор аз масоили ҳастӣ наметавон мусофири чӯё буд.

Дар дафтари аввал ҳудуде 60 қитъаи шеърӣ навпардозонаи шоир мундариҷ аст. Дар ин мухтасар намешавад ашъори навадешонаи адибро дастибандӣ кард ва шояд барои он ниёзе ҳам нест. Вале зикри бархе аз шохисҳои сабки шоир лозим ба назар мерасад.

Қитъашеърӣ «Тазод» аз намунаҳои қобили мулоҳиза аст, ки шомили ҳашт банд аст.

Шеър бо бозтоби хонаи падарӣ оғоз мегардад. Тасвири содае аз як кулбаи ҳақирона, ки созу баргаш сода ва ангуштшумор аст. Банди дуввуму саввум таквиятгари дарунмоёи банди нахуст аст ва таъкиди ин нукта, ки ӯ яъне, шахси шоир зодаи «ин хонаи содаву озода» аст.

Дар ҳамин ҳол аст, ки қутби дигаре аз дарунмоёҳои шеърӣ боз мешаванд. Дар радифи хонаи сохтаи падар бо шеваи нав хона сохтан. Манзури шоир аз ин хона навпардозӣ дар сохтмони шеър аст. Як фазои пурсишбарангезу пурсуол дар зеҳн эҷод шуда, ки оё метавон «беқавофӣ, беболор» хона сохт. Оё ин «шикастанҳову бастанҳо» ба чое мерасанд? Дар шеър чунин омада:

Ҳолате бар ҳочати ман ҳам фаро омад.
Хона месозам, вале аз ҳарфи нав,
Дар радифи чанд тан бо исми «Шоир».
Бо ҳавои навгарой,
Дар китоби дилфиреби сабзи тақдир,
Бо тилисми назми бетаъбир.
Саҳфа ороям,

Сурати шеъри асилу родро,
Бе қавофӣ,
Балки бе болор,
Шеъри зебову фалакэҷодро.

Вижагии кори шоир дар ин шеър дар он аст, ки тамоми бандҳо аз шевоӣ дар вазн бархурдоранд. Ҳарчанд шоир тақии зиёд рӯйи қавофӣ мекунад ва аз имконоти он судҳои фаровонтар мечӯяд. Инсичому устувории бандҳо вобастаи ҳузури қофия аст. Гоҳо қофияҳои бандҳо миёни бандҳо як пул, як пайванд эҷод месозанд. Масалан:

Чор девораш ҳама аз хок.
Хоки чун дил,
балки ҳамчун нияташ пок.
Аз ҳамон хоке ки бо он аз нахуст,
Модари хокиниҳодам,
Пайкарам...
Ҷону танамро шуст.

Бомаш аз хок,
Дар баландӣ пасттар аз боми афлок.
Лек болотар зи кохи мири амлок.
Васли шифташ бурёй,
Васли фаршаш бурёй.
Каҳгилаш коҳу гили дехқон,
Маснаде,
ёдовари рӯҳи ниёгон.
Зодаи ин хонаи озодаам ман,
Оре, чун ин хона чанде содаам ман...

Салими Хатлонӣ худ дар сохтмони ашъори навпардозонаи хеш аз шеваҳои мухталиф истифода мекунад. Вобаста ба он ки паёми матлаби мавриди назар чи ниёзе дорад, шеваҳои биноӣ шеър интиҳоб мегарданд. Барои таъйиди ин андеша шеъри «Шаб»-ро нахуст нақл мекунем:

Шаб доварест,
Дар остони рӯиши фардо.
Шаб боварест,
Бар достони гӯиши фардо.

Аммо дар ин карона ту бо ман бош.
Шабро ҳузури рӯи ту мебояд.
Шабро қабо зи мӯи ту...
ё шояд,
Шаб қиссаро ба бӯи ту мезояд.

Дар шаб ҳазор ҳодиса пинҳон аст.
Он ҷо, ки офтоб намебинад.
Он ҷо, ки не шарори нигоҳест.
Не нағмаи хурӯси саҳаргоҳ,
Не рӯшании дидаи рӯбоҳ,
Не аз ҳубоби сина дами оҳест.

В-аз пушти шаб сафои ту меояд.
Аз пушти шаб нигоҳи ту мерӯяд...
Шабро нигоҳи поки ту мешӯяд.

Нахустин унсури корсоз худ вожаи «шаб» аст, ки дар банди аввал ду бор такрор ва ба гунае таъкид мешавад. Банд аз мояи тағаззулӣ бархӯрдор буда, шомили қофия ва радиф ҳам ҳаст. Дарунмояи аслӣ тааммул дар атрофи «шаб» ҳамчун як мақтаи замонист, ки бо гузашти он фардо мерасад. Шаб исто нест, гузарон аст, вале масъала ин аст, ки ҳастии он то чи андоза мустақилият дорад. Чи аносире ҳастанд, ки ба шаб зиндагӣ мебахшанд?

Канори шаб машҳуни падидаву руҳдодҳои ҳазорранг аст. Ҳарчанд вучуди шаб пинҳонгару панаҳдихандаи омму хос аст, вале бо илллати зулмату торикии сиришта дар сиришт аз неъматидидани хуршед маҳрум аст.

Агар дар банди дуввум идомату вучуди шабро ба ҳузури ӯ (маъшук) вобаста бишуморад, (ҳарчанд бовараш

устувор нест), дар мисраъҳои поёни натиҷаи қотъ мегирад, ки ҳастиву нестӣ, адаму вучуди шаб марҳуни ишқ аст. «Аз пушти шаб рӯйидани нигоҳ» ва «шустани шаб» таркибҳои тозаӣ ибдоъомезанд.

Баҳши «Созҳои шикаста» дар дафтари дуввуми «Мунтахаби ашъор» бо чеҳраи рахшонтар намоён мегардад. Шумори шеърҳо аз 25 қитъа беш нест, вале бо мурури ҳар яке эҳсос мегардад, ки шоир дар ҳамаи заминаҳо, чи дар заминаи фанӣ, шеваи қор, зовияҳои дунёшинохтӣ, сатҳи андешагӣ ба нукоти арзишманде даст ёфтааст.

Мехоҳад пайванде миёни пешиниёну имрӯзиён эҷод созад. Пеш аз он ки барои тақвияти фикр мисоле нақл шавад, муносиб ба назар мерасад чанд калимае дар атрофи ин пайвандгарӣ гуфта шавад. Аслан пайванд агар дар таносуб бо кирдорҳои аъмоли инсонӣ таҳлилу таҷзия гардад, сабабгори эҷоди қозибаҳои дигаре дар заминаи жарфнигарии воқеияти айни ҳоҳад шуд. Ҳар риштае аз дониши инсонӣ чи фалсафа, қомашиносӣ, таърих, адабиётшиносӣ ва ғайра ба ин мақула барҳурди вижае дорад, ки ба иқтисову ниёзмандиҳои дарунии онҳо вобастааст.

Равшан аст, ки натиҷаи ҳар пайванде дар маъмултарин шаклу намунаҳои он офариниш аст, офариниши фазоҳои тоза, дунёҳои ногушуда, ки барои исботаш метавон ҳазорон шоҳидро аз воқеияти рӯзмарра баргузид.

Бо вучуди нерӯи пӯёву бекарони ҳамин пайванд аст, ки ҳаҷон бо тамоми вусъату миқёсаш исто намоёнад ва тағйири сирату сурат месозад.

Ҳарчанд дар чархишу амалкарди ин унсуре зоянда ҳама сахиманд ва дар баҳрагирӣ аз ҳосили он низ ҳаққи муштарак доранд, вале нигариши сахнаҳои он дар қорномаи шоирону аҳли адаб лаззати дигар дорад. Зеро тарзи зиндагӣ, муносибату барҳурди шоир мардум бо муҳити перомун, табиат ва аносири он, шеваҳои диду

таллақиаш аз дигарон мутафовит аст. Мардуми маъмулӣ низ миёни анбӯҳи пайванду иртиботи ноғузир ва ачрому аҷсоми атрофашон ба сар мебаранд, аз рангорангиву аъҷобангезии онҳо ҳаловат мекунанд, бо ҳузури муштараки онҳо хостаҳои бархоста аз матни ҳаёти фардиро бароварда месозанд, вале ҳаргиз ба моҳияту умқи пайвандҳои мавҷуд пай намебаранд. Дар тасаввури онҳо ҷӯйборе, ки аз канори боғзор ҷорист, ҳамеша равон мемонад ва бояд ҳамин гуна ҳам бошад. Ё моҳи домони осмон рисолаташ равшансозиву нурафканист. Шояд замони дидан моҳ ниҳодашонро аз фарти шодӣ такон дода, ё бо як панҷа оби ҷӯйбор симои арақшори хешро об зада, вале пайванду иртиботи мавҷуд миёни онҳову манзараҳои мазкур барояшон номаҳсусу ношинохта боқӣ мемонад. Аз сӯи дигар чашмдошти чунин дарку фаҳмише аз ҷониби мардуми авом мантиқӣ ба назар намеояд. Чаро ки ин сарзамини дигарест, миёни ҷаҳони инсонӣ ва муҳити перомун, ки шомили рангу оби хоси хеш, ҷуғрофиёи нодир, қонунмандии шаклёрфта ва марзҳои муайян, ки бе омодагии қаблӣ, мутолиоти ҳадафманд, ҷаҳонбинии камолёрфта, завқу истеъдод, ворид шудан ба ҳарими он имконпазир нест.

Воқеан бунёду тору пуди ҷаҳонбинии инсон ва хоссатан ҳунарманд мардумро маърифату идроки бастагиҳову робитаҳо байни ҷаҳони инсонӣ ва ҷаҳони берун ташкил медиҳад.

Метавон гуфт, ки муносиботу пайвандҳои муштараки инсону табиатро намояндаи ҳар соҳае аз илм аз даричаи биниши хеш мебинанд, бо нақли шавоҳиду мисолҳои шохис андешаҳояшро айният мебахшад. Вале дар қиёс бо дигар донишҳо адабиётшиносиро мешавад омеза ё афшурдае аз ҳама соҳоти илм донист. Дар ҷомеаи ва сурати мақулаҳои адабӣ мушоҳидаву дарёфти бӯю атри ҳамирмои дигар донишҳо кори мушкеле нест. Муҳим шинохти дурусти шеваҳои фароҳамой ва офариниши чунин ҷомеият аст. Ҷомеият аслан маҳсули гӯшаҳо,

марзҳо, бахшҳои шинохташудаи табиат ва моҳияти он, инсонро ҷомеа ва масоили гиребонгири он, низоми қонунии идомати ҷаҳон ва руҳдодҳояш аст, ки ба таври мустамар, гом ба гом сурат мепазирад.

Дар рушду боландагии ин ҷанбаи маърифату дарёфти алоқаву робитаҳои калидӣ осору ашъори шоирони дирӯзу имрӯз судманду корсоз аст.

Бояд донист, ки ҳар як шоир вобаста ба сатҳи истеъдоду нубуғ, ҳиссу дарки шоирона, зехнияти адабӣ, дараҷаи ошноӣ ба адабиёту фарҳанги классики муосир, тақомули сатҳи андешагӣ, нақши як пайвандгарро дар қаламрави зиндагии халқонаи худ бозӣ мекунад. Нигоҳи як шоир, ки маҷмӯаи эҳсоси авотиғи зоҳиру ботин, биниши мунҳасир ба фарди ўст, мисли як моҳигир дар амвоҷи дарёи ҳамешаравони табиат тӯр меафканад ва мунтазир мемонад ва дар хилоли интизориҳое, ки онӣ ҳам метавонанд бошанд, пайванд бо ҷаҳони рангини ба қавли Мавлавӣ «нестваш» барқарор мегардад ва шикори матлуб гирифта меояд. Корномаи ҳар шоире фарогири чунин саҳнаҳову манзараҳои нодире аз дидаҳову офаридаҳои зехни ўст, ки гувоҳи иртиботу бастагии ӯ бо олами берун аст. Воқеияти собитшудаи рӯзгор аст, ки шеъри ҳар шоире, ки ҳадаву ёдгори зехну хуш, саъю талоши ҳунармандонаи ўст, бо гузашти замон инсичому пухтагӣ, вусъату доманаҳои нав пайдо намояд.

Шеъри «Ҷӯдои ҷон меод» аз намунаҳои дилангези дафтари дуввум аст, ки паёмаш иттиҳоду васл, ҳамзистӣ, пайванд аст ва парокандагиро воҷун месозад. Шеър бо хабари кутӯҳе аз ғуруби рӯзу расидани шаб оғоз мегардад. Ҳар банди шеър қофияҳои мустақил доранд, ки дар истеҳком инсичоми сохтмони он ниҳоят корсозанд:

Сапеда раҳти сафар баст.

Зи санги тираи шаб шишаи булӯр шикаст.

Дубора хилвати хомӯши шаб турову маро,
Ба коми хеш фуру бурд.

Ва ҳар падида ба коми сукути танҳой,
Чу охи монеа дар тангнои ханчара мурд.

Ва бесадотарин садои хомӯшӣ,
Чу байти васл маро бар гулӯ омад.
Ва пири васл ба мо рӯбарӯ омад.
Ва мову ту пайвастем,
Ва аз чудоиҳо растем.

Ва пар кушод зи ҳар шоҳаи умеди мо
Шугуфаи бедод.
Ва медидем,
Ки пеши чашми ману ту,
Чудой чон медод...

Салими Хатлонӣ аглаб дар шеърҳои нимойӣ аз имконоти масдарҳо, тақияҳои каломӣ бар онҳо, зиёд қор мегирад. Албатта ин дар шеър падидаи тозае нест, вале баҳрагирии шоир як барҷастагии хос дорад. Замоне, ки дар банди аввал шакли масдари феъл истифода мешавад, манзури шоир бештар бо таъкид рӯи он мутамарказ сохтани зехну хуши хонанда, омода сохтани ӯ барои шунидани паём аст:

Аз рози бомдод дамиданро,
Аз нози бод бӯиданро,
Аз сози ёд рӯйданро,
Мебинам.

Дар шеъри «Шамъ» тақия ва таъкид рӯи масдари «дидан» сурат мегирад то зехн бипазирад, ки калиди ҳама муъзилот, расидан ба домани хостаҳо, шинохти ҳамин «дидан» аст. Шоир замоне, ки ҳадафи хешро таҳаққуқёфта мебинад, дар бандҳои баъдӣ ба тафсиру ташреҳи бештар мепардозад:

Манзур дидан аст,
То шамъ
Чун мебарад ба ҳочати ин чамъ!?

Ман муъчибам, ки расми тамошоро
Аз равза-равза ходиса бар дидан
Огоҳ додаам, ба гувоҳам,
Дар инзивоӣ ранҷ,
Бе чилвае, ба тоби нигоҳам!

Дигар аз вижагиҳои ҳунарии Салим чамъбандии масдарҳо аст, ки дерест дар шеърӣ мо марсум шуда. Дар адабиётшиносӣ як санъатест ки ошноизудой мехонандаш. Ҳадафи он ғарибу ношнотар сохтани матлаб тавассути тағйиру дигаргунӣ аст, ки дар таркиби матн ё вожагонӣ алоҳида сурат мегирад ва тавачҷуҳӣ хонандаро ба худ мекашад.

Масалан ҳангоме ба ҷойи «гуфтанро ба поён расониданд» «гуфтанро афсурданд» истифода мешавад, хонанда эҳсоси ғаробат мекунад. Зеро гуфтан бо баракати пасвандӣ чамъбандии «ҳо» аз хонаводаи худ дур шуда ва ҳамнишинии он канори феъли афсурдан нодир аст:

Шукуфтанро пажмурданд,
Ва гуфтанро афсурданд.
Ва шуниданро бар сар омаданд,
Ва диданро ба қоби сияҳ дар канор кашид,
Ва шаҳди интизори пасинашро
Зи ноумедӣ чашид.

Ва хандаҳо ҳама бар ашқро фуру рафтанд,
Ва ашқро ҳама дар пойи ин садо хуфтанд:
«Қучост Манзурам...
Азизи раҳдурам?»

Яке аз хусусиятҳои арӯзи озод ин аст, ки дилбастагӣ ба он бо гузашти замон андешаи шоирро ба сарҳади камолу пухтагӣ мерасонад. Дарку зеҳнияти ӯро аз дунёи вожагон умқу паҳно мебахшад, ба дигар суҳан барои офариниш ба як сарчашмаи зояндаи таркибҳои тоза,

маонии тоза мубаддал мешавад. Шоирро молики тачрибаи хунари месозад. Аз ҷониби дигар тачрибаи хунари гувоҳ бар ин аст, ки каломи мавзун ва дар ниҳоят шеъри ноб маъмултарин ва наздиктарин ҳосили хунар аст. Бо шеър аст, ки метавон ҷилваҳои гуногуни андеша ва зехндидаҳоро дар маърази намоиш гузошт. Ба андешаи муҳаққиқон аслан шеър падидаест, ки дар забон рух медиҳад. Яъне, абзори нахустини забон, ки вожагон ҳастанд дар дастгоҳи зехнии шоир вориди низоми ҳосе мегарданд ва дарёфтҳои шоирро манзур мегардонанд. Ба навиштаи муҳаққиқ Бехдорванд: «Табиатан ҳар шоир бар асоси ҳаллоқияти зотӣ ва иқтисобии худ метавонад дар интиқоли дарёфтҳои худ талош намояд ва ногузир забони мавриди истифода дар ин интиқол наметавонад ва набояд аз забони меъёр тобеият намоянд. Бадеист, ки шоир ҳамвора дар ҷиҳати тавсеаи забон даст ба офариниш мезанад ва маҳсули ин офариниш муъҷиботи ғанитар қардани забонро фароҳам меоварад» [7].

Ба ақидаи донишманди мазкур ҳар хунарманде бо тасарруфи зехнии худ дар воқеиятҳои айни ҳаводорони шеърро бо дигаргуна дидани худи идрокоти зехнияш даъват мекунад. Аз сӯи дигар агар каме тааммул сурат бигирад, ба осонӣ метавон дарёфт, ки бо офариниши ҳар шеъре падидаи дигаргуна дидану дигаргуна гуфтану андешидан оғоз мегардад. Ҳар хунарманду адибе дидаҳову дарёфтҳояшро пешниҳод месозад. Бояд донист, ки дарёфтҳои мазкур дар бештари маврид мутаассир аз авзои асри шоиранд. Яъне, ҷанбаҳои нерӯманди иҷтимоӣ доранд. Тасарруфи зехнӣ, ки аз он сухан дар миён гузоштем, қабл аз ҳама дар иртиботу пайванд миёни инсону табиат ибтидо мегирад ва дар масоили хурду бузурги рӯзгораш густариш пайдо мекунад. Ин мавзӯ дар ашъори ошиқонаи шоир ниҳоят барҷаста аст.

Дар «Бод мемӯяд» сухан аз ранҷи бузургу дардангези ишқ аст. Ранҷе, ки бояд ба ҷон пазируфта шавад, вале нопадидор бимонад. Мавзӯе, ки дар қаламрави адабиёти форсӣ зиёд қадам фарсудаду ба сар бурдааст. Шояд

саволе ба зуҳур бирасад, ки агар чунин аст, пас бозгӯи он чи суде дар доман дорад. Вале ба қавли Ҳазини Лоҳичӣ: «Ин қисса дароз аст...». Ишқ наҷибтарин эҳсосет, ки рӯзе дари дил мекӯбад ва ворида ҳарими он мешавад. Шояд нахуст нопадидор, пинҳонҳузур бошад, вале замоне, ки бузургу парвозӣ мегардад, ҳолати аҷиб дар ниҳоди инсон эҷод мекунад. Паррандае дар фазои сина парвозист, ки як болаш ранҷ ва боли дигараш шодист. Салими Хатлонӣ сари ин ранҷи ширин андеша мекунад, шабеҳи ҳоли хеш намуна мечӯяд то ба гӯшае аз ин рози бениҳоят даст ёбад.

Аз бод кумак мегирад, ки яке аз аркони вучуд аст. Ба бод шахсияти инсонӣ мебахшад ва бод ин дарди сангину ногуфтани ва ин рози ҷовидонии башарро бо кашидани «оҳе» рух боз мекунад. Вожае, ки дар як чашм ба ҳам задан ниҳонтарин дардҳоро ташхис медиҳад, воқеиятро ошкор месозад:

Бод мемӯяд!

- Оҳ!

- Оҳ!

Эй ғами ишқ

Ғунча аз рози шукуфтан,

Натавонад гуфтан!

Роз бояст нухуфтан!

Тааммул дар печидагиҳои ин розе, ки омезае аз эҳсоси мутаазод аст, қаҳрамонро ба домони шеваи зиндагии парасту мекашонад ва гӯё торикӣ фурӯ мерезад. Тақопӯ, шӯру шавқи парасту, бунёди қонуни дидор ўро гувоҳ мегардад, ки ин ҳама нерӯи созандаву сӯзандаи ишқ аст:

Аз парасту нашунидӣ боре,

Ки чӣ мелояд?..

Аз лаби ҷўбор,

То ба оҳанги баҳор,

Лона бигзорад!

Дар таги пориса...
чун пор!
Бо умеди дидор,
Ишкро боз асар чӯяд!
Аз дами васл хабар гӯяд!

Бо парастӯ чӣ шабоҳат дошт,
Дар ман асрори вучуд?
Агар аз ишқ асар мебуд,
Интизорамро...
мешикастам!

Ниёзу иқтисоии ҳар пурсишу суоле дарёфти посух аст. Вале ин посух метавонад аз ҷониби пурсишгар дода шавад. Махсусан дар шеър замоне, ки ҳадаф бозтобу расонандагии паёмест, шоир бо бинои саволе ҳушу зехни мухотабро ба худ мекашад ва ба баёни ҳадаф мепардозад. Дар банди боло чунин шева корбаст шуда. Қофияҳо дар ин банд нақши коргар доранд: чубор, минқор, бахор, пор, дидор.

Дар ашъори Салими Хатлонӣ биниш отифаи шоирона ва вусъати назар аз умқи бардоштҳои халлоқонаи ӯ рашкангез аст. Зехнияташ дар атрофи як манзараи содаи рустой меандешад ва дар банду баст, рангу бўии он шабоҳатҳои муштараке бо мазоҳири рӯзгори инсонҳо пайдо месозад. Дар китъаи зебои «Фочиа» аз парастуи зоҳиран хоб, вале бедор сухан дар миён мегузорад ва шояд моро ҳушдор медиҳад то аз парасту ҳифозати марзу бум, бедориву ҳушёриро дар қиболи хатароти нобахангом биёмӯзем:

Ба кунҷи порисаи хонаи мо,
Парасту лона ниҳод!
Фаротар аз қаламрави борон,
Ниҳон зи боди вазон!
Зи обу аз гилу аз резасанг девораш!
Ду дона тухм ба бораш!

Парасту шиква надорад зи додаи қисмат!
Фишурда бол, ба болои тухмҳо хоб аст!
Валек бедор аст!
Ки бахт,

фоҷиъае...

шояд...

Расидани мор аст!

Истифода аз аломатҳои китобатӣ, сенуктаҳо, ки нишонгари як навъ истой, таваққуф аст, яке аз шигардҳои кори Салим дар офариниши ашъори нимоист. Сенуктаҳо мухотаби шеърро водор месозанд, қабл аз гузашт ба сатри баъдӣ, ки баён мавзӯи тоза ё гӯшаи дигаре аз мавзӯи аслии паёми шоир метавонад бошад, лаҳзае дар атрофи матлаби мунъакис дар матни шеър андеша кунад. Такрори ибораҳои қофияҳои дохиливу канорӣ бо сенуктаҳо ҳамоҳангӣ ва истеҳкому камоли шеърро фароҳам месозад: бохабар бошӣ, басар бошӣ, кар бошӣ - ба дидан, ба шамидан, ба шунидан:

Ба қадри он, ки дар ин аҳд бохабар бошӣ.

Бояд,

Сафои гурбатро,

ба дидан...

Ҳавои гурбатро,

ба шамидан...

Навои гурбатро,

ба шунидан...

Ва ин манзараро,

басар бошӣ!

Ва раво донӣ,

Ки кӯру ахшаму кар бошӣ!

Варои гурбат зард аст!

Ба ранги заъфаронии пойиз!

Эъҷоби гурбат дард аст,

Чун орзуи оғоз то ҳаргиз!

Тамошо дар сарзамини ғарибу хушрабои сурудаҳои Салими Хатлонӣ ғайри ихтиёр инсонро ба андешидан дар перомуни шеър сохтмони ҳайратангези он вомедорад. Дидгоҳхову афкори пажӯҳандагони адабиёт, роҷеъ ба шеър чигунагии марзу чугрофиёи он ба зеҳн мерасанд. Аз сӯйи дигар мазмуну муҳтавои худӣ дидгоҳҳо дилчаспу гоҳо пурсишбарангез аст.

Аз дидани таҳлили бархе аз назаргоҳҳо кас ба чунин натиҷа мерасад, ки шеър яке аз шоҳрағҳои ҳастии башар аст ва дар он хуни зиндагӣ чараён дорад.

Масалан ба андешаи Нимо Юшич: «Агар шеър натавонад зебо воқеъ шавад, агар натавонад василаи назарҳои тасаллибахш дар зиндагии инсон бошад ва ноҳинчориҳоро на чунонки ҳаст балки гоҳе боқувваттар аз ончи ки ҳаст баён бидорад, чи сарборӣ аст ба рӯйи зиндагии инсонӣ ва тадвини он чи бахудӣ анҷом гирифтааст. Вале агар битавонад, воситае аст, ки бар мо меафзояд ё аз мо мекоҳад ва чизеро дар пеши назари мо равшан мекунад ва беҳтар намуд меदिҳад ва аз таҳи дил хоستانӣ аст. Ин хостан василе мекоҳад». [25, 18]

Агар диди Нимо дар қавли болоӣ ба ҳузури зебойӣ дар биноӣ шеър тақявар бошад ва онро унсури бунёдӣ баршуморад, донишмандони дигар ба ҷанбаҳои дигари он ишорат доранд.

Равшан аст, ки ҳастӣ ё зуҳури шеър вобаставу побанди забон аст ва корсозтарин унсур ё хишти нахустинаш вожа аст, яъне шеър ниёзманди вожагон аст. Вале «пеш аз он ки шоир вожаҳоро фарочанг оварад, бояд нутфаи шеър дар жарфттарин гӯшаи ҷони ӯ баста шуда бошад.

Ин нахустин марҳила аст. Марҳилае аст, ки шикорбон дар камини ғизоли сабукпойи хеш-ғизоле, ки дар дурдаст, дар пушти тудай меҳи субҳгоҳӣ дар ҳоли гурез аст, менишинад. Аммо ногаҳон... Ногаҳон ҳодисаи шигифт рӯй меदिҳад. Ғизоли гурезпо аз пӯйидан

бозмеистад. Гӯё чодугари кӯҳнакор ўро ба санг тадбил кардааст. Ин нахустин нишокаи тасмим аст». [25, 19]

Пажӯҳандагон ва аҳли таҳқиқ, шоирони алоҳида, афкори чолибу судмандеро пиромуни каламот, накши онҳо дар сохтмони шеър иброз доштаанд, ки мо дар поён ба баъзе аз онҳо ручӯъ мекунем.

Бояд ёдовар шуд, ки дидгоҳҳо дар атрофи калима ва хусусиёти он мухталиф ва пуртазод аст. Масалан, ба андешаи адабиётшинос ва муҳаққиқи варзидаи рус. Л.Тимофеев бархӯрд бо калима танҳо дар чаҳорчӯби ибора ва ё матни комил метавонад судманду бадардбихӯр бошад. Зеро лаҳну оҳангу фасоҳати он дар танҳой нуҳфта аст ва дар чаҳордевори ибора чони тоза мегирад ва зухур мекунад. Номбурда хотиррасон мекунад, ки «тағйири сохтори лафзӣ сабабгори ҳалалдор гаштани оҳанги шеър мегардад ва ҳатто масири онро дигаргун месозад» [23, 139].

Зимни таҳлили шеър ба андешаи донишманди мазкур чудо намудани вожаи алоҳида ба хотири тааммуқ дар мухтавои шеър авоқиби нохушоянде хоҳад дошт, зеро калимот дӯшодӯши ҳам низому тартиби хоссаро ба вучуд меоранд, ба садои ритм, лаҳну мухтавои шеър поя мегузоранд. Ба ин иллат аст, ки ташаххус бахшидан ба калимаи алоҳида, берун кашидани он аз таркиби иборот назми мавҷуд дар пайкари шеърро фурӯ мерезад. «Мо,- менависад,- Л. Тимофеев, доимо шартан аз калима сухан дар миён мегузорем, -дар асл калима танҳо дар ибора метавонад мавҷуд бошад. [23,147].

Ба андешаи муҳаққиқи ёдшуда вазифаи лаҳну садои каламот ,ритми онҳо иборат аз он аст, ки ба инсон мухтавои каломеро мутеъ созад, ки сари тобеият надоранд.

Ба қавли Фурӯғи Фаррухзод: «Ҳар як калима рӯҳияи хоси ҳудахро дорад» [20, 637]. Аз ин рӯ зимни тағйини оҳанг набояд ба ин нуқта бетаваҷҷуҳ буд.

Аҳмади Шомлу зимни як баҳс дар атрофи шеърӯ шоирӣ чунин хотирнишон намуда: «Калимот дар шеър мазоҳири ашё нестанд, балки худи ашёянд, ки аз тариқи калимот дар он ҳузур пайдо мекунанд бо рангу таъмашон, бо садову ҳаҷму дуруштӣву нармиашон, бо илқооте, ки метавонанд бикунанд, бо тадоиҳое, ки дар имконоташон ҳаст, бо тамоми боре, ки метавонанд дошта бошанд, бо тамоми фарҳанге, ки пушти ҳар кадомашон хобида, бо тамоми тайфе, ки метавонанд ба вучуд биёранд, бо тамоми таърихе, ки доранд» [20, 243].

Ба андешаи мазкур шоир бояд кулли ҷаҳонро аз тариқи забон таҷриба кунад. Ў наметавонад аз талхӣ заҳр сухан бигӯяд, магар ин ки заҳро чашида бошад ва наметавонад барои марг раҷаз бихонад, магар ин ки ростӣ дар баробари марг сина сипар карда бошад» [20, 243].

Манзур аз ин иқтибос он аст, ки хонандаи шеър ба умқи эҳсосоте, ки дар ҷаҳорҷӯби шеъри як шоир мавҷуд аст бирасад ва онро тавре қироат кунад, ки лаҳни ӯ аз ҷаҳорҷӯби табиӣву мавриди ниёзи забон берун наравад ва ноқилияти худро дар интиқоли эҳсоси шоир аз даст надихад. Вақте ки шоир шеър менависад, ӯ қабл аз ҳама забони маҳсусеро барои шеъри худ меофарад ва ин офариниш бо шикастҳои пай дар пайи нормаҳои забон ба вучуд меояд. Албатта, на ҳар кас, ки чанд калима бо вазну қофия гуфта, шоир мешавад. Вале он чиз мусаллам аст, ки забоне, ки шеъри як шоир дорад, забони вижа аст, дар он ҳар калима дару девори худро дорад, садои худро, таъму лаззати вижаи худро дорад, ки зимни қироат бояд эҳсос шавад.

Ба навиштаи Шафиии Кадканӣ «маҷмӯи авомиле, ки забони шеърро аз забони рӯзмарра, ба эътибор бахшидани оҳангу тавозун имтиёз мебахшад ва дар ҳақиқат, аз роҳгузари низоми мусиқоӣ сабаби растохези калимаҳо ва ташаххуси вожаҳо дар забон мешавад, метавон гурӯҳи мусиқоӣ номид ва ин гурӯҳи мусиқоӣ

амовили шинохташудаду қобили таҳлил дорад, аз қабил
анвои қофия, радиф ва ғайра [14, 15].

Шоири муосир Яъдулло Мафтуни Аминӣ зимни
ибрози андешаҷош роҷеъ ба шеър чунин менигорад:
«Шеър бояд дорои оҳанги каломӣ, лаҳни фаҳвой
(маъноӣ), вочиди самони дохилӣ ва поёнбандии қотеъ
буда, дар маҷмӯъ форм дошта бошад ва ин форм ё сурати
хунари, ҳанӯз дар миёни мо ба ҳадди шиносадиҳиву
бахрагирӣ матраҳ нашудааст ва шояд эшкол ношӣ аз ин
аст, ки форм ба наҳви печидае ҳам зехнӣ аст ва ҳам айнӣ»
[20, 344].

Агар аз даричаи ду андешаи боло ба шеъри Салими
Хатлонӣ назар афканем, манзараҳои дилкашero дидор
мекунем. Ба завқу салиқаи хунарии ӯ дар гузиниши
вожагон пай мебарем. Салим дар ниҳодани унвони ашъор
низ пухтакор аст. Диди дурандешона дорад. Доштани
унвони муносиб бо матн яке аз вижагиҳо ва иқтисои кори
эҷодист. Ҳар хунарманде хостори ниҳодани ному унвони
шоиста ва посухгӯ ба матни паёми хеш аст. Вале ба
андешаи мо гузиниши ном барои як қитъа шеър ба гунае
бошад, ки ҷанбаи ангезанда, кашанда дошта бошад,
эҷодгари пайванд бошад, дур аз суратҳои такрории
маънирасон бошад. Ба-дин маънӣ, ки дар тасавури
хонанда аз дидани он як фазои умумӣ, ҷомеъ пайдо
нашавад ва ўро аз хондани матн дур намояд.

Дар сурудаҳои шоир махсусан дар баҳши «Аз паёми
боду боронҳо» мо ба ашъоре бармеҳурем, ки бо доштани
ибҳому норавшанӣ хонандаро ба сӯйи худ мехонанд.
Зехнашро талқин менамоянд, то бидонад, ки унвонро бо
матни шеър чи пайвандест. Салим дар баҳрагирӣ аз
унвонҳои шеърӣ аз шеваҳои нодире қор мегирад.
Масалан шеъре ба ин унвон «Туро...» дорад. Дар ин
калима пайванди ҷонишину пасоянд офаринандаи
маъноӣ равшане нестанд. Мухотаб ҳам маълум нест.
Вучуди нуктаҳо низ фазои мубҳами маъноиро тиратар

месозад. Чунин вазъе худ тақозо мекунад, матн хонда шавад то шинохти ҳадаф, паёми шоир сурат бигирад.

Аз нахустин мисраъ, ки бо вожаи нишаста дар унвон оғоз мегардад, манзури шахси шоир аз «Туро» боз мешавад. Яъне, муроди шоир ишқест, ки бо гузашти ҳар рӯзе бузург мешавад ва вучудаширо ноорому ношикебо месозад. Хоҳише куҳсон дар ниҳодаш сар баланд мекунад:

Туро як рӯз меҳоҳам рабудан...

Рабудани маъшуқ дар як калом ба коми дил расидан, таҳаққуки афкори ошиқ аст, ки дар ҳар банде аз шеър чанбаҳояш тафсиру тавсиф мешавад. Вале фосила миёни ин ду байн замину осмон аст. Вале қаҳрамони лирикӣ мучаҳҳаз бо диле пур аз умқ аст. Расидан ба домони ишқе, ки барояш «ганҷи бебаҳост», ҳадафи поку ниҳоист.

Ҳачру дурӣ гоҳо қаҳрамонро ба фарёд меорад. Аз ҳар ҷову ҳар маконе мавҷуде суроғ мегирад. Ба мавҷудоти табиат ва падидаҳояш бо дидаи имдод менигарад:

Кучойӣ ин ки дар як сози ку-ку,
Суроғатро ҳамегирам зи ҳар кӯ.
Ба парвози ҷунуни боди саркаш,
Ба нози абри саргардони ҳар сӯ.

Ту он абри баланди осмонӣ,
Ман он назораи хокам, ки сардам.
Ба коми ташнаам нӯшӣ, равой,
Давой бар навои ранчу дардам.

Бояд гуфт, ки дар коргоҳи шеъри Салим сифатҳо корварзони ниҳоят пурҳаракату фаъоле мебошанд. Салим дар домани як чаҳорпора сифатҳоро ниҳоят хунармандона бачо ва саривақтӣ ҷойгузин месозад:

Сафой! Пок! Бал, тобанда! Нобӣ.
Ба тоби зарраам! Ту авҷи дурӣ!

Ки чон бозам ба тоби равшани ту,
Ту нурӣ! Нурӣ! Нурӣ! Нурӣ! Нурӣ!

Шоир ва муҳаккиқи арҷманд Муҳаммадалии Аҷамӣ, ки рӯйи навиштаҳои Салим пажӯҳиши судманде анҷом додааст, таъкид намуда, ки «он чи дар шеърҳои шоир бештар аз ҳарчӣ рух нишонае медиҳад, интихоби ду мавзӯ аст, ишқ ва зан. Дар фарозу фуруди зиндагӣ ишқ ва зан ўро нерӯ медиҳад ва ҳарчӣ аз ишқ ва зан дида ва мебинад, шокир аст. Муҳаббату эътимод ва сидқу садоқатро бунмояи аслии ишқ ва зан медонад. Дар ишқ он қадар зехну хотир ва дили худро месарояд, ки дигар намедонад хусумат ва бухлу кина чист. Дар ҳама аҷзоъ таҷаллии ишқу озодагиро мебинад, пок будану соф буданро решаи ҳастӣ медонад» [3, 14].

Дар ҳар баҳше аз «Мунтахаби ашъор» мо мавзӯҳои зикршударо қавӣ мебинем.

Аслан дар ашъори лирикӣ ҳар ҷузъе дар баёни дунёи қаҳрамон муассиру коромад аст. Ҳатто гузиниши вожагон, аломатҳои китобат метавонанд ба ҷанбаи расонандагии маънӣ ва бозтоби фазои матлуб кӯмак расонанд.

Дар боло аз ашъоре ёд шуд, ки унвонашон бо се нуқта тамом мешавад.

Дар радифи чунин унвонҳое, сурудаҳое ҳастанд, ки «сукуту оромӣ» аз онҳо дур аст, дар худ намегунҷанд. Гузоштани нуқта дар хатми онҳо низ барояшон қарору сукун эҷод намесозад, мисли оби баҳр дар лаппиш, ҷунбишанд. Шеъри «Бо ту, эй ишқ» дар ин замина мисоли муносибест. Унвони шеър бо гузоштани як вергул ба ду қисмат ҷудо шудааст. Аломате, ки таваккуферо барои паймоиши зехнӣ дар марзи бепоёну пурпечу розолуда ишқ эҷод месозад. Дар адабиёти пажӯҳишӣ дар перомуни шеъру шоир мо аксар ба истилоҳот ё таркибҳое мисли «сабки эҳсосӣ», «хузури эҳсос», «ширкати ҳавос» ва ғайра бармехӯрем.

Ва воқеият ин аст, ки вучуди ин ҳолат вобастаи вожагонест, ки чун нишону намудори мазҳари ҳастии инсонӣ, пешинаи тӯлонӣ доранд, дар зехну фарҳанги мардум хувияту ҷойгоҳи ҳосе пайдо намудаанд, гузашта аз ин ҳамканорӣ ба дигар калимот онҳоро барҷастатар сохтааст.

Дар шеъри ёдшуда, низ танҳо ҳузури калимаи «ишқ» созандаи ҳолу ҳавои равонист. Хонанда бо дидани он хоставу нохоста шебу фарози онро, ақаллан дар зиндагии шахсии хеш, дар масири тайшуда барандоз месозад.

Дар қитъаи «Бо ту, эй ишқ» мо ҳузури эҳсоси шоир, фазои равонии ўро замони офариниши шеър эҳсос мекунем. Аслан ишқ мавзӯи ҷовидонии адабиёти башар аст ва зимни васфу ситоиши он адибон аглаб гуфтаҳои якдигарро ба шеваҳои гуногун такрор намудаанд. Вале шигифт ин аст, ки аглаб аҳли адабу хунар замоне аз ишқ сухан дар миён мегузоранд, ки меҳмони сарзамине ҳасратолуду дарегзо, дуру ҷудо аз дидори матлубанд. Ба дигар сухан муҳите, ки созу баргаш дарду ранҷ, танҳой, сукути марғбор аст, вале ин сукут садохезу фарёдафкан аст, зеро зистаҳо, паймудаҳову тачрибашудаҳо дар занҷираи ёд тӯфонӣ мегарданд ва қаҳрамонро ба домони фарёду нола, орзуву таманно мекашонд.

Чунин саҳнаҳои содаи самимӣ, дар шеъри мазкури шоир пуршумор аст. Ҳолоту манзараҳое, ки дигар эҳсоси фардӣ нестанд. Дастархони ҳар яки мо аз гандуми он нонҳо дидааст:

Дар кафам чоми бода бӯи ту дошт,
Нафасам завқи гуфтугӯи ту дошт.
Ниғаҳи содаам ба ашқ ниҳон,
Назари осиена сӯи ту дошт.

Аслан мубталову гирифторӣ ба дарду ранҷ барои ҳеҷ касе хушоянду хоستانӣ нест. Вале дар адабиёти куҳансолу муосири мо ҳар гоҳ, ки аз дарду ранҷи ишқ суҳбат шуда, аҳли дил аз он ҳамчун дарди хоستانӣ ёд кардаанд. Яъне,

ишқ бо он ки саропо азияту ранҷбор аст, вале доштаниш орзуи ҳамагонист. Калими Кошонӣ дар як газали зебо аз ишқ ҳамчун «гиромидард» зикри ном мекунад. Аз муосирин яке онро «заҳри ширин» меҳонад:

Туро ман заҳри ширин хонам эй ишқ,
Ки номе хуштар аз инат надонам.
В-агар ҳар лаҳза ранги тоза гирӣ,
Ба ғайр аз заҳри ширинат нахонам.

Дар шеъри Салим низ қаҳрамони лирикӣ дар ойинаи андеша дунёи дури хешро аз нав тамошо мекунад, ҳамдӯшиву ҳамзистӣ, ҳамсафарӣ бо ишқро бахти тиллоии хеш медонад:

Бо баду неки рӯзгори дилам,
Ту чи аз дасти ман наёлудӣ.
Ман вале бахт-бахт меболам,
Ки ғами рӯзгори ман будӣ.

Бо ту рафтам ба бод кӯйи ба кӯ,
Бо ту рафтам ба об чӯйи ба чӯ.
Бо ту рафтам чу панд ёд ба ёд,
Бо ту рафтам зи боғ бӯйи ба бӯ.

Қолиби назар аст, ки тамоми ашъори бахши «аз паёми боду боронҳо» аз нигоҳи қолабу рехт чаҳорпораҳои сарбастаанд. Салим ин қолабро барои бозтобу баёни паёмҳои пуршумори хеш, ки бархоста аз муҳити зисту конуни зиндагӣ ва мазҳари ҳастии башарианд, муносиб медонад.

Хусусияти умдаи ин қолаб аз он иборат аст, ки барои холиқи асар озодиву дастбозии густурда фароҳам месозад. Паём ё ҳадафи шоир, ки метавонад мабсуту доманадор бошад, бо гузашт аз як чаҳорпора ба чаҳорпораи дигар масири камолро мепаймояд. Ҳар чаҳорпора тафсир ё тавсифи гӯшае аз паёмро фарогир

мешавад. Дар ин миён шояд ҳар чаҳорпора, ки саҳнае аз паёмро шакл медиҳад, аз дигар мутафовит бошад.

Вижагии аксари чаҳорпораҳои сарбастаи шоир дар он зоҳир мегардад, ки дар чаҳорпораи аввал таваҷҷуҳи хонанда ба мавзӯи матлуб кашида мешавад. Ба назар чунин мерасад, ки чакидаи паёми мавриди назар маҳз дар ҳамин банди аввал бозтоб гардида. Пас аз калимаи охири банд, ки аксар бар маснади қофия ҳам нишастааст, вақфи кутӯҳе барои паймоиши масири андеша эҷод мешавад.

Сипас тавсифи чузъиёти мавзӯ дар ҳар чаҳорпорае сурат мегирад. Мисоли ин гуфтаро дар шеъри «Тирамоҳ аст» мурур мекунем:

Офтоб аз мадори уфқ гузашт,
Заъфарон оламе ба ҳайронӣ.
Тирамоҳ асту бод менолад,
Дар бари ёлаҳо ба сарсонӣ.

Дар ин чаҳорпора «гузашти хуршед аз уфқ» заъфаронрангии мавҷудоти муҳити зист ва «шевани бод» дар дашту даман аз ҳузури сангини тирамоҳ шаҳодат медиҳад. Ҳокимияти тирамоҳ яқин аст, вале шоир сувару сурати ин фасли ғамангезро комил намебинад. Ин аст, ки дар бандҳои баъдӣ сояву асароти ин дасти пурзури ҳазонофаринро бо зикри шавоҳид нишон медиҳад:

Шохҳо монда, бесамар, урён,
Боғҳоро зи баргу гул ёд аст.
Ин чаман хушксоро монад,
Дар гузаргоҳи тавсани бод аст.

Бад-ин минвол дунёи ҳазорранги тирамоҳ дар пайкараи умумии шеър симои хешро пайдо мекунад. Маъмулан ҳадаф ё паёми шоир дар чаҳорпораи охири банд бо як натиҷагирии файласуфона ба зухур мерасад:

Чашмаҳо софу чашмҳо равшан,
Хок офардагори рӯё буд.

Зиндагӣ манзари тамошо буд,
Орзу дар баҳори рӯё буд.

Бозхонии ашъори Салим касро ба чунин натиҷа мерасонад, ки гоҳо пеш кашидани як мавзӯ аз ҷониби шоирон баҳонаест барои баёни ҳолате, ки эшонро музтарибу нигарон намудааст. Масалан дар қитъаи «Субҳидами пойиз» манзури адиб бозтоби пойизу чилваҳои он нест. Ҳунарманд бо истифода аз созу барги он як фазои матлубу дарҳури ниёзу эҳтиёчи хешро месозад ва дар сояи он паёми хешро арза медорад:

Ҳокистарист субҳидами пойиз,
Эъҷобаш аз сафеду сияҳ обӣ.
Борони қатра-қатра ҳама симин,
Дар нуқратоби лаҳзаи маҳтобӣ.

Гӯё қахрамонро андешаи тасвири субҳидами пойиз нест. Танҳо асари таконест, ки дидани манзараҳои ҳасратолуди он дар пайкараш ба вучуд оварда ва зеҳнашро равонаи сарзаминҳои сипарда намудааст:

Бо кӯдакии бозигари дирӯз,
Бигзашт бозиҳову арӯсакҳо.
Бас орзу, ки рафт баҳороғӯш,
Думболи бол баستاني пӯпакҳо.

Дигар ман он хаёли парешонам,
Аз бодҳо ба сар шудаам бодӣ.
Ҳолист, бал карони ҳама дунё,
Дил хоҳадам ба соҳати озодӣ.

Пажӯҳандагоне, ки дар сурудаҳои Салими Хатлонӣ таҳқиқ кардаанд, барои ашъори нимоии ӯ ҷойгоҳи ҳосе қоил шудаанд.

Барои он ки як қитъашеър, ки бо шеваи арӯзи озод ё нимоӣ суруда мешавад, асолату барҷастагӣ, сурату ҳузури махсус пайдо кунад, бояд аз ҷанбаҳои мухталифе

бархурдор бошад. Танҳо лозим ба зикр аст, ки дар ин миён шакли шеър нақши корсозе надорад. Зеро дар шеъри нимоӣ шакл охири унсурест, ки пас аз офариниши шеър зода мешавад.

Нимо, ки бунёнгузори шеъри нави форсӣ ба шумор меравад, бар пайкари шеъри куҳани форсӣ зарбаҳои дигаргунсозе зад, ки барҷастатарин зарбаи он бар шакл ё қолаби шеър буд. Шаклҳои шеъри форсӣ ба гунае буданд, ки шоир вучуди аз пеш омодаи онҳоро ба ҳар шевае, ки шуда, бояд хонапури менамуд...

Аммо дар шеъри нимоӣ чунин масъулияти иҷборӣ аз дӯши шоир бардошта мешавад. Ҳунарманди адиб вазифадор нест ба хотири қолабу вазни ҳосе мисраъҳоро бо калимоту вожагон такмил созад.

Дар ин водӣ шоир аз банду қайди вазну қолаб раҳо мешавад, вале аз зовияи дигар масъулияти офариниши шеър ба маъноӣ воқеии он ба дӯшаш бештар мегардад.

Шоир мардум мисли мову шумо суҳангӯст, бо ин тафовут, ки ӯ суҳангӯи ҷаҳони дигарест. Ӯ бояд аз «ҷаҳоне дигар ҳазорон ойнаро, ки қобе аз рӯёву ранге аз тахайюл дорад, ба ҷаҳони мо бозгардонад. Вазифаи ҳадди шоири солим бозгардонидани ин ойинаҳо ба замин аст. Ин ойинаҳо ба замин бозгардад, то мо дубора чехраи гумшудаи ҳешро дар онҳо бубинем ва бишносем. Ҳамаи ашӣи замин дар канори ин ойинаҳо залиро махориву танҳо доранд» [25, 39].

Бозгардониш сангинтарин амал аст. Зеро то расидан ба он марз бояд ойинаҳоро пайдо намуд, ғубору зангор аз руҳашон зудуд.

Салим дар шинохту дарёфти ин ойинаҳои раҳшону тамомнамо дасти тавонову диди ҳассос дорад. Дар ашъори нимоӣ шоир мо намунаҳои зиёди муваффақро пайдо мекунем. Салим дар чунин ашъоре бештар дунболи мантиқи шоирона дар бозтоби масоили хурду бузурги ҷаҳони мост. Ӯ бар ин назар аст, ки агар будану зистан дар паҳноӣ гетӣ ҳаққи муштараку ҳамагонист, пас дар

раванди камолу рушди ҷаҳон бояд мақому ҷойгоҳи ҳама муайяну таъйин гардад. Ногузирем, ки дунёи пурпечи аҷрому аҷсомро, ҳар шайъу мавҷудеро бишносем. Барои фуруд ба умқи мавзӯъ муносиб аст аз шеъри «Бодро...» ёри ҷуст. Дар сурудаи ёдшуда нахустин шеваи ошно, ҷойгузинсозии унвони шеър бо абзори забони аст, ки яке аз аносири муҳим дар сохтмони фазои матлуби равонист.

Сахт душвор аст гуфтани ин қавл, ки нахустин касе, ки «бодро» бод ном ниҳода, кӣ будааст. Вале бешак инсони бозавқу дақиқназар ва зехнфароҳе будааст. Зеро исме, ки барои «бод» гузошта, ниҳоят муносибу фарогири моҳияту сиришти он аст.

Бархурди онӣ бо унвони «Бодро...», ки шомили сенукта ва расонандаи ин андеша, ки «ин қисса дароз аст» дар зехн фазоеро, ки бод дар он вазандагӣ дорад, бедор месозад, вале ниҳояти паём норавшан аст ва ин мубҳамиву парданишинӣ зехнро ба кироату ҷўяндагӣ дар матн вомедорад:

Нағмаҳои бодро бояд шунидан!
Ишваҳои бодро бояст дидан!
Бодро бояд шамидан!

Бодро бояст аз андешаҳои сабз,
Раҳ намудан дар ҳавои бешаҳои сабз!
То биёмӯзад нафасҳоро ба эҷоби назар!
Баргҳоро чилва орад дар шачар!
Ҷон физояд дар ниҳоди сарв
Дар қадафрозии озоди санавбар!

Аз шеъри мазкур ду банд нақл шуд, вале қабл аз тавзеҳи бештар бояд аз дидгоҳҳои бархе аз шоирону муҳаққиқон ёдовар шуд, ки дар бозтоби матлаби мо корсозанд. Устод Муҳаммадризо Шафеии Кадканӣ, ки аз бузургони адабу таҳқиқи адабиёти имрӯзи Эрон маҳсуб мешавад, дар шарҳи чигунагии шеър чунин андеша дорад: «Шеър дар ҳақиқат чизе нест, ҷуз шикастани

норми забони оддӣ ва мантиқӣ. Дар гуфтугӯи оддӣ, дар кутуби улум, дар гузоришҳои расмӣ, забон ҳолате дорад, ки ҳама кас ба он як навъ бархурд дорад. Бо андаке тағйир ҳама кас ба як навъ адо мекунад. Аммо забони шеър иборат аст аз шикастани ин норм. Шикастани норм дар қудамо ва тӯдаи мардум гоҳ бо дарҳам рехтани калимот ва пайванд додани онҳо ба тавре ки ба вазни арӯзӣ ҳамроҳ бошад, тавҳам будааст ва дар назари баъзе дигар илова бар инҳо ташбеҳу истиора низ аносири дарҳам шикастани норми мантиқии забон будааст, ки дар шеършон навъе низом вучуд дорад. Ин низом дар он сӯйи вазну қофия аст, ё чизе мусаллам бар маҷмӯи вазну қофия ва ташбеҳу маҷоз» [14, 37].

Акнун бубинем, ки бархурди шоир ба «бод» дар чи заминае сурат мегирад. Чи оғозу анҷоме дорад.

Баргашти адиб ба «бод» ин ҳамсоии нопадидор беиллат нест. Дар мақтае аз замон эҳсос мегардад, ки таваҷҷуҳи инсонҳо ба ин рукни ҳастӣ коста шуда. Бояд ба он бархурди дигаргуна сурат бигирад. Гоми нахустин аз ҷониби шоир дар масири шиноҳти ҷойгоҳи бод бардошта мешавад. Шоир ба бод шахсияти инсонӣ мебахшад. Дар банди аввал санъати ташхис корбурд дорад. Дидану шунидани бод.

Банди дуюм ба шеваи зебӯе таъкиди эътибору ҷойгоҳи бод дар зиндагии мавҷудоти набототи олам ва раванди рушду сабзиш аст.

Аз дидгоҳи шоир бод беш аз ҳар вақти дигаре сазовори ситоишу тақрим аст. Зеро хузуру талоши ноаёни бод аст, ки табиат машхуру саршори атру бӯ мешавад. Бо дасти бод аст, ки пайванду иртиботи миёни мавҷудоти ҳастӣ барқарор мегардад:

Бодро бояд сутудан,
К-аз баҳору накҳати гулҳо.
Атр безад!
Бо шамими шаб биёмезад!
Дар сафои нуқратоби бомдодӣ,

Бо намои кахрабӣ,
Дар шуоӣ зар гуҳар безад!

Бодро андӯхтан бояд!
То насимеро барад аз кӯ ба кӯе!
То паёмеро барад бар оби чӯе!
То биёрад накхате .. бӯе,.. зи гулрӯе

Гузашта аз баҳрагирие, ки аз санъатҳои бадеӣ, мисли чондорангорӣ ва ҳиссомезӣ дар ин қитъае сурат гирифта, муносиб аст аз як мазияти дигари ин шеър зикри ном шавад ва он иборат аст аз қофия.

Дар банди аввали шеър вожагони «дидан, шунидан ва шамидан бо ҳам ҳамқофияанд. Тибқи маъмул ҳар банди шеърӣ фарогири қофияҳои дигар аст. Дар банди мазкур вучуди қофияҳои дохилӣ ба шеър инсичому кашандагии хосеро фароҳам месозад.

Албатта масъалаи қофия ва ҷойгоҳи он дар шеъри форсӣ мавзӯи тозае нест. Пажӯҳандагони адабиёт дар бораи таъриху пешинаи он, нақшу ҷойгоҳаш дар офариниши шеър матолиби зиёде навиштаву ба нашр расонидаанд. Вале ба назар чунин мерасад, ки баррасии он дар пайкари ашъоре, ки бо арӯзи озод навишта шудаанд, бесуд нахоҳад буд. Зеро таҷриба гувоҳ аст, ки истиқлолу «озодӣ» дар ҳар шаклу сурате, ки бошад навъе роҳбӣ, расидан ба дунёҳои тозаву боз намудани дарҳои баста аст. Шеваи истифодаи қофия дар шеъри нимоӣ дигаргуна аст ва ҳамин дигаргунагӣ сабабгори зуҳури ҷазоҳои дигар, маъниҳои тоза ва ғайра мегардад. Тавре ки гуфтем, перомуни қофия таҳқиқоти зиёде анҷом шуда аст. Вале ба гумони мо комилтарин пажӯҳиш дар ин замина ковишҳои М.Ш.Кадканӣ мебошад, ки дар асари «Муסיкии шеър» омада. Номбурда бо диди амиқ муҳаққиқони қофияро таҳлилу арзбӣ намуда, атрофи вазифаҳои мухталифи қофия сухан дар миён мегузорад.

Яке аз лаззатҳои дигаре, ки қофия ба мо мебахшад навъи зебоии маънавӣ аст, ки аз як хусусияти равонии дигар сарчашма гирифта ва он иборат аз ин аст, ки вақте каламоти мушобехро дар поёни абёт мехонем ё мешунавем, эҳсос мекунем, ки ин калимот дар айни ваҳдат бо якдигар мутафовитанд ва дар айни тафовут навъе ваҳдат доранд.

Салими Хатлонӣ дар ашъори сапеди худ аз қофия ва имконоти мусиқофарини он вофир баҳра меҷӯяд, ки намунаҳошро дар шавоҳиди мазбур мурур намудем.

Перомунӣ баҳши «Созҳои шикаста» дар мунтахаби шашуми ашъори шоир суханро бояд бозтар дар миён гузошт. Ин баҳш фарогири беш аз як саду бист қитъаи навпардозона аст. Аксар шеъри мансур ё сапеданд. Нахустин дидор бо ин сапедсурудаҳо зехнро ба пазириши ин натиҷа во медорад, ки шоир пас аз паймоиши роҳи дароз ва тачрубаву озмоишоти пуршумор дар офариниши ашъори навгароёна ва бавижа шеъри сапед «даст рост карда» ва гом ба марзи пухтагиву камол расонидааст. ӯ соҳиби сабку шеваи хос гашта ва ҳеҷ касе наметавонад ин воқеиятро инкор созад.

Шояд дар навбати аввал масъалаи истиқболу пазириши ҷомеаи адабии имрӯз аз шеъри сапеди Салими Хатлонӣ муҳим набошад. Мушкил ин аст, ки бо чунин ашъоре бояд чи гуна бархурд намуд? Онро бо кадом меъёрҳои нақду арзёбӣ қард?

Зеро шоирони навпардоз ва ҳосе сапедасароён дар қаламрави офариниши худ кӯшидаанд, бештари созу барг, абзорҳои мавҷуди шеър-созро канор бигзоранд ва то ҳадди тавону истеъдод аз доштаҳои худӣ баҳра бигиранд. Дар сохтмони бинои шеър аз масолаҳе қор бигиранд, ки зойидаи зехну ҳуши онҳост.

Мақсуд аз як қитъа шеър агар офаридани зебоист, пас он зебоӣ барсохтаи андешаи халлоқи онҳо бошад, на ориятгирифта аз хирмани афкори дигарон.

Ҳарчанд такрорӣ ба назар мерасад, вале муносиби таъкид аст, ки яке аз дигаргуниҳое, ки дар пайкари шеърӣ сапед ниҳоят маҳсус аст, дурӣ чустан аз вазни куҳани арӯзӣ мебошад. Вале ин амр ба-дон маънӣ нест, ки шеърӣ сапед комилан ба вазн бегона бошад. Баръакс, ин навъи шеър шомили вазни хосест, ки аз лаҳни табиӣ каломи шахси шоир бармеояд. Аз сӯйи дигар он танҳо вазн нест, балки омезае аз фазои зухур, фазои равонии ровӣ, шеваи биниш, зарфияту қудрати пайванди вожагон ва ғайра мебошад.

Масъалаи вазни арӯзӣ, тавре ки қаблан ҳам ишора шуд, дар имтидоди замон яке аз масоили доғи риштаи нақду адабиётшиносӣ буда, ки мо ба он намерардозем. Вале аз зикри андешаи яке аз адабиётшиносони муосир, ки мушкили арӯзро дар қиёс бо талаботи имрӯз ба шеваи чаззобе баён дошта, наметавон сарфи назар намуд. Ба навиштаи ин донишманд «ин вазн (яъне, арӯз), ки доманаи тағйироти маҳдуде дорад, мучиди навъе ваҳдати козиб дар миёни шеърҳо ва ҳамчунин шоирон аст. Чи тавр мумкин аст, ки шоирони мутафовит бо гузашти қарнҳои мутаволӣ ва чобачойии аносири фарҳангӣ, иқтисодӣ-сиёсӣ ва ғайра ҳама мисли ҳам ҳарф бизананд (бо таъкид бар ин нукта, ки вазни гуфтори ҳар кас ҳамон вазни фикрии ўст) якӣ бошад? Аз сӯйи дигар бояд таваҷҷуҳ дошт, ки вазни арӯзӣ дақиқан бар сохтори сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии даврони гузашта мунтабиқ аст ва танини феодализм дар он ба хубӣ эҳсос мешавад. Гузаштае, ки дар он «фардият» маъно надорад. Ва ҳама оҳоди чома дар табакоти иҷтимоии вижае ороиш гирифтаанд. Ин вазъият на танҳо дар вазн, ки дар қолаби шеърӣ сунатӣ мо низ ба хубӣ қобили ради пой аст. Вазну қолабе, ки ҳеч кас ҳаққи тағйири онро надорад» [9, 211].

Аз ин нақли қавл ба андешаи мо нуктаи чолибтарин ҳузури шоир ё фардият дар шеър аст, ки сухани чондорест. Дар барҳурд бо шеърӣ шоир дарки ин нукта муҳим аст, ки ҳузури холиқи шеър оё эҳсос мешавад ва

агар чунин аст, сарчашмааш кучост? Яке аз даъвоҳои муҳими бунёдгузори шеъри нави Эрон Нимо Юшич тавре ки зикр шуд ин буд, ки шоирони қадим аксар куллигӯӣ мекунанд ва дар бештар маворид нишоне аз эшон дар батни шеършон пайдо намешавад. Дидгоҳҳои Нимо Юшич перомуни шеъри форсӣ ниҳоят зиёданд. Маҳз бо саъю талоши ӯ дар адабиёти Эрон мактаби тозае арзи вучуд намуд ва шогирдони ин мактаб дар тӯли даҳсолаҳо тавонистанд шеъри навро рӯӣ по бигзоранд ва онро ба мардуми чомае бишиносонанд. Ба қавли муҳаққиқи эронӣ Пурномдориён «Нимо ба тадрич ва дар натиҷаи тааммулу тафаккур, ки аз хасоили ӯ буд... тавонист роҳи дурусти суннатшиканиву таҳаввули адабию пайдо кунад ва фориг аз ҳуббу бугзҳои дигарон ва сабр бар тамасхурҳову танзу кинояҳои ба суннат вобастагон ҳатто бо қабули шаҳодати адабӣ, ки замоне Шаҳриёр ба ӯ ёдовар шуда буд, рисолати худро дар эҷоди таҳаввули асосӣ дар шеъри форсӣ ба анҷом расонд». [19, 19].

Муҳаққиқ дар ҷои дигар хотирнишон месозад, ки «Шоирони классик бо як чашм ба ҷаҳон менигаристанд ва Нимо бо ду чашм. Нимо бо як чашм сатҳи зоҳир ва бо чашми дигар ботини ашӯву падидаҳои табиӣ ва фарҳангу чилваҳои мухталифи ҳаётро медид, ки инъикоси тасвири аз абъоди зеҳнияти ӯ буд». [19, 232]

Мазкур бар ин назар буд, ки ҳангоми қироати осори ин ё он адиб лозим аст, ки ҳузури пардагии ӯ эҳсос шавад. Дидгоҳҳои Нимо дар ин замина ниҳоят пуршумору рангоранганд. Дар китобҳои назарии ӯ «Арзиши эҳсосот», «Ду нома», «Ҳарфҳои ҳамсоя» аксари афкори ӯ дар заминаи шеъру шоирӣ гирд омадааст.

Аз андешаҳои Нимо нуктаи дигаре бармехезад, ки ба лаҳну оҳанги шеър гиреҳ меҳӯрад. Қазия аз ин қарор аст, ки шеъри қадим дорои авзони аз пеш тасбитшуда буд ва шоир бояд зимни гузиниши ин ё он вазн маҷбур буд, қолабҳоро бо калимот пур кунад. Аз ин ки аркону зиҳофҳо бо ҳам баробар буданд, чигуна қироат кардану

хондани шеър вобастаи хонанда буд. Зеро вазн ичоза намедод, ки офарандаи шеър аз маҳдудаи он хорич гардад. Масалан, шеъре, ки дар вазни ҳазаҷ суруда шуда, танҳо дар чаҳорҷӯбаи он метавонад лаҳн ва оҳанги хос пайдо кунад. Бояд арз шавад, ки дар имтидоди таърихи адабиёт шоирон беш аз 120 вазро тибқи ниёзу дархости эҳсосоту авотифи худ истифода намудаанд. Вале бар мабнои навиштаи муҳаққиқон авзон барои шоир як маҳдудаеро эҷод мекард ва ўро зери бори сангини худ нигоҳ медошт. Агар шоир маснавӣ месурӯд ё қасида мегуфт, имкон надошт аз доираи авзони арӯзӣ по фаротар ниҳад. Зиндаёд Маҳдӣ Аҳавони Солис аз «Шоҳнома»-и устод Фирдавсӣ ёдовар шуда, хотирнишон месозад, ки устоди Тӯс барои эҷоди ин шоҳкори худ баҳри мутақорибро баргузидааст, ки ба мақсуду маромаш дар баёни дostonҳои ҳамосӣ созгор аст. Тамоми «Шоҳнома» бо ин вазн суруда шудааст. Вале дар ин шоҳкори ҷовидонӣ мазоҳири зиндагӣ, сахнаҳо яқсон нестанд. Ҳамон гуна ки зиндагии одамиро ҳолатҳои мухталиф ҳамроҳ аст, сахнаҳои «Шоҳнома» низ якранг нестанд. Аз ин рӯ ба андешаи муҳаққиқ вазни мутақориб наметавонад барои инъикосу баёни тамоми сахнаҳо муносиб бошад. Замоне, ки инсон амру фармон медиҳад, лаҳни ў дигар мешавад. Вожагон кашадагиву хушунат пайдо мекунад. Аммо ҳангоми дуову илтиҷо оҳанг дигар мешавад. Ё замоне, ки сахнаи гирязо пеш меояд, лаҳн бояд тарсимгари ҷузъиёти он бошад. Аз ин рӯ яқсонии вазн ба гунае дар эҷоди воқеияти зиндагӣ мушкил эҷод мекунад. [17].

Нимо аз зумраи шоироне буд, ки беш аз ҳар каси дигаре ба кунҳои ин мушкил расида буд. Ў меҳост шеърро аз ин қайду банд озод кунад. Аз нигоҳи ў «Шеъри озодро бояд мисли каломии табиӣ қироат кард. Шеъри озод ба кори ҳамроҳ шудан ба оҳангҳои мавҷуди мо намехурад. Шеъри озод барои рафъи эҳтиёҷи дарди зиндагии имрӯз аст... бо авзони классики қадим шеъри зиёд гуфтаам, вале

бо манзури эҳтиёчи мардум ва эҷоди ҳаяҷону барангехтани эҳсосот бо тарзи муколамаи табиӣ кӯшише барои ин авзони тоза кардаам... Пояи ин авзон ҳамон бухури арӯзӣ аст. Мунтаҳо меҳоҳам бухури арӯзӣ бар мо тасаллут надошта бошанд, балки мо тибқи ҳолоту авотифи мутафовити худ бар бухури арӯзӣ мусаллат бошем». [31, 15].

Нуктаи ҷолиб ин аст, ки барои дигаргунсозии лаҳни кироат такаҷҳои каломӣ, зада, задаҳои мантиқӣ ниҳоят таъсиргузор аст. Махсусан дар шеър мақоми такаӣ музикӣ ниҳоят муассир аст. Вале имконоте, ки ин такаҷҳо ба вучуд меоранд, зиёд нестанд. Зеро вазни мавҷуд ва собит танҳо дар маҳдудаи муайяне фазоро барои абзорҳои муин нигоҳ медорад. Камтарин хуруҷ аз маҳдудаи он мучиби фуру рехтани бинои оҳанг ё лаҳни мавриди назар мегардад. Агар мо бихоҳем дар шеъри ба ҳайси шохид баргузидаамон хузуру нишоне аз шоир ҷустуҷӯ кунем, ба андешаи мо муваффақ нахоҳем шуд. Зеро хосияти аксари ашъори пешиниён ин аст, ки комилан пушти парда мемонанд. Яъне, аз ҳолати равонӣ ва фазоҳои майишати шоирон чизе маълум намешавад. Албатта, наметавон тамоми шеъри классикро чунин шумурд. Вале мутаассифона шеъри ағлаби гузаштагон чунин ҳоле дорад. Қобили зикр аст, ки шеъри имрӯзи форсӣ-тоҷикӣ аз ин нуктаи назар тафовутҳои ҷашмрасе дорад. Махсусан ашъоре, ки дар қолабҳои арӯзи озод ё нимой навишта шудаанд. Ҳамин озолии начандон зиёд имкон дода то шеър дар осори шоирони боқариҳа соҳиби шохисҳои дигаре шавад. Яъне, дунёи дарун ё ҳолоти онии равонии шоирро тарсим намоёнд. Аз сӯйи дигар лаҳну оҳанги вижаеро ба вучуд оварад.

Албатта нубуғу истеъдоди зотӣ дар бархе аз шоирони классик сабабгори он гардида, ки эшон пушти ҳар қолабу вазне аз авзони арӯзӣ, вижагиҳои сабкӣ ё дақиқтараш фардии хешро нигоҳ доранд. Вале мутаассифона аксари классикони мо бар асари тақлиду такрор, каммоёгӣ,

тафаннун, асиру побастаи авзону қолабҳои мавҷуд хувияту шахсият ва симои фардиро аз даст додаанд. Ин аст, ки корномаи аксари эшон такрору тасвири берӯҳи андешаҳову паёми якдигаранд.

Танҳо шоирони боистеъдоду равшанзеҳн дар домани замон тавонистанд ҳешро аз мурдоби тақлиду такрорҳои тутиворона бираҳонанд, аз паймоиши сарзаминҳои тайшуда иқтиноб варзанд. Бад-ин васила гӯшае чудо аз дигарон, бо рангу бӯи мухталиф, барҷаставу диданӣ, бино кунанд. Албатта хишту санги ин гӯша ниёз ба шарҳу тафсир дорад, ки масъалаи дигарест. Вале аносири корсозтаринро дар мондагориву ҷовидонагии сухани нодиршоирони адабиёти пешин бояд шинохт.

Гузিনিшу пазириши ин аносир ҳамчун меъёрҳои лозим имкон дорад, аз диди ҳар пажӯҳандае ба аҷзои мутафовит ишорат кунад.

Шояд барои бархе асбобу абзори забонӣ ва ҳамбастагиву ҳамнишинии вожагонӣ писандида бошад. Мо низ ҷонибдори ин дидгоҳем. Зеро дар иттиҳоду пайванди калимот аст, ки паём ё дарунмоияи як шеър бо намое хоستانӣ шаклу сурат мепазирад, зода мешавад. Ҳар як забоне дорои вожагону таркиботи бешумор аст, ки аҳли забон барои баёни андешаву ҳадафҳои хеш, тавсифу ташреҳе гӯшаҳои пинҳонништаи зеҳнияти худ, халқ кардааст. Баҳрабардорӣ, ба хидмат во доштани вожагон дар замони лозим ҳунараст.

Ҳунару истеъдоди як эҷодкор замоне қобили шинохту чашмгир мегардад, ки худ тавону зарфияту имконоти калимоту вожагонро бишносад. Зеро дар қаламрави вучуди як калима қобилиятҳои пуршуморе нуҳуфта аст, ки маърифати онҳо силсилавор аст.

Бояд маънои нахустини вожаро шинохт, то масири шинохт дарки маъноҳои баъдӣ осон гардад.

Албатта ҷойгоҳи калима дар як матни адабӣ, чи манзуму чи мансур, дар чилвагарии он, яъне ҳузури пӯёву чашмраси он ниҳоят корсоз аст. Махсусан баррасии

вожагоне, ки бар маснади қофия нишастаанд, андешабарангез аст. Муҳаққиқони шеър ба зебоии зотии калимоте, ки дар нақши қофия омадаанд, зиёд таваччуҳ доштаанд. [14, 93]

Вожагон ба андешаи эшон, ҳатто агар маънирасонии онҳо низ мадди назар набошад, бо ин ки бозтоби физикӣ доранд, мисли доме зеҳни хонандаро ба худ мекашанд ва ўро дар масири чашми хеш ҳамроҳ месозад. Аз сўйи дигар «таваччуҳ ба зебоии зотии калимот дар қофия бештар аз дигар қисматҳои шеър аст. Чаро ки чашму гўши ҳарду дар ин ноҳия ба нуқтае мерасанд, ки чандон шитобе надоранд ва намехоҳанд ба зудӣ аз он бигзаранд ва ҳамин фурсате, ки зеҳну гўшу чашм дар ин нуқта ба даст меоваранд, боис мешавад, ки ба зебоии зотӣ ва физикии калимот сарфи назар аз маонии онҳо бештар таваччуҳ шавад. Дар сурате, ки ҳамон калимае, ки дар қофия қарор гирифта, дар миёнаи мисраъ мебуд ин фурсат барои дарки зебоии зотии он ҳосил намешуд». [14, 93]

Ба таври хулоса масъалаи калима ва нақши созандаи он дар офариниши шеър мавзўи доманадор аст ва агар натиҷагирӣ шавад метавон зикр кард, ки дар ташаххусу барҷастасозии як суруда истифода аз калимоти дархуру шоиста вобаста ба нубуғу чиридастии эҷодкор аст.

Гурўҳи дигари пажўҳандагон бар ин назаранд, ки дар зуҳури як шеъри асил ҳузури унсурҳои зебошинохтӣ, ороишҳои адабӣ ниҳоят корсозанд. Аз ҷумла бо шеваҳои мухталиф, пардадор сухан гуфтан низ аз аҳамият холи нест. Аслан баёни пўшидаву соядори ҳадаф дар шеър, дар истилоҳоти адабиётшиносӣ, ибҳом ба шумор меравад, ки дар адабиёти аксари қавму миллатҳо шоҳид дорад.

Манзур аз ибҳомгўйӣ метавонад, заминаҳои пуршуморе дошта бошад, ки мақсади мо баёни ботафсили онҳо нест. Вале лозим ба зикр аст, ки

тавассути ибҳом пайванди миёни ҳунарманду хонанда сурат мепазирад.

Пайванде, ки хостанист, аммо шоир намехоҳад якбора, руку рост «пайроҳаҳои вурудӣ»-ро рух боз кунад, балки бо эҷоди садду монеаҳо ҳаракати зехну хуши хонандаро коҳиш медиҳад ва ўро ба тааммулу андеша, роҳёбӣ бармеангезад. Ҳангоми офариниши шеър шахси шоир барои муддате тамоми иртиботу решаҳои хешро бо ҷаҳони перомун қатъ месозад ва вориди қаламрави тозае мегардад, ки пойдевораш биношуда ба дасти ўст. Тамошои зебоиҳои марзи ҷадид чашмашро мерабояд, ба гирдобҳо мекашондаш, ба хаёлу афкори амиқ хидоятташ менамояд.

Гом ниҳодан дар ҳамин марзу бум аст, ки гоҳо сухани ўро пардадор месозад. Нимо Юшич барои шеър ва махсусан шеъри баланд доштани ибҳомро ниҳоят баҷову арзишманд медонад. Ба андешаи ў «қорҳои муҳим асосан ибҳомангез ҳастанд. Ин ибҳом дар ҳама ҷо вақте ки амиқ мебинем, вучуд дорад. Дар ҳамаи равзанаҳои зиндагӣ мисли меҳ дар ҷангал пахш шудааст. Ҳол он ки барои касоне, ки назаре ба ин умқ надоранд, ибҳоме ҳам вучуд надорад ва бояд гуфт, барои он чизҳое, ки дар атроф қарор гирифта, мисли хўроки дастпукти рўзонашон аз андозаи муайяну мусаллам ҳикоят мекунад, ки дар доираи зарфи маҳдуде, маҳдуд шудааст» [30, 136-137].

Дар ҳар сурат баррасиву арзёбии дидгоҳҳои адабиётшиносон касро ба ин натиҷа мерасонад, ки тамоми тағйиру дигаргунӣ, вукуъ ва зуҳури падидаҳо дар шеър, охири охирон ба забону имконоти бепоёни он гиреҳ меҳўрад. Муҳаққиқ Бехзод Ҳочот дар мақолае дар иртибот бо мавзӯи мазкур аз қавли Бобочоҳӣ чунин менигорад: «Гоҳо низ печидагӣ натиҷаи ҳуҷуми созмонёфтаи тамоюлоти вайронқунандае аст, ки шоир дар ҳавзаи забони роиҷи шеър аз худ нишон медиҳад, то таҷрибаи забоншинохтии тозаеро пушти сар

мегузаронад. Дар инчо шоир бо асаре, ки меофаринад пешрав ё пешравнамост» [9, 213].

Яке аз иллатҳои соядору пӯшидарӯ гаштани сухани шоир кутоҳ гуфтан аст, ки бузургони пешин ба он зиёд ишорат намудаанд. Замоне, ки шоир мақсад дорад, ҳадаферо муъчазу фишурда бозтоб намояд, зехни халлоқаш беихтиёр по ба сарзамини рамзу тамсил мениҳад.

Нуктаи дигаре, ки дар офариниши чунин ашъоре муҳим аст, дур шудан аз сохторҳои шинохташудаи нахвист, ки мо онро дар шеърӣ муосир зиёд мебинем.

Дар ҷаҳоне, ки барсохтаи зехни шоир аст, аносири забонӣ, ки нақшу вазифаҳои шинохташудае доранд, метавонанд тағйири либос кунанд, шомили ҷанбаҳои нави маъноӣ гарданд. Нигоҳи пажӯҳишгарона бозгӯи ин воқеият аст, ки ҷанбаҳои мазкури шеърӣ, пайванди ногустанӣ ба сабку забони шоирона доранд, ки дар ниҳоят фардиятро ба зухур мерасонад.

Бо назардошти матлабҳои болоӣ метавон дар ашъори навардозонаи Салим хира шуд. Вале қабл аз таҳлили ҷамъонибаи офаридаҳои адиб зикри як назаргоҳи Ж.Н. Сортерро роҷеъ ба масъалаи ҳадафи таълифи осори хунарӣ зарур мешуморам. Зеро ағлаб аҳли эҷод камтар дар атрофи ҳадафу мақсади муайяни хеш андеша менамояд. Ў менависад: «Манзури нависанда монанди ҳамаи хунармандони дигар он аст, ки ба хонандагонаш навъе эҳсоси отифӣ бидиҳад, ки дар урф ба «лаззатёбӣ» мавсум аст ва ман беҳтар медонам, ки онро «шодии зебойӣ» бинамам. Ва низ бояд ба хотир дошт, ки ҳар гоҳ ин эҳсоси отифӣ буруз кунад, далел бар ин аст, ки асари хунарӣ ба итмом расидааст» [22, 130].

Ин андеша ба сурудаҳои Салими Хатлонӣ комилан сидқ мекунад. Ҷалби назару зехни ҷустуҷӯгари мухотибон, эҷоди эҳсосоти отифӣ ба эшон, бедорсозии майлу рағбати хонандагон ба дунёи тозае, ки то лаҳзаҳо

пеш барояшон нопадидор буд, хадафи ҳамешагии шоир аст.

Натиҷаи фарогир ва нахустине, ки пас аз қироати ашъори сапеду навпардозонаи шоир дар андешаи мо шакл мегирад, шеваи ҷаҳоннигарӣ ва алоқаву дилбастагии адиб ба мазоҳири ҳазорранги табиату ҳастист. Бархурду шеваҳои талаққии вай низ қобили тааммул аст. Ҷанбаи фалсафӣ-диалектикий ашъораш ниҳоят кашандаву дилҷасп аст. Дарунмояҳои шеърӣ, мавзӯоти сурудаҳояш гуногунанд, ба ҳадде, ки як пайванди устувору собит, вале пардагӣ миёни онҳо эҳсос мешавад.

«Мудоро» як сурудаи кутуху муъҷаз аз дафтари шашуми ашъор аст, ки манзари умумии ҳастиро дар ҳаракати мустамари ҷаҳорунсури фароҳамсозаш нишон медиҳад. Мурури зеҳнии ин масир нависандаро бар ин во медорад, ки ин амри ногузири ҳастиро бояд дар ҳамон шаклу сураташ пазируфт. Созиш, мадоро дар ин миён ниҳоят корсоз аст:

Об саргардон аст!...

Маҷро мечӯяд!

Бод саргардон аст!

Саҳро мечӯяд!

Оташ бетоб аст!

Ҷаво мечӯяд...

Ва дар сӯзбори синаи вай наво мечӯяд!

Ҳок мутмайин аст...

Ва, саргардоне, чун моро мечӯяд!

Оқибат ин аст...

Соя бо нур мудоро мечӯяд!

Таъкид ба пайванди диалектикий миёни мавҷудоту наботот ва ба мавзӯи ин ки дар ин паҳндашт, ки зиндагиаш хондаанд, ҳар касро рисолатест, бунмояи аслии ин қитъаро ташкил медиҳад.

Дар қитъаи мазкур такаи асли рӯи чаҳор унсури азал, ки созмондеҳи бунёди ҳастии дунёянд, сурат гирифтааст. Ибҳоми зарифе, ки дар батни шеър нухуфта аст, хоси шеваи Салим аст.

Берун овардани мазмуну паёмҳои зебодии халлоқона аз мувофиқату назораи табиату аносири он яке аз тарзҳои дӯстдоштаи шоир аст. Махсусан аркони созандаи табиату ҳастӣ, мисли бод.

Дар шеъри «Бод» бо бозтоби хунардонаи «бод» ба рисолати азалии он ишорат дорад:

Бод

аз анбуҳи абрҳо,

равзана мекушояд!

Ва ба сарвақти боғ меояд!

Ва нофаҳоро мекушояд!

Сор мехонад!

Чанор шукуфа мерезад!

Ашки булбул...

домани гулро тар мекунад!

Ва баҳорро марҳабо мегӯяд!

Ва боғро муаттар мекунад!

Мо зимни таҳлили ғазалиёти шоир хотирнишон сохтем, ки гоҳо шоир таҳти таъсири дунёи шигифтангези андешаҳои Мирзо Абдулқодири Бедил қарор мегирад. Ин таъсир ҳамсонихову шабоҳатҳои мазмуниро боис мешавад. Барои он ки ин гуфта бепоя набошад, қавлро аз ноқидони шеъри Бедил нақл мекунем. Ҳасан Ҳусайнӣ шоиру муҳаққиқи муосири Эрон зимни арзёбии сабки Бедил нуқтаи чолиберо арза медорад. Ба қавли ӯ «талози Бедил ҳама ин аст, ки бо забони ҳиндӣ мафохими ироқиро арза кунад. Пурвозеҳ аст, он ҳангом ки мафохими амиқи ирфонӣ ва дарёфтҳои меҳолуди инсонӣ аз ҷаҳони ҳастӣ ва офаринандаи он бо бахши печида аз забони сабки ҳиндӣ дар ҳам биёмезад, ҳосили кор шеъри дерошно хоҳад буд. Метавон гуфт, рози аслии ибҳом ва

дерошноии шеъри Бедил дар ҳамин нукта нухуфта аст. Талош барои баёни мафохими ироқӣ дар шеваи мавсум ба сабки ҳиндӣ, талош барои даст ёфтани ба забоне, ки дар он обу оташ ба шеваи мусолимамомез ҳамзистиву ҳамхонӣ кунанд:

Хокам ба бод мераваду оташам ба бод,
Иншои сулҳномаи азод мекунам. [28, 25].

Ба назар чунин мерасад, ки чашмони андешаи Салим мудовим мачзуби тамошои масири ҳаракату гардандагии дунёи ҳастист. Дунёе, ки дар синаи он барои ҳар мавҷуду махлуқе конуну ҷойгоҳе барои зистану будан ва идомат бахшидан ба ҷараёни барқсони зиндагӣ, ҷудо шудааст. Зимни назораи марзу ҳарими буду боши ҳар мавҷуде эҳсоси таачҷубу ҳайрат дар ниҳодаш боло мегирад. Фазаи розолуди пурсишзо барояш эҷод мешавад, ки ин ҳама шӯру шавқ аз кучо сарчашма мегирад? Ин чӣ нерӯест, ки уқобро ба шонаи қуллаҳо мекашонад ё вучуди наҳифи парвонаҳоро дар ҳарими нуру ҷароғҳо мерақсонад ва саршори орзуҳои ба интиҳо расида мемиронад?

Чи зуд зехни борвар ба сарзамини ишқу меҳр ҳидояташ мекунад, то посухи ризоятбахшро дарёбад:

Уқобон...

дар сарқуллаҳо!

Шаҳпаракҳо...

пушти баргҳо!

Парвонаҳо...

дар ҳарими ҷароғҳо!

Ва ҳарими маргҳо...

бор мегиранд!

Ва...

Оре!

Ишқро мақомест,

ки шохеро...

ва моҳеро

ихтиёр медиҳад!
То дарҳам мемиранд!

Дар боло ишорат шуд, ки диди адиб нисбати падидаҳои руҳдодҳои муҳити перомун ва мавҷудоти он бештар ба фалсафаи вучуди онҳо таъҷиб аст. Салим дар чунин ашъоре ҳаргиз дунболи асбобу абзорҳои шеърӣ намегардад. Бо тасвири мазмунҳои ба чашм ошнову озмудашуда, меҳода ба нуқтае бирасад, ки канори он шеър ё паёми шоиронаи ӯ зода мешавад. Аглаб дар ашъори сапедаш мо тафсиру шарҳҳои файласуфонаро перомуни калимоти алоҳида мебинем, ки бар маснади унвони шеър нишастаанд ва шаклгирии шеър ҳам бар дӯши онҳост. Масалан дар шеъри мазбур дар сатри «Ишқро мақомест, // ки шоҳеро // ва моҳеро...// ихтиёр медиҳад! // паёми шоирона ё шеър симо боз мекунад ва вожагони «ишқ»-у «ихтиёр» аз маънои луғавии худ фаротар мераванд. Тавассуи домани фароҳ пайдо менамоянд, Пурбортар мешаванд. Ишқ дигар худи ҳастист, ки ихтиёр, яъне имкони ҳаққи зистро барои ҳамагон фароҳам меоварад. Имконоте, ки бояд шинохта шавад.

Чунин тарзи офаринишу пайёмрасонии шоиронаи Салим бархурдориву таъсирпазирии ӯро аз пайравони сабки ҳиндӣ ва махсусан хирмани андешаи Мирзо Абдулқодири Бедил гувоҳӣ медиҳад.

Ба ақидаи бархе аз муҳаққиқон «боризтарин ва машхуртарин шеваи мазмунсозӣ ва ба иборати дигар шигарди кор дар сабки ҳиндӣ задани нақб аз зоҳир ба ботин ё барқарор кардани иртибот байни махсусу номахсус аст. Шоир дар сабки ҳиндӣ таваҷҷуҳи хос ба аносиру падидаҳои табиӣ ва ашъ ва одобу русуми одату мусталиҳоти ҷомеаи хеш дорад... Дар воқеъ дар ин сабк шоир ҳамчун Ҳазрати Сулаймон ва шояд болотар аз ӯ забони ҳамаи мавҷудотро мефаҳмад ва ҳамаи мавҷудот низ тавоноии дарки забони ӯро доранд. Ӯ дойиман миёни

ду кутб «маҳсусу номаҳсус» дар омадушуди тараддуди шоирона аст. Ба ин шакл, ки шоир аз мушоҳидаи як падидае «маҳсус» ва аҳёнан малмус роҳ ба як мафҳуми номаҳсус мебарад ва ба кашфи чадид даст меёбад.» [28, 10].

Қобили зикр аст, ки дар сурудаҳои навардозонаи шоир мо сояравшанҳое аз ин шеvaro эҳсос мекунем, вале ин бад-он маънӣ нест, ки Салим комилан пайрави он аст. Фазои сурудаҳои ӯ атрӯ бӯи вижае дорад. Барои дарки бештари матлаб даст ба мисоли дигаре мезанем. Дар қитъаи «Ишқ» чунин омада:

Ишқ...

нангвораи ранчест,
Ки дар табассуми қолабии сард
ба сӯз меояд!

Ва дар чехраҳо зар мекорад!
Ва дар қоби «фиреб»
бовар меорояд.

Қитъашеъри «Баҳо» аз шеърҳои дилчасбу кутӯхи шоир аст, ки иборат аз 15 калима аст ва ҳадафи аслии як навъ нигариши шоирона ба масири талошу пӯёии инсон дар канори ҳастист, ки ранҷро ба дӯш дорад ва ҳосилаш таҳаққуқи орзуҳост. Ба қавли дигар, рафтани расидан аст. Таъкиди ин андеша, ки кӯшидан, саъй намудан, баҳову арзише дорад:

Давоми роҳ...

Имтидоди хаёлест,
Ки орзуро раҳо мекунад!
Ва...

рафтаниро,
дар обилаи по
баҳо мекунад.

Сенуктаҳо пас аз вожаи «роҳ» гусастагӣ дар матн нест. Балки як навъ таъкид, огоҳӣ барои тамаркузи

зехнист, ё тасвири вазъи равонии ҳар касе, ки хориҷ аз мавзӯи мавриди назари мо мусофирате пешорӯ дорад ва поёни ҷодаи ҳаракат барояш нопадидор аст.

«Имтидоди ҳаёл будани давоми роҳ» биниши содда ё баёни мавзӯи маъмулие нест, балки ишорати зарифи шоирона ба имконоти бепоёни зехният, ақлу хиради инсон аст, ки лаҳзае ўро танҳо гузоштани нест. Ҳаёл аст, ки чу сарбозони ҳамешабедор инсонро ҳамроҳӣ мекунад, барояш роҳхоро ҳамвор, мушкilotашро рафъ мекунад ва зина-зина ба сарманзили мақсуд мерасонадаш ва ранчу заҳматашро баҳодор месозад.

Барандози пасту баланди ашъори адиб, рангомезиву табодули сахнаҳои рӯзгори инсонӣ, чилваҳои тааҷҷубангези зебоиҳои забон ҳар як пажӯҳандаро ба ин бовар муътақид месозад, ки «шеър хунари забонӣ аст. Ҳунаре, ки авомили моддиашро вожаҳо месозанд. Ва дар ин маънӣ гоҳе шоирро фақат котиби калимаҳо медонем. Калимаҳое, ки асоситарин абзори масолеҳи коргоҳи шеърии ӯ ҳастанд. Дар ин коргоҳ ӯ вазифа дорад, то калимаашро ҳам ба унвони як аломат ва ҳам ба унвони хомили маонӣ ба кор гирад.» [25, 30].

Аз ин дидгоҳ бархурду коргирии адиб аз вожагон кашандагии хос дорад. Дилбастагиву садоқати Салим ба ин сарбозони сарсупурдаи забон, яъне вожагон ба гунаест, ки дар хилватсарои эҷод бо онҳо ба шеваи хос бозӣ мекунад. Гоҳо эҳсос мекунад, ки бори маъноӣ дар танҳои барояшон кофӣ нест. Дар ҳоле, ки ҳамдигору ҳамнишинсозии онҳо бо дигар калимот метавонад имконоту зарфияти бештареро баҳрашон фароҳам биёрад. Дар шеъри зебои «Чун обиён» мо мусоҳибату пайванди тозаи калимотро бо афъол, ки аз хонаводаҳои мухталифанд, шоҳидем:

Пилкҳоямро мебандам.
То намо ёбам,
Торикиро.
Ва нигоҳамро муқаддар бинам!

Гӯш мебандам!
Ва хомӯширо мепазирам!
То гуҳарбори овозтро
Аз лобалои бесадои об барчинам!
Чун обиён,
Ки дар чарогоҳони таҳтдарё туъма меҷӯянд,
Хушёриро, дар хӯйи девонагон, меҷӯям
Ва дар унси моҳиёни безабон,
Бесадо мерӯям!
Ва дар баҳонае, ки мемӯям,
Ҳастиро марҳабо мегӯям!

«Гӯш бастан, гуҳарбори оворо аз лобалои об барчидан, хушёриро чустан, бесадо рӯйидан» ибороту таркиботи тозае мебошанд, ки бар асари ҳамканории вожагон» бо бори маъноии изофӣ ба зуҳур расидаанд.

Ради пойи шеъри ноб, шеъри дил, адибро мисли гирдоб ба худ мекашад. Дар ин масири хушоянд хошияҳо ҳама диданиву хостанианд ва ин мусофири дилбаставу шефтаи сарзамини зебоӣ ба хотири расидан ба дидори мубораки шеър дар ниҳояти чӯшиши эҳсосот «чашмонашро бо ашкҳо фурӯ мерезад, то бомдодро равшану обӣ, осмонӣ бубинад». Чехраи шабони сияхдилро ба рӯёии шабнам «олуда» месозад, то фирор намудаву чарогонӣ шавад:

Чашмонамро
 бо ашкҳоям фурӯ рехтам,
То бомдодам бар асари об, обӣ шуд.
Шабамро...
 ба руёии шабнам олудам!
Фирор карду офтобӣ шуд!
Бистарамро,
 бо насими субҳ олудам!
Хобамро,
 бо зулмоти шаб фаро рӯфтам!
Бомдодамро,

ояти «оғоз» гуфтам!
Ва дар марсияти шаб
салоти хурӯсонро
таъзият суфтам!

Шояд барои чашму гӯши одаткарда шунидани ибороту таркиботе мисли «хобро рӯфтан, чашмро фурӯ рехтан, таъзият суфтан» мояи тааччубу шигифтӣ набошад ва як падидаи маъмули забонӣ шумурда шавад. Вале дар асл яке аз иллатҳои густариши вожагонӣ, зуҳури мазмуну дарунмояҳои тоза маҳз дар ҳамин нукта, дур шудан аз низоми такрории занҷираи забонист. Лозим ба ёдоварист, замоне, ки шеъри «Моҳтоб»-и Нимо Юшиҷ барои нахустин бор мунташир гашт, баҳсу ҷидол ва шӯру ҳамҳамаҳои зиёдеро боис гардид. Дар банди аввали шеър омада буд:

Метаровад маҳтоб,
Медурахшад шабтоб,
Нест як дам шиканад хоб ба чашми ману
лек,
Ғами ин хуфтаи чанд,
Хоб дар чашми тарам мешиканад...

Нуктае, ки боиси норизоятӣ ва сару садои ҳаводорони шеъри классик гашта буд, таркиби «таровидани моҳтоб ва шикастани хоб» буд, ки ба гӯшҳо номаънус мерасид.

Яъне, чи ин гуна моҳтоб метаровад? Дар ҳоле ки ин як навъ хориҷ шудан аз низоми мунҷамиду маъноӣ қомусӣ буд.

Масъалаи мазкур, яъне дур шудан аз ҳавзаӣ қомусӣ ва эҷоди хонаводаи тозаӣ вожагонӣ масъалаест, ки ба мусиқии шеър иртибот мегирад ва дар чанд даҳсолаи охир перомунаш таҳқиқу пажӯҳишҳои зиёде анҷом шудааст.

Дар радифи вижагиҳои мусиқии калимаҳо дар як асари ҳунари, масъалаи дигаре, ки қоибили эътибор аст, омилу унсурҳои забони аст, адабиётшиносии муосир нақши онро дар зухуру такомули шеър ниҳоят арзишманд мешуморад.

«Маҷмӯаи авомиле, ки ба эътибори тамойизи нафси калимот дар низоми ҷумлаҳо берун аз хусусияти мусиқии онҳо метавонад мучиби тамойиз ё растохези вожаҳо шавад, -менависад М.Кадканӣ- авомиле аст, ки дар ҳавзаи мабоҳиси забон ва забоншиносӣ ву сабқшиносии ҷадиди имрӯз матраҳ аст. Аз қабиле истиора, маҷоз, архаизм, эҷозу ҳазф, ҳиссомедӣ ва ғ... Инҳо қавонини шинохташудаи растохези калимот дар ҳавзаи бутиқоҳои (поэтика) ҷадид ва забоншиносӣ аст, вале ҳазор қонуни ношинохта дар ҳамин ҳавзаи корбурди забон вуҷуд дорад, ки забоншиносӣ аз таҳлилу таълили он очиз аст.» [14, 10].

Дар қитъаи болоӣ низ гурӯҳе аз таркибот мисоли «хобро рӯфтан, таъзиятро суфтан, чашмо фуру рехтан» аз марзи одат берун шуда ва дар манзари умумии шеър як навъ ташаххусу барҷастагӣ эҷод намудаанд.

Дар сурудаҳои навпардозонаи дафтари шашум шеваи ҷаҳоннигарӣ ва биниши шоиронаи Салим ниҳоят густурдаву бопахност. Зиндагӣ дар домани ин бахш ҳузури саршор, мисли обшор дорад. Шоир дар ойинаи ин ашъор талош меварзад, ҷаҳонро бо тамоми бузургиаш, масоили печидаву бугранҷаш бубинад. Зистан танҳо побанди лаҳзоти онӣ будан нест. Ё сари суфра нишастану ғазои лазиз ҷашидан намебошад.

Бояд ҷузъиёти лаҳзаҳо, маънавияту руҳонияти мазҳари зиндагиро шинохту маърифат намуд. Аносири корсози гузаштаре дар зехн таҷдид сохт. Болои фурсатҳои тиллоии аз даст рафта андеша намуд ва сабақ бардошт. Бояд ба умқи ин воқеият расид, ки бидуни барандозу арзёбии рӯзгорони пешин ҳастиро беҳбуду камол бахшидан муҳол аст.

Шеъри шоир худ гувоҳ бар ин аст, ки аксари паёмҳои мундариҷ дар банду бастии онҳо реша дар қонуни зисту ҳонаводагӣ дорад. Зимни тарсими обу ҳавои қонуни ҳонаводагӣ Салим ақсар аз калима ва таркибҳои истифода менамояд, ки ҳосил лаҳҷаву гӯйишҳои маҳаллианд, вале вучудашон дар ҳалқи афкори бадеъ ва бозтоби воқеии образҳо, падидаҳо, ниҳоят муҳиманд.

Қобили таъкид аст, ки калимаҳои лаҳҷавие, ки дар осори Салими Хатлонӣ омадаанд, барои баёни матлабу паёмҳои инсонӣ бо забони адабӣ ниҳоят заруранд.

Шеъри «Интизорӣ» дар ин замина гувоҳи равшанест:

Модарам...

Ҳичронамро бо як чуръа андӯх менӯшад!

Ва ёдҳои рафтаашро

Дар тика-тика парчаҳои сарбандаш,

Бо орзуи соати дидор,

Талича мебандад.

Ва бугча-бугча

дар чомадонаш

тал мечинад!

Ва интизораширо дар сабр мекӯшад!...

Нак аз сафар меоям

Асо дар муштам!

Анбон дар пуштам!

Ва орзу ин аст,

Ки: «Вақт ханӯз дер нест!

Ва модарам саргарми интизорист!...»

Дида ба роҳи бозгашти фарзанд будан аз ҷумлаи сахнаҳои ҳамагонӣ ва муштарақест, ки дар фарҳангу адабиёти қаҳон дар инъикосу бозтобаш шавоҳиди муассир дорад. Ин мазҳар барои ҳеҷ касе бегона нест. Мо ҳама дар овони ҷавониву наврасӣ модари хешро дар интизор гузоштаем ва ақсар ин «гуноҳи хостаниву нохостани»-и мо табдил ба ёдвориширо ба ёдвориширо дардунок

шуда, ки тӯли умр дар зехни мо ҳузур пайдо намуда ва ниҳоди моро такон додааст. Ҳарчанд ҳарф аз сухану зехнияти Салим аст, вале бо назардошти арзишмандӣ ва ҷойгоҳи ин мавзӯ дар адабиёт муносиб аст, мисоле чанд аз эҷодиёти шоироне нақл шавад, ки дар осорашон бозтоби ин мавзӯ пурвусъату барҷаста аст.

Дар адабиёти муосири мо дар тасвиру тавсифи ин сахнаи пурэхсос, саршори нигарониву изтироб, вучуди лабрез аз хоҳиши дидори фарзанд шоирони зиёде саъю талош варзиданд. Вале муваффақтарин адибони мо дар ин амр устод М.Турсунзода ва Л.Шералӣ ба шумор мераванд.

Бозтоби ҷаҳони музтарибу рӯҳи нигарони модар, мадду ҷазри дарёи ботиниаш, ки бар асари раҳпойӣ ба зухур мерасад, дар сурудаҳои Лоик ниҳоят нерӯманд, муассиру зиндаанд. Албатта зиндагии модарон дар атрофу акнофи дунё шабоҳатҳои зиёде дорад, ки намунааш ҳамин ҳолати интизориву чашмчорист.

Сергей Есенин шоири фақиди рус низ дар инъикоси сахнаи мазкур намунаҳои ҷолибе арза дошта буд. Шеърӣ «Мактуб ба модар»-и ӯ беҳтарин шохид дар ин замина аст, ки хонандаро дар ҳар забону замоне таҳти таъсир қарор медиҳад. Дар қитъаи мазкур бо чирадастӣ фарзанди раҳдур кулбаи ҳақиру соддаи модар, андешаҳои мушаввашу изтироболудаширо дар робита ба рӯзгори хеш, дур аз чашму дар ғурбат, ба тасвир мекашад.

Равшан аст, ки муҳити мунъакис дар шеърӣ Есенин муҳити шарқӣ нест, балки мазҳари зиндагии як рустои рус аст, вале мушобихати зиёд бо ашъоре дорад, ки дар адабиёти тоҷик дар ин росто суруда шудааст. Солҳо баъд устод Л.Шералӣ бо таъсирпазирӣ аз ин қитъаи мондагори С.Есенин шеърӣ баланди «Ин шаби туршрӯи боронӣ»-ро навишт, ки дар инъикоси руҳонияту маънавияти модар ва конуни хонаводагӣ мисоли арзишмандест:

Ин шаби туршрӯи боронӣ,
Кулбаи модарам ба ёд омад.
Боми ӯ мечакад зи боронҳо,
Дар дилам оламе ба дод омад.

Дар чунин кулбаи фақирона,
Бо дили рост модарам дорост.
Кӯдаконаш ба ҳар кучо рафтанд,
Монда дар кунҷи хонае танҳост...

Шояд ӯ бо умеди авфи гуноҳ,
Рамазон асту рӯза медорад.
Вақти ифтор, чак-чаки шибдор,
Ҳеч бар гӯши ӯ намефорад...

Ва аммо дар шеъри Салими Хатлонӣ низ мо бо сахнаи ошно рӯ ба рӯ ҳастем. Танҳо шеваи баён, тарзи таллақӣ ва бардошт аз мавзӯи дигаргуна аст.

Худ, сохтори шеър қобили мулоҳиза аст. Салим дар аксари навиштаҳояш бо баракати масири ҳаракати зехни пӯёву офаринандааш ҳатто ба аломатҳои китобатӣ зарфиятҳои изофии хориҷ аз қорбурди забонӣ медиҳад. Пас аз вожаи «модарам...», ки ҳарфу ҳичои нахустин аст, сенукта омада. Гап дар ин аст, ки бо хондан, талаффуз намудан ё зехнан дар масири ёд гузоштани вучуди модар барои муддате андеша банд меафтад. Андешаи олуида бо ҳасрат, ғаму андӯх ва дигар хотироти дур. Баёни ин ҳолат дар чунин мавридҳо ба дӯши сенуктаҳост.

Аз сӯйи дигар сенуктаҳо мисли фӯрӯдгоҳест, ки равону ҳуши ровиро ба парвоз дар қаламрави пешин вомедорад, то аз баландиҳо чузъиёти сахнаҳову давраҳои зиста барандоз гардад.

Баҳрагирӣ аз калимаҳои лаҳҷавии талича, тал дар ибораҳои «талича бастан»-и ёдҳо, «тал чидан»-и онҳо дар чомадон, ба шеър нерӯи баён дар тасвири воқеияти зиндагии занҳои рустоии тоҷик бахшидааст.

Дар поёни шеър, вазъи фарзанди солхӯрда ва тасаввури ҳасратолудаш аз дидори модари мунтазир ба риштаи тасвир кашида шуда. Тасаввуре, ки фардӣ нест, муштараку ҳамагонист.

Зикр гардид, ки шоир дар истифода ва ба хидмат гирифтани калимоту таркиботи лаҳҷавӣ ниҳоят моҳир аст. Махсусан калимоте, ки бо доштани собикаи тӯлонӣ ва ҳузури ғаъл дар баёни ниёзмандиҳои гуфтории мардум бо далоили лаҳҷавӣ будан пинҳондидор мондаанд.

Масалан калимаи «чиккак», ки дар забони гуфторӣ махсусан миёни кӯдакон ба маънии нимбоз намудани руху пинҳон сохтани чеҳра ё нигоҳи дудакист, дар шеъри шоир барои бозтоби ҳадаф ниҳоят бачо корбурд пайдо намудааст. Аслан ҳар як вожаро лозим аст, дар канори кашидани бори маъноии хос, ёдовари фазову муҳит, сахнаи вижае аз манзари умумии зиндагии инсон бошад. Дар қитъаи поёнӣ «чиккак» бо зикри мисраъи «аз шонаи девор боло рафтан» гӯшае аз рӯзгори кудакони рустонишинро, ки солиёни мутамодӣ шакл гирифтаву идомат дорад, ба зехн мерасонад:

Бинмой рух, ки чи хубӣ!

Дар пушти абрҳой!

Ва маҳчубӣ!

Гоҳе, ки рӯ менамоӣ!

Ва дар «чиккак»-и кӯдакон меафзой!

Аз шонаи девор боло меоям,

То туро ба сароҳат бинам!

Моҳи ширинам!

«Таъбир» яке аз сурудаҳои ниҳоят дилчаспи шоир аст, ки иборат аз се банди кутоҳ аст. Аз абзори шеърсоз дар он як навъ қофия ба кор рафта.

Дидани чашмасори хушгувори русто манзараест, ки дар хоби қаҳрамон ба зухур расида. Гузориши кутоҳ аз хобе, ки таъбиру тафсир меҳаҳад.

Ровӣ дар олами ёду хотирот мисли як наққош бо кӯмаки вожагон симои кӯдакиашро дар ниҳояти маҳорату ҳунармандӣ мучассам месозад. Кӯдакие, ки бо чашмасорони деҳ бо ҳазорон ришта пайванд дорад. Бо наққошии даврони кӯдакӣ хоби дида низ таъбири хешро меёбад:

Чашмасорони деҳаро хоб мебинам!

Чи хушгуворанд,
ки мешоранд!

Ва ташнакомиамро мефоранд!

Кӯдакиам...

Хобамро таъбир мекушояд!

Дар як дасташ тиккаи нон!

Мегазаду мехояд!...

Ва бо дасти дигар...

остин меорояд!

Ва биниашро месояд!...

Ва саге ба дунболаш меояд!

Дар ин чо чамъи калимаҳост, ки чехраи даврони кӯдакиро пеши назар падида меоварад ва моро аз гузашти барқсони умру даврони пирӣ ишорат менамояд.

Дар бахшҳои пешин ёдовар гаштем, ки инъикоси даврони кӯдакӣ ва доманаи ҳузураш дар шеъри Салим ҷойгоҳи чашмгире дорад. Дидаҳову шинохтаҳои он даврони заррин бо чамъи инсонҳое, ки дар зиндагии ӯ ҳузур дошта, аз анбуҳи ёдҳо канда мешавад ва дар қолаби як шеър ҷисмият пайдо мекунад. Саҳнаҳое, ки дар қитъаи хуби «Ҳоли қаввол» тасвир шуда, намудори рӯзгори фардӣ нест, балки ҷанбаи ҳамагонӣ дорад:

Бо чашмони ашкборам,

Падарамро меозорам!

Кӯдакии мани кучак,

Эҳдо мехоҳад...

пайсае пучак!

Инак...

Якшанберо мепоем...
Ва чашм бар дар дорем
Холи қаввол сақич меорад!
Мо мехарем!
Ва мехоем!

Бояд гуфт, ки арзиши ҳунарии ашъори навпардозонаи Салим дар он хулоса намешавад, ки масалан ӯ перомуни даврони кӯдакӣ ва масоили гуногуни он шеър гуфта. Албатта мавзӯи мазкур муҳиму арзишманд аст. Вале қиммати чунин сурудаҳо боз дар он зоҳир мешавад, ки шоир дар тасвиру баёни ҳунарии воқеияти падидаҳои зиндагӣ ба дарки ҳунармандона расидааст ва онҳоро бо забону сохтори вижае арза намудааст.

Аз сӯйи дигар сурудаҳои мисли қитъаи болоӣ танҳо баёни эҳсоси авотифи як кӯдак нестанд, балки баёнгари рӯзгори мардуме мебошанд, ки дар ҷомеаи фақрзада дар даврони муайяни таърихӣ зиндагии сангине доштаанд.

Талаби пул аз падар ба хотири хариди сақич, ки ягона мояи шодиву нишоти кӯдакони як рустои дурафтада аст, чи воқунише дар ниҳоди падар метавонад эҷод кунад? Падаре, ки дасткутоҳиву нодорӣ зери фишораш қарор дода ва шояд таҳияи «пайсаи пучак» низ барояш мушкили бузурге бошад... Вале, бад-он гуна, ки аз пушти матн хонда мешавад, падарон бо он бузургворие, ки доштанд, ҳаргиз заъфу дилшикастагӣ нишон надоданд, балки ҳамвора саъю талош намудаанд, то шароити лозимро барои фарзандон ва рушду камоли солими эшон муҳайё созанд.

Баррасии ашъори сапеди Салим пажӯҳандаро ба гӯшаҳои мухталифи воқеияти рӯзгори мо мекашонанд. Рӯзгоре, ки молмоли тазоддҳост. Чашми мушоҳидакори шоир дар умку сиришти зиддиятҳои мавҷуди ҳастӣ хира мешавад. Гоҳо вучуди як сахнаи муттазод адибро мутааҷҷиб месозад. Дар ин мушоҳидаву наззорагарист, ки қитъаҳои кутоҳе ба баёни андешаҳои файласуфона дар

домани шеър зода мешаванд. Чунон ки дар шеъри «Баҳона» мехонем:

Гӯсфандеро, ки бозорӣ карданд...

Огоҳаш махв буд...

дар ҳайронӣ.

Фуруҳтанаш...

баҳонае дар пай дошт...

Бесарбонӣ!

Хариданаш...

баҳонаи дигар дошт...

Қурбонӣ!

Ниёзе, ки аз кунху қалби худи ҷомеаи инсонӣ бармеояд, шинохти робитаву пайванд миёни амалу ҳадаф аст. Заминаи корсозу воқеӣ пайдо намудан барои амре, ки бояд содир шавад, талабу иқтизои зеҳни инсонист. Гоҳе ин пайванд ҳайратангезу пурсишзо мегардад, ки намунаашро дар қитъаи болоӣ дидем. Вожагони «ҳайронӣ, бесарбонӣ ва қурбонӣ», ки бо ҳам муқоффо шудаанд, ба қитъа истехкому инсичоми хос бахшиданд.

Шеъри «Ғофилхабарон» низ ба ҳамин пайванду бастагии миёни мавҷудоту махлуқот ва олами наботот ишорат дорад. Баъзан одамӣ ба хотири беҳсозии вазъи мавриди назар даст ба коре мезанад, ки таъсири акс дорад. Манзараҳои мунъақис дар шеъри ёдшуда содаву маъмулӣ, баргирифта аз канори воқеияти ҳаёти мост, вале бидуни ихтиёр касро ба андешаву тааммул бармеангезад:

Кӯдакон санг мебозанд!

Гунчишкҳоро,

аз шохсор...

меронанд!

Ғофилхабар аз он, ки гелосҳоро мерезанд.

Ва бар хок меолоянд!

Кӯдакон санг мебозанд!

Гунчишкҳоро

аз чавдору гандумзор
меронанд!
Ғофилхабар, ки сели малахҳоро,
Бар гандумзор роҳ мекушоаянд.

Ризо Бароҳанӣ, ки яке аз шоирону мунаққидони адабиёти имрӯзи Эрон аст, дар перомуни шеъри хуб ва асаргузори он ба рӯҳу зеҳнияти мухотибон дидгоҳи арзишманде дорад, ки зикрашро муносиб медонем: «Шеъри хуб аз назари ман шеъре нест, ки фақат моро ба тамошои калимот ва ё ба тамошои истиҳолаи истиории ашё аз тариқи калимот дар андешаву эҳсоси шоир ва ё ҳатто дар рӯҳи шоир барангезад. Шеъри хуб аз назари ман шеърест, ки илова бар барангехтани ҳусни ин тамошоҳо дар ман, дар баробари ман, дар камоле идомаёбанда то бениҳоят биистад, бимонад, нагзарад, балки дар баробари чашми даруни ман мисли тасвире доимӣ аз ниҳоди ман, аз даруни ман биистад ва ба ман аз истодан, аз мондан, аз нагзаштани худ хабар диҳад, аз ҳар гӯшае, ки бингарамаш ба ман камоли худро арза кунад ва ба ман бигӯяд: -ман он чизе ҳастам, ки камолавро дар уфуқи диди ту то онҷо, ки ту метавонӣ бингарӣ» [25, 34].

Ин андешаҳо дар баҳши ашъори нави Салими Хатлонӣ комилан сидқ мекунанд. Аксари сурудаҳо дар нахустин дидор пеши назари мо қад баланд месозанд ва шукуҳу манзалат ва зебойиву кашандагиашонро хувайдо менамоянд. Махсусан дар бархурд бо табиат ва аносири бунёдини он Салим шеваву завқи рашкангез дорад. Ба ин китъаҳои наққошифом таваҷҷуҳ кунем:

Ситорагон
дар коргоҳи моҳ,
Аз риштаҳои нур
Ва чилваҳои зулол,
Дар матои қиргуни шаб,
Зарҳал мебофанд.

Сафедорон дар нури моҳ тан мешӯянд,
Ва бодҳо гулҳоро мебӯянд!
Ва бар илтифоти ишқ мелофанд!

Ё ин ки:

Сукути сурбии шом,
Вахомати гургу меш аст,
Ки дар фосилаи маргу зист ба ҳам меоянд!
Ва дар ваҳимат мепечанд!
Ва дар уфқи чашмҳои пур аз хун
Бар гувори тамошои шафақ,
манзар меороянд!
Ва гург дар шаб мегурезад,
Ва меш дар марг меомезад.

Баргаштҳои зеҳнӣ, тамаркуз рӯи қонуни ҷовидонии ҳастӣ, идомати зист, дар рӯи замин аз зумраи мавзӯотест, ки ҳамеша мавриди тавачҷуҳи шоир аст. Воқеияти милён сол озмудашудаи ҳастист, ки зиндагӣ ин талошу пайкор аст. Барои зистану боқӣ мондан бояд шеваи зистанро фаро бигирӣ. Ин қонун мансуби ҳамаи мавҷудоту махлуқот аст.

Салим дар ашъори сапеди хеш мекӯшад моро талқин кунад, то аз падидаҳои, ки шоҳиди он ҳастем, сабақ бардорем. Аз ин нигоҳ шеъри «Нақш дар об» намунаи дилчаспест:

Бозии шербачаҳо,
Болои нашъи курраи гӯрхар...
Даридан меомӯзанд!

Яке аз усулҳои маъмули ҳунарии шоир дар ин гуна ашъор дар байти нахуст ва гоҳо дар мисраи якум ишора ба макон, нишонӣ ё амалест, ки сурат мегирад ва зимни баён аз рӯи аслии калом-феъл, ки бунёди ҳар як гузоришро ташкил медиҳад, сарфи назар мешавад. Танҳо дар мисраҳои баъдӣ ҳадафи асли мавриди ташреҳ қарор

мегирад, ки намунаашро дар шеъри болой метавон мурур
намуд:

Ва тамошогоҳест, ки:

оҳувон,
говмешҳо,
зарофаҳо,
галлаи гӯрхар...

Ҳайрони манзар...

дида медӯзанд!

Ва, шерон,

холо, ки серанд...

ба об меоянд,

То лабони хунолудашонро шӯянд!

Ва чашмони гунаҳкорашонро,

дар ойинаи об бингаранд!

Ва тавбаҳоро ба об афкананд!

Аммо, чи тавбаҳо?

Ҳангоме ки бо сувари хеш,

«накш дар об» мерӯянд!

Шеъри «Сафедорон» низ дар радифи сурудаҳои хотирнишини Салим аст, ки дар пайкари он риштаҳои ҳазорпайванди чараёни ҳастӣ дар мисоли мазҳари рӯзгори як дарахт бо завқу шӯри хос, бо самимияти шоирона наққошӣ шудааст. Шеър фарогири 41 вожа аст, ки бо иттиҳоду ҳамдӯшии онҳо зуҳуру камоли як дарахт ва раванди сабзишу рӯйиш ба маърази тамошо гузошта шудааст:

Сафедорон,

Дар замзамаи бод,

Бо начвои баргҳо,

Шамимро меситоянд!

Ва заъфарониҳоро,

бо барчош,

Дар рӯнамои обгинавори биркаҳои сабз,

Чун дар булӯри ойинахо
Заврақ меороянд!
Ва дар нафҳаи атри шугуфахо,
бадан меороянд!
Ва болотар аз нуҳ осмон,
Дар синаи офтоб сар месоянд!

Салим дар тавсифи лаҳзаҳои зиста зеҳнияти хоси шоирона дорад. Чанбаи тахайюли ашъораш ниҳоят нерӯманд аст. Паёмаш гоҳо дар пероҳани аҷрому аҷсоми воқеи дар фазоҳои фаровоқеи парвозӣ мешавад ва дар домани шеър ҳарфи дилашро таҳаккук мебахшад.

Муоширату мусоҳибат бо об ӯро обӣ месозад, меҳмони обу растаниҳои обӣ, худро ба хонаи садаф мерасонад, то марворид гардаду ба гардани ишқи хоستانӣ биёвезад:

Нак...

ба андешаи об
Даст мешӯям!
Ва тахт мегирам,
ба аъмоқи ҳавосам!
Ва дар сабзобҳои сабз мерӯям!
Ва бо обсабзҳо роз мегӯям!

Ва тани моҳиёни лағжоро мепармосам!
Ва дар чилвасори пулакҳо,
Чашмонамро менозам!
Ва дар сози шикасти садафҳо
Марвориди ашкҳоямро мерезам
Ва дар гардани ту меовезам.

Таҳлилу арзёбии офаридаҳои шоир нишон медиҳад, ки мавзӯҳои аслие, ки мавриди таваҷҷуҳи ӯянд, бештар атрофи зиндагӣ, ҳастӣ ва дунёи пуррамзу рози шеър мечарханд.

Хотиру ёдвораҳои рӯзгорони дуру наздик, печида бо ашёву аносири муҳити атроф дар каломи шоир мавҷ мезанад. Гоҳо «анори рамзпистон» зеҳни ӯро маҷзуб месозад ва гоҳо чилваҳои шамъе, ки дар ҳоли сӯхтан аст. Замони дигар фалсафаи вучуди розҳо масири андешаи ӯро бо вучуди худ саршор месозад. Зеҳни халлоқи ӯ барои ҳар як падида, ҳар як шамъ ҳаққи зист коил мешавад, хилвати буду бош ва ҳузури онҳоро тарсим мекунад. Салим бо чамъи онҳо меомезад, вучудастро бо обу хамдӯшии онҳо покиза месозад ва «бозрастанро чун бомдод» таҷруба мекунад:

Андӯхамро...

бар дӯши интизор мегузорам!

Ва дар оташгоҳи дил месӯзам!

Ва эътиборамро офтоб месозам!

Ва бозрастанро меомӯзам,

Чун бомдод,

Ки паҳнои шабро афрӯзам!

Нак...

Дар инзивоӣ ойина мебинам,

Худро...

Ва мешиканам!

То шишавори диламро тарак бандам!

Ва чун девпоӣ руъёӣ,

Дар тасовири хеш пайвандам!

Бахши «Созҳои шикаста» дар маҷмӯъ яке аз гӯшаҳои сабзтарини осори шоир ба шумор меравад, ки таҳқиқу баррасии густурдаро меҳаҳад. Зикри тамоми ҳасанот, вижагиҳои бадеиву забонӣ, зебошинохтии он дар ин мухтасар имконпазир нест.

ГИЛОЯҲОИ ДАРДАНГЕЗ

«Зилзилаҳо аз гилаҳо» қисми дигаре аз сурудаҳои Салиманд, ки вуруд ба қаламрави онҳо ба роҳатӣ нест. Баҳши мазкур низ дар ҳама дафтарҳо ҳузури ғаёл дорад. Дар чаҳорҷӯби ин ашъор сахнаҳое малоловаре аз рӯзгори мо тасвир шудаанд. Дар бархурд бо ин баҳш зехни мо дигар қодир нест ба ҷустуҷӯ аз ҳунару ҳаллоқият, балоғату ғасоҳати суҳан, сабку шеваи эҷодгарии шоир, вижагиҳои нигориши адиб, бипардозад. Зеро дидани мазоҳири номатлуби иҷтимои инсонӣ ҳоставу ноҳоста инсонро таҳти нуфузу фишор қарор медиҳад. Эҳсосоти ноҳушоянде дар ниҳодаш эҷод месозад. Ниҳояти ғуруб ҳамеша ҳукумати торикист. Пардаҳои сияҳандуди он нуру равшаниро аз ҷашми мо пинҳон мегардонанд, ғазое ғамангезу андуҳрез эҷод месозанд. Ба ҳар қиммате шуда, меҳоянд руҳу равони моро асиру побанд бисозанд ва ба-дин шева аз вучуди хеш дарак диҳанд. Дидани ин манзараҳо худ як дарди бузургест, ки қабл аз ҳама зехну андеша, қалби ҳунарманд мардумро нишона мегирад. Дар муқобили ин ғазои бадсурату зиштрӯ шоир мардум наметавонад даст рӯи даст биншинад. Бо нерӯи зехну андеша, диди хеш аз маърифату дарки ҳастӣ ба як навъ воқуниш, мубориза оғоз мекунад. Забони панду андарз меғушояд, танзомез суҳан меғӯяд, барои ислоҳи вазъи мавҷуд мисолу шавоҳи фаровон меорад.

Шеъри «Маломат», аз дафтари нахустини «Мунтахаби ашъор», ки дар қолаби чаҳорпора иншо шуда, як навъ барандозсозӣ, гаштори зехнии Салими Хатлонӣ дар перомуни кутӯҳӣ, норасоии андешаву зехният, сатҳи дарку дунёбинии гурӯҳе аз ҳамватанони мост, ки шоир онҳоро дарди бузург, садди мустаҳкаме дар пешрафти қамоли миллат мешуморад. Ё бар ин назар аст, ки ҳар як ҳамватан қабл аз ҳама дар ҷи мактабе аз

замон қарор доштани миллатро, ҷойгоҳи онро бишносад. Дар пайи худшиносиву худсозӣ, камолу пешрафт бошад.

Ҳамеша чунин буда, ки тамаркузи андеша ва шинохти сарчашмаи масири он сабабгори зуҳури мавзӯҳои гуногуне мегардад, ки дар қаламрави адабиёт ҷуғрофиёи ҷудоғона доранд, молики обу ҳавои хос, зиндагии мустақиланд. Вуруд ба ҳарамии ин мавзӯҳои нопадидор низ ба содагӣ муяссар намешавад. Агар манзур поёнбахшӣ ба паркандагӣ ва парокандагии онҳост, бояд даст ба домони андеша бурд ва аз ин шумори дурафтада аз ҳам, омезае сохт, ҳамоише бо ҳузури онон баргузор намуд ва дар ниҳоят ба гуфтугӯ, розпароканӣ водорашон намуд.

Муҳит, конуни буду боши мо аз вучуди ин пардагӣҳои ҳарҷой саршор аст. Давру бари мо мечарханд ва буданро таҷруба мекунанд. Пайванду иртиботест азали, миёни мову онҳо, маърифати дидану ламс кардани он пайванд ниёзи ҷомеаи адабӣ ва дар ниҳоят иҷтимоӣ инсонист. Шеваҳои шинохту решашиносии ин робитаи муштарак дар ҳар заминае аз фарҳангу ҳунар, осори пажӯҳишиву адабӣ, метавонад навҳои пуршумор дошта бошад ва бидуни шак қадами нахустин дар ин масир гувоҳ бар он аст, ки поёни роҳ хушоянду некдидор аст.

Имрӯзҳо дар атрофи яке аз мавзӯҳои ҷовидонии умумибашарӣ, ватандорӣ, расму суннати ватанпарварӣ матлабҳои зиёде нашру паҳш мегарданд. Авзои туфонҷӯши дунёи имрӯз, даргириҳои рӯзафзуни кишварҳои ҷудоғона, зуҳури нерӯҳои тозаӣ ҷангҷӯву ифротӣ, моро водор месозад, ки ба қадри оромишу фазои мусолимагомези кишвар бирасем, Ватан - ин конуни муқаддас, ёдгору мероси ниёгонро ҳифзу ниғаҳдорӣ кунем.

Вале мутаассифона ватандориву ватандӯстӣ чизе нест, ки бо он сари як дастархон нишасту суҳбат кард, ё мисли боғча канораш рафту дарахтонашро об гузошт.

Чода нест, ки обаш заду рӯбидаш. Ватандорӣ мафҳумест, ки айният надорад, меҳмони зеҳнияти мост.

Маҳзи хотири ин парваришу нерӯмандсозии ин эҳсоси начиб дар чаҳордевори зеҳният мушкили бузургест, ки набояд онро нодида гирифт. Аксар мардум чунин меандешанд, ки бо гуфтани ин ки «мо Ватанро дӯст медорем» масъулият хатм мешавад ва ҳама ватандӯсту ватандор мегарданд. Ба гумони мо ин чумлаи содаи такрориву қарордодӣ ба андозае заифу нотавон аст, ки хурдтарин асаре наметавонад ба зеҳну ҳуши мо бигузорад. Илллати аслии берӯҳии он, дуршавӣ ё дақиқтараш қатъи пайвандаш бо заминаҳои вучудӣ, ангезанда, бедорсоз, решаҳои зиндагиофарин аст, ки мудати дарозест идомат дорад.

Имрӯз бояд таърихро ҳамеша пешорӯ дошта бошем, аз бозиҳои сардаргумкунадаву вожгунсозаш дарс бигирем. Зеҳни хешро ба шинохти амиқу воқеӣ аз дониши зиндагисози башарӣ пур созем, тасаввуроти бодиро канор бизанем, зиндагии хешро худ бисозем ва ин сохтмон ба ҷуз така ба бозуи ақлу хиради хеш муяссар нест.

Нигоҳи пажӯҳанда ба дунёе, ки аз як сӯ ба болотарин сарзаминҳои фанниву техникӣ расидааст ва аз сӯи дигар мисли дег ба таври рӯзафзун дар ҷӯш аст, бояд амри харрӯзи мо бошад. Агар ҳадаф зистан аст, бояд аз дастовард, аз таровишҳои ақлу хиради башарӣ омӯхт, шеваи зиндагӣ, дунёи худро дигар кард. Ҳақиршуморӣ, бечоранолӣ аз хешро фаромӯш кард. Худованд дар радифи дигар қавму миллатҳо ба мо имкони вучуд, ҳаққи зист дода. Мо бояд ин ҳақро, ин имконро бишносем. Бо доштаҳо бояд шоқир буд, вале ба онҳо бояд афзунӣ, дигаргунӣ, ранги тоза, такомул бахшид:

Мову ҷувози кӯхнаи бобой,
Ин аст ифтихори ватандорӣ.
Даллолаке ба ҳарфи сиёсат банд,
Зар хоҳад аз сиёсати бозорӣ.

Шукри Худо, ки гову харе дорем,
Варна ба ҳоли хеш чи нодорем.
Тайёра сохт ҳам ҳабашу лулӣ,
Тайёрахору сифлаву беорем...

Барои як вучуд инхитот замоне оғоз мегардад, ки аззои он бо дасти худ огоҳона миёни хеш парокандагӣ, чудой эҷод месозанд. Ҳар узве конуну хестангоҳашро бартар болотар, гаронбаҳотар аз дигарон медонад. Эҳсоси вобастагӣ побандӣ ниёзи муштарақ гум мешавад ва оҳиста-оҳиста ба як дарди муҳлик табдил мегардад.

Салим дар вучуди миллати мо чунин дардери мисли шоирони пешин дар ҳузури рӯзафзуни маҳалбозиву маҳалпарастӣ мебинад. Эҳсосе, ки афзоишу доманааш ҳама рушду таракқӣ, пешрафт, ҳатто амниятусоиширо ба зону медароварад. Чашми меҳру дӯстдорӣ, муҳаббат миёни инсонҳоро кӯр мекунад, ваҳдату ягонагири мепароканад, дилбастагириро ба дилмурдагӣ мубаддал месозад. Умед, орзуҳоро ба хок менишонад ва рӯзе инсонро ба марзи пушаймонӣ, афсӯсу дарег мерасонад ва он гоҳ чуз охи дарегзо...

Ин қавми маҳалгаро, чу шабкӯр равем,
«Рӯ ҷониби нур» гуфта, дар гӯр равем.
Ҷамъият агар ҳавои ваҳдат дорад,
Бошад маҳале, ки аз маҳал дур равем?

...ва ё:

Ватан! Дарди маҳал дорӣ? Маҳал чист?
Чи ёрони дағал дорӣ, дағал чист?
Чи номардон, ки ин гӯянд: -Мардем!
Туро ин эътибори бемасал чист?

Силсилаи «Зилзилаҳо аз гилаҳо» ҳамзамон фарогири маҷмӯи сурудаҳоест, ки «зилзилаҳои» гӯшношуниди замони ҷанги шаҳрвандиро ба хотир меоранд. Шоир дар

хилватгахи хеш, дар кӯзаи дубайтиҳои дардгир, авзои нохушоянду руҳозори он замонро, ки як гӯшаи таърихи нанговари мост, фуру мерезад. Мавзӯю гуфторҳои марсуми он рӯзҳо, бозсозии саҳнаҳо бо ҳузури «ҳомии миллату Ватан», он ҳама синазаниҳо, аз ватандӯстиву миллатпарастӣ, ки дар домани шеъри Салими Хатлонӣ нафас-нафас мезанад, хонандаро ба тааммулу андеша бармеангезад. Ба андешаи шоир бузургтарин хиёлати он рӯзгор аз рӯшноӣ гуфтан ва торикиро оғӯшидан, аз миллат дам задану ҳиллат кардан, аз дӯстӣ забон боз кардану бегонагонро даст бӯсидан буд, ки харобиҳову бадбахтиҳо, оврагиву ғурбатҳоро мучиб гашт.

Хилвати андеша Салимро гоҳо пойи андешаҳои Мухаммад Иқболи Лоҳурӣ мерасонад:

Фигон аз халқ ҳам аз эътибораш,
Ба ғафлат мегузорад рӯзгораш.
Дареғ аз қисмати ноҷури миллат,
Ки чуз бечораноӣ нест кораш.

Ватан, аз ҳоли миллат гуфт чанде,
Пайи иқболи миллат гуфт чанде.
Ман аз меҳри ту гуфтам ин, ки гуфтам,
Назар бар моли миллат гуфт чанде.

Гилагаҳои гоҳ-гоҳи шоир дар дафтарҳои 5-6 низ ошуфтаву музтариб дар шатти худ чористанд. Ба назар чунин мерасад, ки чомеаи мо, зехнияти миллати мо ба он одат кардааст. Сарзамини одат ҷаҳонест, ки ҳар гӯшааш дому гирифтгоҳест. Ошноӣ бо мазоҳири ин дунё инсонро пойбанду гирифтгоҳ месозад. Чи душвор аст, ҳамдӯшу ҳамканор будан, зистан бо одат. Одамии бе он ки ба банду басти ҷавҳари одат пай барад, чи осон асиру бандаи он мегардад. Зимомдориву фармонравойӣ нухуфта дар ниҳоду сиришти одат аст ва нахустин гоме, ки одат дар қаламрави дидор бо инсон бармедорад, асорати андешаву зехни инсон аст.

Ин нерӯи зиштхӯ, хамин ки андешаи моро ба даст гирифт, мисли зарпечак печ мезанад. Роҳу равзанаҳои бурунрафти зарфиятҳои нишаста дар ниҳодамонро, бидуни он ки бӯ бибарем, мебандад. Ҳисси панҷгонаи мо аз кор меафтад. Эҳсоси ҳамсоғиву ҳамҷавориро пардапӯш месозад. Забонаи шӯълаи ҳар гуна истеъдоду нубуғ, ҳаракату пуёиро дар қонуни зиндагиамон хомӯш месозад.

Салим дар дафтарҳои баъдӣ низ таъкид мекунад, ки начоти мо аз вартаи ҳалок, ба нерӯи хираду заковати мо бастагӣ дорад. Агар воқеан ҳам мо дар андешаи шукуфӣ, сабзишу рӯиш ҳастем, бояд парчамдори ору номус, номбардори номи онҳо бошем:

Бародар начоти ту дар дасти туст,
Биё пойи раҳ бар гузарҳо кашем.
Нашиде кашидан агар орзуст
Чу арғанде шерону нарҳо кашем...
Нидоро кунем наъраи Рустаме,
Ки то пунба аз гӯши карҳо кашем.
Биё, бори миллат агар қасди мост,
Ба номусу ори падарҳо кашем.

ШЕФТАГИИ САФАР ДАР САРЗАМИНҲОИ ҚАДИМ

Миёни пажӯҳишҳои адабии анҷомшуда, дар адабиётшиносии кишварҳои форсигӯ, дар имтидоди беш аз ним қарни охир яке аз мавзӯҳои мавриди тавачҷух баррасии ғазал ва масъалаи идомати ҳастии он будааст. Ғазал аз нахустин айёми зуҳуру шаклпазирӣ то ба имрӯз шабеҳи дигар аносирӣ фарҳангиву адабӣ дар қаламрави бекаронаи шеърӣ форсии тоҷикӣ масири ноҳамвору пурхаму печеро паймуда, бо тақиявар будан ба нерӯу зарфиятҳои бепоёни худ аз ҳаққи мусаллами зисти хеш ҳимоят намудааст.

Ғазал қарнҳои мутамодӣ дар кӯраи зеҳни шоирони шефтаи он озмуда шуда, обдида шуда, ба камолу боландагӣ даст ёфтааст. Сарнавишти ғазал ҳам дар маҷмӯъ шабоҳатҳои зиёде бо ҳастии мо инсонҳо дорад. Мусофират дар марзҳои нопайдоканори он гоҳо пажӯҳандаро ба рӯзгорони шукуфӣ, авҷу тақомили он мебарад ва гоҳо ба давраҳои шикастаболиву беморзадгӣ он рӯ ба рӯ месозад.

Ин ҳолат бояд бечунучаро чун як падидаи маъмулии ҳақиқати ҳастӣ, қонуни вучуд пазируфта шавад. Биниши фалсафӣ бар ин аст, ки бақои олами ҳастӣ вобастаи муборизаи аҷдод аст. Рӯзгори башарӣ наметавонад танҳо аз ҳубӣ иборат бошад. Дар шинохту маърифати бадихост, ки вучуди ҳубӣ саршори нерӯу умед ва роҳ барояш равшану ҳамвор мешавад. Мисоле аз Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ нақл мекунем, ҳарчанд аз матлаби мо дур ба назар мерасад: «Шаб агарчи зидди рӯз аст, аммо ёригари ўст ва як қор мекунад. Агар ҳама шаб будӣ, ҳеҷ қоре ҳосил нашудӣ ва барнаёмедӣ. Ва агар ҳамеша рӯз будӣ, чашму сару димоғ хира мондандӣ ва девона шудандию маътал. Пас дар шаб меосоҷанду меҳуспанд ва ҳамаи оламҳо аз димоғу фикру дасту по ва самъу басар ҷумла қуввате мегиранд ва рӯз он қувватҳоро харҷ мекунанд. Пас ҷумлаи аҷдод нисбат ба мо зид менамояд,

нисбат ба ҳақим ҳама як кор мекунанду зид нестанд. Дар олам бинамо, ки кадом бад аст, ки дар зимни он некӣ нест ва кадом некӣ аст, ки дар зимни он бадӣ нест».[10, 103] .

Миёни ашъори Салими Хатлонӣ ҷойгоҳи вижаеро ғазал ташкил мекунад. Ӯ ба ин жанри куҳани шеъри форсӣ алоқаву дилбастагии зиёде дорад. Аслан ғазали имрӯзи мо дар тӯли сад соли охир дучори дигаргуниҳо ва таҳаввулоти чашмгире шуда, ки бештар ҷанбаи муҳтавоӣ, забонӣ доранд. Аз нигоҳи сохторӣ қариб, ки тағйир накардааст. Гузашта аз ин дар ҷаҳордевори ин жанри қарнҳо шаклгирифтаву ба пухтагӣ расида, сухани тозае гуфтан, ё ба мазмуни наведаст ёфтан кори осоне нест. Расидан ба домани дарунмояи бикр, мазмуни тоза, ба ҳунарманде даст медиҳад, ки дар радифи доштани нубуғу истеъдод, лаҳзае аз ҷустуҷӯ, мутолиа дар осори гаронсанги пешиниён ғориғ намеомонанд. Зехни ҳар шоиру ҳунарманде замоне нерӯи зояндагӣ, офаринандагӣ пайдо мекунад, ки ба андешаву шеваи биниши пешиниён хешро пурбору мучаҳҳаз созад.

Салими Хатлонӣ бо осори гузаштагон, забону сабки онҳо ошноӣ ва тасаллути комил дорад. Дар қаламрави ғазалиёти ӯ омезае аз сабкҳои мураввачу марсуми шеъри форсӣ мисли ироқиву хуросониву ҳиндӣ сояфкан аст. Вале гоҳе эҳсос мешавад, ки беш аз ҳар каси дигаре шефтаи тарзу шеваи Ҳофиз ва хосатан Мавлоно аст.

Салим дар ғазалиёти дафтари нахуст шефтагиву дилбастагии зиёд ба Бедилу Сойиби Табрзӣ дорад, ки ҳарду аз саршиностарин намояндагони сабки ҳиндианд. Ҷустуҷӯгарӣ, дастбӣ ба маъниву мазомини тоза ҳадафу мароми доимиву ноистои руҳу равони пайравони сабки ҳиндист.

Шеваи умумии кор дар сабки ҳиндӣ бар ин устувор аст, ки зимни таҷассуму инъикоси мазмуне ба хотири муътақид сохтани тарафи муқобил андешае собитсозу таъйидкунанда ва шабеҳи созу барги андешаи нахустин

меоварад. Дар ғазалҳои дафтари аввал зеҳни шоир маътуфи андешаҳои баланди пандомӯзанд.

Ақсар мазомине, ки дар чаҳорҷӯби воқеияти рӯзгори башарӣ озмуда шудаду шинохташон зарурист бо шеваҳои ҷаззобе тарсиму бозсозӣ мешаванд. Масалан ин ҳақиқат, ки камоли ҳар шайъу мавҷуде вобастаи заҳмату ранҷ аст ва аз роҳи дигаре расидан ба матлуб мучоз нест, дар як ғазали Салим чунин омада:

Дона то май мешавад, бас тоби зиндон мекашад,
Заҳмати ҳар пешаро аз неку бад чон мекашад.
Соҳил аз имкони мақдурӣ намехонад ба худ,
Мавҷро шӯридагӣ аз баҳр домон мекашад.

Шоир дар домани ин қабил ғазалҳо талош меварад дар камолу пешрафту раванди шоистаи ҷомеаи башарӣ, ислоҳи костаҳову кутӯҳии ахлоқи одамӣ саҳм бигирад. Дар ғазале бо радифи «омӯз» инсонҳоро дар талошу ҳаракат ҳиммату саъй дар боло бурдани сатҳи донишу маърифат бармеангезад. Зеро бидуни омӯзишу идроки воқеияти ногузир наметавон даст ба ҷое бурд. Қарору сукун, беамалӣ инсонияти инсонро ба заволу нестӣ мебарад:

Нигаҳро сӯйи майдони тамошо шавқи пар омӯз,
Нафасро вусъати пайваста аз оҳи ҷигар омӯз.
Ҳаводорони шабнам офтоби рашк бишкастанд,
Зи ин дарҳамшикастан ҳоли дилро мухтасар омӯз.
Бадар шав бар саломат аз қабои сарди танҳой,
Видои бахтро аз ҳолати ашку назар омӯз.
Наёмӯзанд аз оромӣ фарҳанги таносой,
Риёзатро тақопӯ бахш оҳанги сафар омӯз.

Замони ҳамдидорӣ бо ғазалиёти шоир симои пирмарде гарму сарди рӯзгорро чашида, ки бордӯше аз панду ҳикмат ва ҳидоят дорад, аз паси абёт руҳ менамояд ва доштаҳову андӯхтаҳояшро ҳадяи мо мекунад.

Шинохтан, арҷ гузоштан ба замону арзиши зистану будан, дарунмоёи аслии аксари эҷодиёти шоир аст.

Умри инсониро оғозу анҷомест. Бояд аз имконоте, ки миёни ин дар нуқтаи азали барои мо фароҳам шуда, истифода намуд:

Ин умр қатра-қатра нисори чакидан аст,
Оғозро ба нуқта маҷоли расидан аст.
Эй аҳди сарфарозихо, кӯтоҳ шуд нафас,
Бемунтаҳост осмон, вақти ҳамидан аст.
Соҳибдилон қадам ба тамошо намебаранд,
Меъёри ақли он ҳама ақсои дидан аст...
Аз шохсори орзу бедоғ мева чин,
Фасли ҷавонӣ рафт, хазон оҳи чидан аст.

Ҷойи таъкид аст, ки беш аз ду даҳсола аст, бархурди шоир бо Мавлоно ва осораш фаротару густурдатар аз пайванди як шоир бо шоир аст. Салим солиёни зиёде аз умрро сарфи пажӯҳиш дар ҷаҳони рангину пуррози каломии ин бузургмарди адаби форсӣ кардааст. Бехуда нест, ки ҳузури вай дар ғазалиёти ӯ зиёдтар эҳсос мешавад. Ради пойи Мавлоно махсусан дар се дафтари охир ниҳоят махсус аст. Шоир ағлаб тахти таъсири мусиқии шеъраш қарор мегирад:

Эй мутриби хушхони ман, сози ту дорад сози ман!
Эй аз ту равшан ҷони ман! Эй ноз андар нози ман!
Чандон мақаш аз гӯши ман, ҳин, дида, эй, хомӯши ман!
Ҳам тор бар тор, аз наво, овози ту, овози ман!
Дар тоб дорам тоби ту, ҷон медамад мизроби ту!
Оҳ аз даҳони бози ту! Оҳ аз даҳони бози ман!

ё ки:

Эй офарин! Эй офарин! Эй марҳабо! Эй ҷони мо!
Эй аз ту равшанбин шудем! Хуш аз ту бар эҳсони мо!
Ту нури нури ҳар назар! Эй, аз ту дилҳо баҳравар!
Эй ишқ! Эй сӯзи вафо! Ту дониву имони мо!

Аз ломакону аз макон, рӯ кардаӣ дар ҳар нишон!
Эй олишон! Эӣ олишон! Бинмой бар имкони мо!...

ё ки:

Чӣ ранҷ асту хор аст? Чӣ ишқ аст, Худоё!
Ки дил бемадор аст! Чӣ ишқ аст, Худоё!
Ғаҳе дил ба тангам, на бар сулҳу чангам!
Чаҳон тангу тор аст! Чӣ ишқ аст, Худоё!
Зи сӯз аст созам, ки чон мегудозам!
Чӣ нуру чӣ нор аст? Чӣ ишқ аст, Худоё!

Ба назар чунин менамояд, ки берун рафтани Салим аз сарзамине, ки дар канораш умр сипарӣ шуда ва атру бӯяш сангин дар мағзи чон нишаста, ниҳоят душвор аст. Сояҳои равшани дунёи рангини андешаву назаргоҳҳои Мавлонову Сойиб ва Бедилро мо дар ғазалҳои дафтарҳои охирини шоир зиндатару решадор мебинем. Таъсирпазирии шоир аз шоирони ёдшуда ва махсусан Мавлоно дар фазоҳои гуногун ва заминаҳои мухталиф сурат гирифта. Ё гоҳе таркиботу мазмунҳои Мавлоноро бозофаринӣ мекунад. Гаштҳое дар тахтаи шоҳмоти вожагон мезанад, то гоме тозатар бардорад. Чунин шеваи эҷод дар ғазалофаринӣ дар дафтарҳои охирини ашъори адиб махсус аст.

Тавачҷуҳ ба рехту ҳамнишинии калимот, фароҳамсозии сохтмони хушрехту хушоянд, бо мақсади дастбӣ ба лаҳну мусиқии калом, ки рӯхро навозиш диҳад ва маънии мавриди назарро бирасонад, сабки ҳамешагии Салим аст.

Бо такрору ҳамчавор сохтани вожагону иборот лаҳну мусиқии хостаниву мутантан зода мешавад. Гоҳо ҳамнишинии вожагон ба гунаест, ки барои баҳрагирӣ аз рукни аслии каломии феъл,- ниёзе наменонад.

Такрори вожағони мушобеху калимоти мукаффо хатто дар чаҳорчӯби як байт ғазои саропо шӯру завқ ва зебоиро ба зухур мерасонанд.

Барои намуна чанд байтеро аз ғазале бо радифи «шаб шуд» нақл мекунем:

Ало моҳ! Ало моҳ! Чи бегоҳ, ки шаб шуд!
Кучой! Кучой! Баро! Оҳ, ки шаб шуд!
Намо рӯй! Намо рӯй, зи он кӯй, зи он кӯй!
Ба мо бин! Ба мо бин, ту худхоҳ, ки шаб шуд!...
Барафрӯз! Барафрӯз! Назарсӯз! Назарсӯз!
Чу Юсуф, бад-ин чоҳ! Бад-ин чоҳ, ки шаб шуд!
Гузоре! Гузоре! Шароре! Шароре!
Ба ин роҳ! Ба ин роҳ! Ба ин роҳ, ки шаб шуд!
Бурун ой! Бурун ой! Рух аз парда бикшой!
Аҷаб рӯз! Чи кутох! Чи кутох, ки шаб шуд!

Бар хилофи дафтари панҷум дар ғазалиёти дафтари чорум мо нуфузи сабки ҳиндиро бештар мебинем. Дар ҳамин дастаи ғазалиёт аст, ки мо ба андешаҳои амиқу бикри шоир, ки хонандаро ба шинохти ғӯшаҳои пинҳони ҳастӣ ҳидоят мекунанд, рӯ ба рӯ мешавем.

Вижагии дигари ин ғазалҳо ҳузури вожагонест, ки ба гумонам барсохтаҳои шоиранд. Масалан калимаҳои мисли дӯшинаҳом, ғафлатгумон, рангингувор, бастабетоб, хобнайранг:

Беҳабар аз худ расидан ёфтем ғафлатгумон,
Пухтагӣ оғаҳ диҳад рӯзе, зи дӯшинхоми мо...

ё ки:

Навопарвардаи исмат надонад қадри бенангӣ
Бубин аз шарм ранги чехраи рангингуворонро...

ё ки:

Ба ҳайрон бастабетоби ҳаёли хобнайрангем,
Чӣ мардум гарқ шуд аз обдам дар чашми тар моро...

Гоҳо аз пушти сурудаҳои Салим сояи фозилмарде
файласуфу сарду гарми рӯзгор чашида, донишандӯзе
зухур мекунад, ки бардоштҳои хешро аз падидаву
рухдодҳои пурпечу буғранчи ҳастӣ дар колбади абёт
мерезад. Ҳар байте як паёмест, ки бар асари озмоишҳои
дурударози масири зиндагӣ ба даст омадааст. Истой,
таваккуф, ҳастиву мавҷудоташро ба нестӣ мекашонад.
Дар чунбишу ҳаракат аст, ки пояҳои зиндагӣ нерӯ
мегирад, созу рӯзгор ба шуру наво дармеояд. Тасвирҳои
шоир гоҳо аз матни зиндагии мавҷудоте барсохта
шудаанд, ки шеваи рӯзгорашон метавонад ибратомӯз
бошад:

Шӯр мебояд, ки дарҳам бишканад ороми мо,
Сокии дилмурда кай дар гардиш орад чоми мо?
Иззи паймудан надод аз сарфарозӣ ҳикматам,
Хоксорӣ по ба пастӣ мекашад аз боми мо.
Заҳри бадномӣ чашидан эътибор аз даст дод,
Шукр тоъатдори имон аст бар инъоми мо.
Дар азоҳонӣ ба иззат бош, гар омодаӣ,
Дасти пирӣ сад гираҳ чин баст дар андоми мо.

ё ки:

Баландовоза аст афсонаи дил дар тапиданҳо,
Ҳалок аз хомушӣ ру медиҳад дар орамиданҳо.
Баҳор аз рангу бӯ пероя мебандад чаманҳоро,
Ҳавои нафҳа лаззатҳо физояд бар вазиданҳо.
Ғуборолӯдаи яъсам, ки ранчи болу пар дорам,
Ҳаводорӣ ҳаёли хом дорад аз париданҳо.
Чу кирми пила мехоҳам зи ҳар чашме панаҳ чустан,
Кафан мебофам аз оби даҳан бо ин таниданҳо.

Ғазалиёти шоир дар дафтари саввум бештар чанбаи ирфонӣ доранд. Мухотаби Салим дар аксари ғазалҳо ишқ аст. Забони ғазалиёт ба андозае ба ҳарфу ҳиҷои Мавлоно наздик аст, ки ба назар чунин мерасад мо девони Мавлоноро пешорӯ дорем.

Салим дар аксар сурудаҳои ин бахш масти сухану каломи Мавлоно по аз сар намешиносад. Дар авҷи вачди биловасфаш ба мухотибонаш ба нуқтаи оғозин, сарчашмаю мабдаъ будани ишқ таъкид меварзад. Гардандагии чархи гардун, идомати вучуд, дурахшиши хуршеду моҳ, ҳамаро мадҷони ишқ медонад:

Дар ҳарҷӣ тоб дидӣ, аз ишқ чӯ нишонаш!
В-ар изтироб дидӣ, аз ишқ чӯ нишонаш!
Ғар беасар шунидӣ в-ар мухтасар шунидӣ,
Ё дар ниқоб дидӣ, аз ишқ чӯ нишонаш!
Бингар, ки хуфтнангӣ, дар ақл бедирангӣ!
Дар ғачр хоб дидӣ, аз ишқ чӯ нишонаш!
Аз ҳарҷӣ рафт, боқист! Ин ишқ ранҷи соқист!
Бингар! Савоб дидӣ! Аз ишқ чӯ нишонаш!...

ё ки:

Эй ҳама олам зи ту! Валвала кун ишқро!
Эй ҳама одам зи ту! Валвала кун ишқро!
Банда ба ёдат расад, аз ту зиёдат расад!
Беш зи ту! Кам зи ту! Валвала кун ишқро!
Ҷамъи парешон зи ту! Ваҳдати хешон зи ту!
Ҷумла фароҳам зи ту! Валвала кун ишқро!
Эй назари хушлиқо! Аз ту фаноро бақо!
Шодиву мотам зи ту! Валвала кун ишқро!
Ҷозиби афлок ту! Ҷозибаи хок ту!
Ҷазбаи шабнам зи ту! Валвала кун ишқро!
Ҷамҷамаи Ҷам зи ту! Зер зи ту! Бам зи ту!
Замзама шуд зам зи ту! Валвала кун ишқро!

Ба андешаи мо иллоти кашандагӣ, дилчаспӣю ҷаззобияти ғазалиёти Мавлоно ба ҷуз аз сатҳи андешаву дунёшинохтӣ, мусикии нодири он аст, ки дар пайкари ҳар ҳарфу ҳичо меҷӯшад. Ҳамин ҷанбаи мусикии ғазалиёт аст, ки таваҷҷуҳи шоирро асир кардааст. Равшан аст, ки мусикии шеър иборат аз ҷамоҳангии савтӣ ва овоиест, ки дар калом падидор мегардад. Ин мусикӣ дар шеъри озод ё нимойӣ, шеъри мансур низ мавҷуд аст, ки перомунаш суханҳо зиёд гуфта шудааст. Вале мусикие, ки хоси шеъри суннатӣ аст, бо баракати вазн, қофия, радиф ва дигар омилҳо ба вучуд меояд. Ҷанбаи мусикоии ғазалиёти Салим ниҳоят нерӯманд аст. Номбурда махсусан аз ҷамовоии ҳичоҳову ҳарфҳои алоҳида баҳраҳои вофир меҷӯяд. Барои равшан гардидани ин масъала танҳо як ғазалро нақл мекунам:

Бош, ки аз бодия бармедихад имшаб хабарат!
Боди гузар! Боди гузар! Ҳамсафарат! Ҳамсафарат!
Меравӣ дарвешнамо! Қибла туро пешнамо!
Халқ туро хешнамо! Холиқи Ҳақ! Муфтахарат!
Аз қадамат роҳ ба роҳ! Ҳаст кулоҳат ба гувоҳ!
Ҳар нафасат оҳ ба оҳ! Ғайри гумонат! Назарат!
Мири ҷаҳон, ар на тӯй, медихад андар ту дуй!
Қачнигаро! Сӯи ӯй! Ақл ҳидоятасарат!
Эй ҳама побанди рамақ! Боди раҳат бод сабақ!
Фикрати Ҳақ! Фитрати Ҳақ, болу парат! Болу парат!
Номаи Ҳақ бол туро! Номи Ҳақ иқбол туро!
Эй ба ҷамоли ду ҷаҳон! Ҳарду ҷаҳон бар ҳадарат!

Дар ин ғазал нахуст ба нақши қофия бояд ишорат намуд. Муқаффо шудани вожагони ҳабарат, ҳамсафарат, муфтахарат, назарат, ҳидоятасарат, парат, ҳадарат бо сари худ як навъ оҳанги қадамбардориро мерасонанд. Қофияҳои дохиливу канорӣ дар абёти дигар мисли дарвешнамо, хушнамо, роҳ, гувоҳ, туй, рӯй, рамақ, сабақ, бол, ҷамол ва ғайра ҷанбаи мусикоии қофияи аслиро

нерӯмантар месозанд. Ҳамовоии ҳарфи «ш» дар калимаҳои «дарвеш, хеш, пеш» низ дар мусиқоофаринии ғазал нақши бориз доранд. Ба ҷуз он чи, ки зикр шуд, такрори ибораҳо низ мисли «боди гузар-боди гузар», «ох ба ох», «фикрати Ҳақ! фикрати Ҳақ!» дар камоли мусиқӣ хеле саҳиманд. Дар бархе аз ғазалҳо дилчаспиви чаззобӣ аз нахустин вожа оғоз мегардад. Бо зикри як ғазали дигар ин бахшро ба поён мерасонем:

Гирифтор! Гирифтор, чу ман нест дар ин кӯ!
Харидор! Харидор, чу ман нест дар ин кӯ!
Нисор аст ба роҳаш, чу чон ёфт гувоҳаш!
Бад-ин ор! Бад-ин ор, чу ман нест дар ин кӯ!
Чу ӯ ҳаст, фидоям! Фигон гашт нидоям!
Чунин ёр! Чунин ёр, чу ман нест дар ин кӯ!
Чи сармаст фитодам! Диле ҳаст, ки додам!
Чу бемор! Чу бемор, чу ман нест дар ин кӯ!
Чи аҳдест! Чи аҳдест! Зи афкор ба чаҳдест!
Ба зинҳор! Ба зинҳор, чу ман нест дар ин кӯ!
Зи ин чом! Зи ин май! Биафзой пайёпай!
Ки ночор! Ки ночор, чу ман нест дар ин кӯ!

Радиф, қофияҳои асли, дохиливу канорӣ, такрорҳо бо ҷамъи ҳам заминаи мусиқоии онро фароҳам месозанд. Махсусан нақши қофияҳои канориву дохилӣ, иртиботи вожагони гирифтор, нисор, ор, бемор, зинҳор дар пайкари ғазал ва сохтори он бағоят арзишманданд.

Мавзӯи қобили мулоҳиза дар коргоҳи эҷодии шоир дилбастагии ӯ ба маснавист. Бешубҳа аз шоирони муосири тоҷик касе, ки бо қиддият бо риояти низому иқтизои фанӣ маснавӣ сохта, Салими Хатлонӣ мебошад. Албатта намояндагони насли бузургтар дар заминаи маснависароӣ таҷрибаҳои доштанд, вале шеваи кори онҳо мутафовит буд. Тафовути нахустин канор гузоштани бархе аз қавоиди марсум дар шеваи нигориш буд. Тафовути баъдӣ дар содагии баён ва забоне ҷиҳат

гирифта чониби авом. Чанбаи дигаре, ки маснавиҳои муосирро аз қадим чудо мекард мавзӯӣ ва дарунмояҳое буд, ки бештар ҳадафи иҷтимоӣ-таблиғотӣ дошт.

Шояд Муъмин Қаноат охири намояндаи насли пешин аст, ки дар сароидани маснави махсусан маснавиҳои ҳаммосӣ ба комёбиҳои чашмгире даст ёфт. Дар бархе аз маснавиҳояш бо истифодаи авзоии мухталиф ба таҷрибаҳои нав даст зад. Вале бар хилофи насли пешин Салим талош меварзад аз ҷаҳорҷӯби таъиншуда дар ҳалқи маснави по фаротар нагузорад. Беҳуда нест, ки маснавиҳои номбурда «Ҳокистари ҳубоб», «Шамими бодаву бод», «Эй ба сират!!! Не ба сурат!!!», «Ҷилваи Зот, бингар аз миръот», «Рози ӯ, дар бениёзи ҷӯ!», «Аз ҳидоят то бидоят...» ҳамагӣ дар вазни «Маснави маънави»-и Мавлоно (бахри рамали мусаддаси маҳзӯф ё мақсур) суруда шудаанд. Шояд рӯчуи шоир ба ин жанри пирсол барои гурӯҳе аз муосирон қобили пазириш набошад ва ин иқдоми ӯро «бод дар каф гирифтани» талаққӣ кунанд. Вале тааммуку ғавр дар маснавиҳои нишон медиҳад, ки майдони маснави барои баёни андешаҳои имрӯзин то чи андоза муносибу созгор будааст. Инсон ва тарбияти ӯ, кашфи зебӣ дар ниҳоди ӯ аз ҳадафу дағдағаҳои ҳар ҳунармандест. Худованд аз миёни ҳама офаридаҳояш танҳо ба инсон хираду огоҳӣ дод, сурати ӯро ҳамчун санаде гӯё бар дигар офаридагонаш арза дошт, дар ниҳоди муҳаққари ӯ ҷаҳонро ҷойгузин сохт.

Дар анбони ин ҷаҳони бузург имконоти бепоёне нуҳуфтааст, ки идрокӯ эҳсосу тамошои он дигар вобастаи ҳуди инсон аст.

Маърифати манзараҳои он, дидани зебоихову хуснаш, пай бурдан ба моҳияти вучудаш, тадричан инсонро ҳодиву роҳбар, инсонро инсон мекунад. Мисли як ҷароғи худсӯз ториқиҳои ҳонаи рӯзгорашро равшан месозад, чашми ҳобидаи зеҳну ҳушаи боз мекунад, то

моҳияти вучудии хешро нодида нагирад. Ба зохиру ботини хеш бингарад.

Сарриштаи он рисолатеро, ки танҳо бар ӯ вогузор шудааст, дарёбад ва он рисолати андаке нест. Дар конуни ҳастӣ миёни тамоми мавҷудот мазҳару ҷонишини Худо будан, худогуна зистану андеша қардан ва дар масири мустақими он бе ҳеч гуна инҳирофу бадандешагӣ бо номи Ӯ некӯ гом бардоштан, ҳаққу манзалати махлуқоти перомунро шинохтан. Муҳим аз ҳама дар ин сахнаи пуртакопӯ ғафлат нақардан дар дарку шинохти замони будан, замоне, ки ҳама оғозхоро бетаваққуф, ноаён пинҳон-пинҳон ба поён мебарад.

«Эй ба сират!!! Не ба сурат!!!» яке аз тӯлонитарин маснавиҳои шоир аст, ки дар дафтари савум омадааст. Тавре ки дар баҳши «Оғоз» худи шоир менависад: «маснавии «Эй ба сират!!! Не ба сурат!!!» назм дар боби таълим бар хулқи одам аст...»

Дар ин маснави перомуни сад мавзӯ, ки ба сирату сурат, хулқу атвор ва дар мачмӯ дар масири камолу боландагии ахлоқи инсон созгоранд, ибрази назар менамояд. Андешаҳои хешро бо нақли шавоҳиди тамсилгунае, ки бархе баргирифта аз матни рӯзгори имрӯзанд мудалал месозад. Унвони ҳар баҳше аз маснави як мавзӯи комил ва гӯе хулосашудаанд. Танҳо шоир зери унвон ба тафсиру ташреҳи густурдаи он мепардозад. Масалан дар достони «Нест аз ин ишқ бар ҳоҷат гувоҳ» чунин сатрхоро мехонем, ки дар ситоиши ишқ омадаанд:

Ғарқ мегардад ҷаҳон дар хуни ишқ,
Мешавад мачнуни дил мафтуни ишқ.
Медамад дар шох хуни сабзи ишқ,
Медамад озода хун дар набзи ишқ...

Дар достони «Мекашад кас эҳтиёҷи нафсро» шоир андешаи дил набастан ба алоқи инҷаҳонӣ ва нафснигаҳдориро талқин мекунад. Боз гузоштани дари

нафс, тамаъҷӯӣ, барои инсон оқибатҳои нохушоянде дорад:

Пас вучуди мо, ки обу оташ аст,
Хоки мо бар дасти боди саркаш аст.
Ин вучуд ангезаҳо дорад, палид,
Чун зи ин гуфтан намеояд ба дид.
Дар баҳои лутфу эъҷоб ин касиф,
Доғ-доғ ояд ба домони назиф.
Нест дар ин парда чун оҳанги ғайб,
Ранг меафзояд аз найранги райб.
Метанад бетоби ҳол аз неку бад,
В-арна одам нест дар сурат чу дад.

Ҷустуҷӯ дар вучуди моҳияти инсон, рисолати ӯ дар паҳнаи ҳастӣ, шиноҳти ҷаҳони бекарони ӯ, нуқоти заъфу нерӯманди рӯзгораш, расидан ба умқи кунҳои диди вай аз дунёву мазоҳири он, аз зумраи масоиле мебошанд, ки ба гунаи шоиста, амиқу густурда дар маснавиҳои шоир бозтобу арзёбӣ шудаанд ва мусаллам аст таҳқиқу тадқиқи ҷудоғонаро тақозо мекунанд.

Ноғуфтаҳо дар перомуни шеъри Салим, хунари шоирӣ, ҷанбаҳои зебошиноҳтӣ, сувару асбоби ашъораш зиёданд ва ҷаҳорҷӯби ин таҳлили кӯтоҳ барои шарҳу баён имконпазир нест. Матлабро бо порас аз шеъри зебои «Бигӯ, тарона бимонад!..» ба поён мерасонем:

... Қасам ба покии боли кабутарони сафед,
Қасам ба шеъри умед,
Агар тарона бимонад,
Ману ту мемонем,
Ману ту мехонем...

Бигӯ, тарона бимонад!..

ПОЁНИ НОПАДИДОР

Гуфторе, ки атрофи сурудаҳои Салими Хатлонӣ дар домани рӯзномаи донишгоҳӣ - «Ба қуллаҳои дониш» оғоз шуда буд, дар ин мухтасар бо баёни ҷанбаҳои умумии сохторӣ, барҷастагиҳои мухтавоӣ, маъноӣ ва бархе вижагиҳои ҳунари ба поён расид. Зикр шуд, ки адиби мо даҳаи ҳаштодуми асри гузашта ҳамдӯшу ҳаммаром бо гурӯҳе аз адибони тозабину тозагӯ гом ба паҳнаи адабиёти муосир ворид гардид. Ӯ ва ҳамқаламонаш рисолати бузурги шоир будану шоирона зистанро ба дӯш доштанд ва мебоист ҷунбишу бедории адабиёро, ки даҳаи шастуми қарни пешин ҷомеаи фарҳангии онрӯзиро фаро гирифта буд, нерӯву тавону камол мебахшиданд, маънавияту рӯҳонияти шоириро ҳамгому ҳамқалами замон мекарданд. Намояндагони ин насл ба дарки ин воқеияти ногузир расида буданд, ки дар асри ҳозир танҳо бо адабиёти пешин, тафохур қардану нозидан аз доштаҳо, дар маҳдудаи миллӣ наметавон рушду боландагии қобили мулоҳиза пайдо намуд.

Ошноӣ бо адабиёти ҷаҳон, осори шоирону нависандагони дигар қавму миллатҳо, тарҷумаи адабиёти бадеӣ барои камолу пешрафт ниёзи мубрами рӯз буд.

Ногуфта намонад, ки даҳаҳои поёнии қарни XX давроне буд, ки таҳаввули ҷашмгире дар синаи дунё сурат мегирифт ва ҷаҳон бо тамоми абъодаш ҷеҳра иваз мекард.

Ин ҳама тағйиру дигаргунӣ наметавонист дар майдони адабиёт беасар бошад. Хусусияти муҳими он давра боз дар он зоҳир мегардад, ки иртиботу ҳамкориҳои муштарақаш миёни халқҳо ва аҳли адаби милали дунё густаришу фазои матлуб касб менамуд.

Шинохту дастрасии мардум бо офаридаҳои зехну хиради дигар мардум вусъату домана мегирифт.

Назари пӯёву диди чӯяндаи шоирона эшонро ба ин натиҷа мерасонид, ки ҷаҳонро метавон аз даричаҳои дигар дид ё ба қавли Фурӯғи Фаррухзод:

Метавон ҳамчун арӯсаҳои кӯкӣ,
Бо ду чашми шишайӣ дунёи худро дид...

Талошу кӯшандагӣ, азму нияти устувори онон барои расидан ба қаламрави адабиёти асил оқибат борвар шуд. Мо соҳиби адабиёти дигаргунае гаштем, ки моро аз эҳсоси яъсолуди дастхолоӣ будан пеши мардуми ҷаҳон раҳо сохт.

Шебу фарози масири паймудаи ин насл дар мисоли ашъори Салими Хатлонӣ дар ин китоб нақду баррасӣ шуда, вале мо муддаии комилияту нақди фарогири ашъори шоир нестем. Ҳамзамон бояд иқрор кард, ки дар рисола парешоннигарии мавзӯҳои мавриди таҳқиқ эҳсос мешавад. Махсусан ҷаззобтарин ҷанбаи корномаи шоир, ки аносири забонӣ аст ва халлоқиятҳои шигифтангези хунари шоир низ маҳз дар манзари он ба ҳузур расида, ба таври шоиста таҳлилу арзёбӣ нашудааст.

Аз сӯйи дигар шоир дар авҷи камолу боландагист ва роҳе бо поёни нопадидор пешорӯ дорад. Дар паймоиши ин роҳи неоянд орзуи мо барои Салим ҳамроҳии ҳамешагӣ бо чанд феъли тоҷикист: дидан, хандидан, рафтани ва офаридан.

ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТ

Сарчашмаҳо

1. Хатлонӣ Салим. Мунтахаби ашъор. Ҷ. 1. Душанбе: «Эҷод».- 2005.- С.792.
2. Хатлонӣ Салим. Мунтахаби ашъор. Ҷ. 2. Душанбе: «Хумо».- 2007.- С.476.
3. Хатлонӣ Салим. Мунтахаби ашъор. Ҷ. 3. Душанбе: «Истеъдод».- 2010.-С. 674.
4. Хатлонӣ Салим. Мунтахаби ашъор. Ҷ. 4. Душанбе: «Истеъдод».- 2013.- С. 476.
5. Хатлонӣ Салим. Мунтахаби ашъор. Ҷ. 5. Душанбе: «Истеъдод».- 2015.- С. 552.
6. Хатлонӣ Салим. Мунтахаби ашъор. Ҷ. 6. Душанбе: «Истеъдод».- 2016.- С. 250.

Адабиёти илмӣ

7. Бехдорванд Армуғон. Ин рӯзҳо, ки мегузарад. - Техрон, 1388.
8. Бурсов Б.И. Судьба Пушкина. Л.; Сов. писатель. 1989, С. 586
9. Вафой Аббосалӣ. Сафар дар ойина. Техрон, 1387. сах. 211 -С. 471
10. Гузидаи «Фиҳи мо фиҳ». Мақолоти Мавлоно Чалолуддини Балхӣ, Душанбе, 2007.
11. Зарақонӣ. Чашмандози шеъри муосири Эрон. Нашри Солис. Техрон, 1386. С.739.
12. Зарринқӯб Абдулхусайн. Шеъри бедурӯғ, шеъри бениқоб. Техрон, 1987. С.338.
13. Зарринқӯб Абдулхусайн. Аз гузаштаҳои адабии Эрон. Техрон, 1375. С. 588.
14. Кадканӣ Муҳаммадризо Шафей. Сувари хаёл дар шеъри форсӣ. Интишороти «Нигоҳ». Техрон, 1383.
15. Кадканӣ Муҳаммадризо Шафей. Мусиқии шеър. Чопи савум. Интишороти «Нигоҳ» 1370.

16. Лангрудӣ Шамс. Таърихи таҳлилии шеъри нави форсӣ. Ҷилди аввал, -Техрон, 1377.
17. Маҷаллаи «Паёми навин» 1343, №6,7,8
18. Маҷаллаи «Садои Шарқ». 1968, №10.
19. Пурномдориён Тақӣ. Хонаам абрист. Интишороти Суруш. Техрон, 1377.
20. Равшантар аз хомушӣ. Баргузидаи шеъри имрӯзи Эрон. Техрон, 1378.
21. Раҳмонов Ш. Сухане чанд аз лирикаи форсии тоҷикӣ. -Душанбе, 1999.
22. Сортер Ж.П. Адабиёт чист? Техрон, 1388, С. 312.
23. Тимофеев Л. Слово о стихе. М.; 1987.
24. Фулодванд. Аз чехраҳои шеъри муосир. Техрон, 1387 саҳ.61. С. 374.
25. Шеър раҳойӣ аст. Интишороти «Қақнус», Техрон, 1378 саҳ. 19-48бс.
26. Ҳақимов А. Дар қаламрави суҳан. - Душанбе: Ирфон, 1982.
27. Ҳақимов А. Шеър ва замон. -Душанбе: Ирфон, 1978.
28. Ҳасан Ҳусайнӣ. Бедил, Сипехрӣ ва сабки хиндӣ. Техрон, 1378
29. Юшич Нимо. Арзиши эҳсосот. Техрон, 1345. С. 402.
30. Юшич Нимо. Ҳарфҳои ҳамсоя. Техрон, 1972. С. 160.
31. Ҷаннатӣ Атоӣ Абулқосим. Нимо Юшич, зиндагӣ ва осори ӯ. Техрон, 1335.

БАРГУЗИДАИ АШЪОР

СУБҲИ ТИРАМОҲ

Чу зоғи шаб ба уфукҳои сабз доман чид,
Сабо дар обгунаи амвоҷ дасти бозӣ дошт.
Ба завқи шишагари субҳидам ҳамедидам,
Зи чашми шед ба оина дилнавозӣ дошт.

Ниёзи офиятам дар нигоҳи яъсолуд,
Ба зардномии як заъфарон бадал мешуд.
Ба рӯи барги суман қатра-қатраи шабнам,
Сари нафас-нафаси тафси рӯз ҳал мешуд.

Насими ишвагар аз одати хазон мекард,
Ба барг-барги хазонрезаҳо гулафшонӣ.
Зи ҳар хазонзада нилӯфаре ба покии об,
Кушода парда зи асрори ҳикмати Монӣ.

Маро саъодати ин субҳ ёдгор набуд,
Ки дар садоқати худ доштам парешонӣ.
Ки умри хеш бадал кардаам ба ин соъат,
Чу боди субҳ ба афсонаҳои сарсонӣ.

На аз башорати як оҳи субҳгоҳии бахт,
Ки бо назокати ин сина созгор набуд.
На дар таровати борони сабзгунаи фасл,
Ки пурчавона буду зодаи баҳор набуд.

Ҳама ба соҳати худ беқарор медидам,
Ҳама башорати дил бебарор медидам.
Ба ғози хасрави озода тирамоҳи Ватан,
Ду пой баста маро дар баҳор медидам.

ШАБ МЕШИКАСТ

Шаб мешикаст дар паси мӯи сиёҳи ту,
Дар синаат нишаст дами абри оҳи ту.
Бар хотироти тираи ман чун зулоли нур,
Мерехт аз даричаи ин шаб нигоҳи ту.

Мезод ҳар нигоҳи ту асрори ишқро,
Медод заҳри беҳудӣ бемори ишқро.
Аз куштаҳои ишқи ту бисёр дидаам,
Аммо надидаам чу ту ғамхори ишқро.

Аз пушти ҳар нигоҳи ту як чӯя ашқ буд,
Чун ояти ҳамидаи инсоф дар суҷуд.
Бар тоъати ту, оҳи ман, ин мӯя рашқ буд,
Чун соъати расидани ин лоф бар вучуд.

Ту махзани саъодати бар ҳоли бенаво,
Аз дурии ту замзамаи беҳудам раво.
Бе ишқ сӯзи хуфта ба хокистари танам,
Бо ёди ишқ медихадам ин назар ҳаво.

Ту роз, рози маҳрамӣ, ҳоло нагуфтай,
Ту соз, сози ҳамдамӣ, дар ёд хуфтай.
Ту ноз, нози гавҳарӣ, пур аз назофатӣ,
Овах, зи оби дидаам берун нухуфтай.

Ҳар шоҳи сабзи мижаат пур аз назора буд,
Чашмат шикасти нози садафро ду пора буд.
Дар шохсори мижаат, бар ёдгори ишқ,
Ҳар қатра ашқ, шабнами рашки ситора буд.

БОДО...

Бикшод, чун даричаи шаб, пилкҳои ту,
Бар номи шаб сапедаи нуру зиё дамид.
Бодо, ки бо расидани ин соғари сафо,
Сози умеди ташналабон оварад навид.

Дар чашми ту саъодати як чашма об, об.
Дар лаъли ту башорати як ҷуръаи гулоб.
Дар хусни ту зарофати фирӯзаи хубоб.
Аз ишқи ту ҷаҳони дили ошиқон хароб.

Чун ояти баҳор ҳабибу муқаддасӣ,
Чун барги гул назифу нафисӣ, нафисай.
Чун ғояти шамим, чу бӯи шукуфай.
Ҳарфи хушӣ, ҳадиси накӯӣ, ҳадисай.

Фарёди ман на санги гарони маломат аст,
Бар шишаи назокати нози сукути ту.
Гарди малол аз нафасу оҳи ман мабод,
Як хат ба номуродии рашки хутути ту.

Ин ҷо, дар он сапедадамони нигоҳи ту,
Ашки туро фароғати роҳи фирор буд.
Оғаҳ нагашт қалби ману дидаи касон,
Дар ин фурӯғи сода ҷӣ доғе ба бор буд.

Дар пой он дарича, ки барқи нигоҳи ту,
Чун мурғи бомдод раҳо шуд зи доми шаб.
Ҳар мижа дар қаламрави ин марз мегирист,
Афсонаи фирори нигоҳи туаш ба лаб.

АТАШ

Шабе дар гармсӯзи синаи ту,
Аташ бар ҳоли ман зӯрафганӣ дошт.
Сарфарози нафас, тухми ҳавасро,
Ба хоки синаам бедард мекошт.

Нафас бар тоъати мижғони нармат,
Чунон печидамат бар одати худ.
Насими сабз дар барги алафҳо,
Чунин дорад бақои тоъати худ.

Нафасҳои маро сози тапидан,
Нафасҳои ту дардолӯда мерехт,
Ки то дарё расидан, соҳили ту,
Ба раҳ хоки танамро гард мебехт.

Ду соҳил мефушурдӣ бар тани ман,
Ҳузӯри қонгудози тангноят.
Ки бояд фарқ будан ташнагонро,
Раҳонад завқ чони мубталоят.

Сафои обии чашми туро бурд,
Ҳавои орзуи хастаи ман.
Дигар дар обии чашми ту обам.
Дареғи ҳасрати бишкастаи ман.

Аташ коме, ки-аш, андохтам ман,
Фурӯ мерафт сар дар синаи об.
Дар ин ҳангома гавҳар зод аз ман...
Гуҳар дар қалби дарё меравад хоб.

АФСУНИ ҲОЛ

Мурғи сапеда зод чу анвор аз булӯр,
Бо пайкари тилои ғарқоби офтоб.
Бо болҳои сабзи намолӯда дар уфук,
Бо дидағони таршуда дар нуқрағуни хоб.

Аз шеваи мутангани милоди бомдод,
Афсонаи висол буд, афсуни ҳол буд.
Аммо дурӯғи бебадали духтари сабо,
Дар гӯши ман ба бовари ин гуна фол буд.

Аз лобаҳои табзадаву содаи насим,
Мерехт вожа-вожа ба номи ҳароси шаб.
Маҳтоб, дар қаламрви шаҳри ситораҳо,
Раҳ нима дошт, шеваи дарवेशияш ба лаб.

Танҳои маро ҳаваси ошно набуд,
Ёди туам баҳонаи ин ифтихор буд.
Бар одати латифтар аз субҳи тирамоҳ,
Чони маро надомати рӯзи баҳор буд.

Имшаб сукунати маҳу маскунии маро,
Дар ин диёри ғурбату ғамҳо касе шунид.
Бегонатар ба ҳоли ману моҳтоб буд,
Дасте, ки аз даричаи фардо ситора чид.

Эй, оҳи хуфта дар ҳарामी синаи Салим,
Сар каш, ки то маломати дидор як дам аст.
Маҳтобро нуҳуфтану хуршедро тулӯъ...
Айши мудоми васлу чудой муқаррам аст.

ЧАШМИ ОЛАМТОБИ ШАБҲОЯМ

Дар кучо дорад сабо имшаб,
Бо сари зулфат сари бозӣ?
Гарданат шохи баланди бахт,
Бахт ёри дастандозе.

Мӯхраи ҷодӯи аврангӣ,
Ҷой дорӣ дар даҳони мор.
Ёри соҳибдавлате бояд,
Бо ту бошад чанд давлатёр.

Оҳ, мебояд ниғаҳбоне,
Дар ҳавои нола нозатро.
Чун мани шабгард кай донад,
Роздони завқ розатро?

Дар хати афсона овардам,
Нолаи шаббони сағхоро.
Суфтаам дар соҳати рӯё,
Устухони хушки фардоро.

Чашми оламтоби шабҳоям,
Мебарам раҳ дар шаби мӯят.
Бӯсаҳоро медиҳам хиргаҳ,
Дар хамаи шабранги гесӯят.

Бодҳоро даст мегирам,
То бигирам даст мӯятро.
Бодҳоро оҳ месозам,
То бибӯям атри бӯятро.

ДЕҲАИ ХОКСОРИ МАН

Деҳаи хоксори хокии ман,
Лойи деворҳоят аз ин хок!
Зеби дасти кулолии қисмат,
Ҳамчу хоки ман аз ту омад пок!

Кӯзавори туро чудо созанд,
Ки гуворо бувад чу бар майи ноб!
Ҷоми ту лаззати дигар дорад,
Ба гувори гулобу обу шароб!

Ҳар сафоли ту ёдгор ояд,
Аз ҳишоми ҳазор қалъаву кох.
Санглохи ту кони мрамму лаъл,
Домани кӯҳу дашти ту фаррох.

Ҳар шиғат баста бар заранг камар,
Даври ҳар хонаат сипар дорӣ.
Рӯи ҳам шохи хораку гулхор,
Ҳотаат давр-давр сархорӣ.

Лонаи коҳбасти гунчишкон,
Зери порисаат қатор-қатор.
Тухм овардаанду чӯча диҳанд,
Гар амон мебаранд аз дами мор.

Каҳгил, аз хоки ту ба андова,
Устувор аст бому деворат.
Пушти дарвозаат чу гул тобад,
Чашмбанд аз рафидаи хорат.

Як сафили кулӯхдеворат,
Ба камолаш чапар чу дарвоза.
Зери чиптораи ту, модари ман,
Гандум аз ғела мекунад тоза.

Деҳаи хоксори хокии ман,
Мекунам ёд чашмасоратро!
Шабу шаббодаҳои нармвазат,
Нафаси атри навбахоратро!

Дар ҷаҳон гаштаму намедонам,
Лаззатеро ба лаззати нонат!
Боғи садбаргҳои сурху сафед,
Чамани булбулони нолонат!

Дар сари чашмаи ту чамъ ояд,
Селаи духтарони симинбар!
Рози худро ба об мегӯянд,
Карда дар об ҳусни худро тар!

Дидаҳо ҳамчу об ҷавлонгар,
Чилваборанду шухӯ пурафсун.
Ҳар кӣ бинад, адои тири нигоҳ,
Дилаке мебарад, зи қисмат хун.

Деҳаи хоксори хокии ман,
Монда меҳри ту ёдгории ман.
Гарди хоки ту дар сари мижгон,
Медихад ёди найсавории ман.

Мебарад пойи ман ба кӯчаи ту,
Мекашад зарби сангворатро.
Ҷон барад ишқи ман зи хори ту,
Мекашам то зи пой хоратро!

Сирри хоки туро надонад кас,
Нукраву лаълу симу зар дорад.
Ишваи духтарони қадраси ту,
Лаззати шир дар шакар дорад.

Лабаки боми ту чу Боми чаҳон,
Бас баланду зи дидаҳо дур аст.
Лек овози ман баланд кашад,
Ки ба овози мардумат чӯр аст.

Ҳамчу бобои Қурбон, аз лаби бом,
Бачаи хешро қунад ово:
-Ҳасан-э! Ҳо, Ҳасан! Ҳасан!
-Ҳо! Ҳо!
-Дар чӣ гӯрӣ? -Кучой? -Ҳа, баъло!

Аз сари кӯҳи ту садо кардам,
Ки садо бар садо баланд барам.
Аз лаби боми ту «фалак» гуфтам,
Ки фалакро ба сози худ сипарам.

Падарам дастёри меомӯхт,
То шавам ёвари факиру сағир.
Подабони тамоми деҳа будам,
Мани фармонбари падар, гапгир!

Ҳама дар деҳи мо баимон буд.
Соҳиби хону хонаву нон буд.
Дар ҳама хона, тоқҳои китоб,
Тоқи боло барои Қуръон буд.

Гар ба рӯзе ҳама намедиданд,
Шаб ба як хонааш Худой буд.
То савобаш расад ба хонаву хон,
Ояташ васли ин чудой буд.

Об мерехтам ба дасти ҳама,
Кори ман, кори обдастон буд.
Рамазонаш ба шои ифтораш,
Ба савоби худопарастон буд.

Дар дили мардуми худочӯяш,
Дода чазби Худо зи меҳробаш!
Аз чудой ба васл меояд,
Дар худоиву дар курутобаш!

Санг афгандаам ниҳону аён,
То фитад ғӯрае зи шохи баланд,
Санги гардон маро ба сар омад,
Ки чунин дошт завқи хурдан фанд.

Деҳаи хоксори хокии ман,
Ҳар гаҳе сӯи ту зи раҳ оям,
Гар чаҳон гаштаму чаҳон дидам,
Боз акси ту дар ниғаҳ оям.

Ҳайратъэҷобиву дилорой,
Чилваи чашмасорат афсунгар.
Лек дар чашми ман ба ғам дорӣ,
Лавҳаи гардпӯши ғӯри падар.

Оби ду дидаам шавад чорӣ,
Рӯ диҳам ашки сӯгвораширо.
Остин тар, ба ашк, тоза кунам,
Санги фарсудаи мазораширо.

ДЕҲАИ МАН

Шаббода вазону фасли гандумдарав аст,
«Ман доғ» ба доди марди хирманкӯбат.
Бар дона чудо, ба қаҳ чудо, оҳ кашам,
Меронаму говрона бар каф, чӯбат.

Махтобшабони гармселолуда,
Пуштора ба хирмани ту қаҳ мебурдам.
Аз арш, ба рашки Қаҳқашонаш меод,
Ман «оҳи фалак» гуфтаву раҳ мебурдам.

Ҳар дарза, ки бастабандӣ буд дар пуштам,
Ҳар банд зи баста дар ду китфам овехт!
Дар ин раҳи қаҳқашони ту, деҳаи ман,
Аз дарзаи пушторай ман қаҳ мерехт!

Эй деҳаи ман, ки Қаҳқашони ту баланд,
Аз кӯчаи Қаҳқашони гардун будӣ.
Бал, сурати ту будӣ дар он ойина,
Бар дидани чашми ман ба афсун будӣ!

Бо селай кафтари сафедат ба ҳаво,
Дар ҳам зада ғози ҳасрават мегузарад.
Бар дидани ғози ҳасрават ёд ояд,
Чун докаи модари маро бод барад,

Бо тоқиву каф базе зи обат хурдам,
Аз чашмаи ту, ки софу бас ширин буд.
Як катраи об аз кадӯят хурдан,
Беҳ з-оби ҳазор кӯзаи заррин буд.

Ҳамсоия мо, ки туркпайвандаш буд,
Бар тоҷикии мо назари фандаш буд.
Ҳатто, ки барои оби даҳ чашма равон,
То як нарасад, ба чӯи мо бандаш буд.

Ёд аст маро ҳавои кӯху тали ту,
Аз ёла ба ёлаат пур аз шебу фароз.
Эй деҳаи ман, хаёли пайвастанӣ ту,
Сӯи ту кашад маро зи ин роҳи дароз.

Эй деҳаи дури дури дур аз чашмам,
Дар ёди маниву дар дили ман чой!
Аз кӯчаи ту қадам-қадам мегузарам,
Побанди хаёли ту дар ин танҳой!

ҚАЗО

Аз хеш рамидаам, ки дар худ бандам.
Дар чашми замон ба ҳар қадам менигарам.
Дидам, ки надошт чуз ҳамин як фандам,
Ҳастӣ дигару хулқ дигар, ман дигарам.

Дар пасту баланди зиндагӣ по хӯрдам,
Афтодаму хестам, ки худ сохтаам.
Сарсахтии ман надошт хушбахтии ман,
Дар бозии сарнавишт бас бохтаам!

Ёдовари санги бачаи ҳамсоя,
Як умр маро ба сар кафе боқӣ буд!
Аз ин кафу аз балои бар сар буда,
Ҳам ҳомиву айбпӯши ман тоқӣ буд!

Чандон хеланд, то хамир моя шавад,
То дар кафи кадбону расад, мум гардад.
Чандон шата хурдаам, ки таълим барам,
То пасту баланди умр маълум гардад.

Чун тифлии хеш гирияму гилям чанд,
То дида ба оби чашм равшан созам.
То боз ба қасди қисмати номардам,
Дар гӯши фалак расо кунам овозам.

Аз дасти қазо, бахти балобарсари ман,
Бозичаи дасти қисмати кӯрам буд.
Аз бенамакии дасти худ нолидам,
Айбам хати пешонаи бас шӯрам буд!

Аз дасти қазо, ки қозии бахтам буд,
Бо бахти бади ман аз чафо меварзид.
Аз сулфаи ман, чун саги сӯзанхурда,
Ҳар мӯй чудо дар баданам меларзид.

Боре, ки ба лонаи кабутар бурдам,
Дастам, ки ду чӯчайи кабутар гирам.
Дидам, ду нигоҳи мор дорад сӯям,
Аз марг гувоҳ дода бар тақдирам.

Ман донаму чашму заҳри афгандаи мор,
Бо гурбаи мо, ки бар сараш мезад чанг.
Кафтар ба лаби бом тамошо мекард,
Ошуфта ба ҳоли гурбаву мори ба чанг!

Ногаҳ, ки ба чанги гурба дандонаш зад,
Бечораи гурба аз қазо менолид.
Бар қон заду неши захирафшонаш зад,
Гӯй, захираш ба қони ман меполид.

3-он рӯз, ки заҳри мор аз ҳам шорид,
Дидам, ки чу заҳр меравад мори хазон.
Гӯи, ки ба қони ман хазидан дорад,
Чун чанги маро, чу чангали гурба газон.

Гуфтам, ки ба сӯи мор санг андозам,
Оварду қазо зи санг пинҳонаш кард.
Ин мор, ки зинда монд аз санги бало,
Меъмори қазо балои сад қонаш кард.

Ҳоло ману сарнавишт, дар гири бало,
Як равзана бар хати раҳо меҷӯям.
Чун моргазида аз расан метарсам,
Мезораму мегудозаму мемӯям.

Чун моргазида мегурезам зи қазо!
Чун заҳрмазида мегурезам зи қазо!
То санги қазо надод бар сар адабам,
Чун мор, хазида, мегурезам зи қазо!

ХОНАЕ, КИ...

Хонае, ки ману ту танҳоем,
Қадри як роздори дил танг аст.
Эътибори ману ту чун ошик,
Дар таҷаллои ишқ беранг аст.

Шаб намое, ки дорад аз рӯъё,
Мекунад бал чу ишқ ғофилгир.
Дар фусунхонаи ду чашмат хоб,
Мардуме, бандаи ту, ғофилмир.

Ғусса дорам, ки фош мегӯӣ,
Бар намехоҳам аз дил озорат.
Дар намои қаландарӣ оям,
Ки барам бӯсае зи рухсорат.

Ёдгори бараҳнаи ишқ аст,
Тани урӯни ту, бараҳнаи ту.
Дар ман осори ишқ афзояд,
Моҳи ман, мӯъҷиби гунаҳ най ту.

Дар назаргоҳи орзуи висол,
Дарки оғӯш кард сад чу манат.
Оҳ! Аҷзи муҳаббатат ин аст!
Тарки оғӯши ман накард танат.

Ошное чу ман намеёбӣ,
Гарчи бегонаам барои ту!
Ту ҳамин ҷонфизо ба ҳусн басӣ,
Марди ин хонаам барои ту!

ТИРАМОҲ АСТ

Офтоб аз мадори уфқ гузашт,
Заъфарон оламе ба ҳайронӣ.
Тирамоҳ асту бод менолад,
Дар бари ёлаҳо ба сарсонӣ.

Шоҳҳо монда бесамар, урён,
Боғҳоро зи баргу гул ёд аст.
Ин чаман хушксорро монад,
Дар гузаргоҳи тавсани бод аст.

Абрҳо пушти қуллаҳои баланд,
Нест дар гул таровати борон.
Чашмаҳои баҳор хушкида,
Дар хамаи пуштҳои кӯҳистон.

Дар кафи шохсор метобад,
Лонаҳои зи мурғакон холӣ.
Раҳти роҳи сафар гарон омад,
Бори ҳаҷр аст ин, ки менолӣ.

Чашмаҳо софу чашмҳо рӯшан,
Хок офардагори рӯъё буд.
Зиндагӣ манзари тамошо буд,
Орзу дар баҳори рӯъё буд.

ШАБ

Дар ин рӯё,
Ба ҳаққи вопасин инсон,
Каломи «Сӯраи ихлос»-и одамро,
Ба лаб гардон.
Ки меояд зи пушти пардаи пиндор,
Ҳавои пой шабгардон.

Аз ин рӯё чӣ мерӯяд?
Шуниданҳо...
на диданҳо...
Тапиданҳо...
на дар сози дамиданҳо.

Зи пушти пардаи пиндор меояд,
Сияхрӯе пайи омоли нобарҷо.
Сияхрӯро намебинанд аз шабҳо,
Ки шаб бар одати дуздон сияхкур аст.
Сияхрӯ, балки мағрур аст.

Сияхрӯён,
биёмезанд, то бар одати шабҳо,
Наёвезанд бар овози ҳақгӯи Шабовез...

Сияхрӯён...
Намесозанд бо парҳез.

МОҲ

Оҳ...
Имшаб,
Моҳ бар лаб,
 сози ҳастӣ дошт.

Ишқ,
 дар дил,
Нози мастӣ дошт...

Моҳро бо ман набудӣ не адое.
Оҳро дар ман набудӣ не садое...

Моҳ,
 фарёди хурӯсонро,
Дар ҳавои фитна бозӣ кард.

Оҳ...
Ин фарёд,
Ишқи нозолудаамро,
Дилнавозӣ кард.

ЯК ҚАТРА ОБИ САРД

Маргаш фаро расид.
Шояд...
Зеро, ки вопасин талаби марги родмард,
Ояд,
Бо вопасин сухани дард.

Маргаш фаро расид.
Оре...
Зеро, ки вопасин сухани мард,
Боре чашидан буд,
Аз чашмаи зулоли диёраш,
Як қатра оби сард.

Маргаш фаро расид,
Шояд ба хоб дид...
Дар чашмаҳои чашми худ
Як қатра об дид.

В-аз вопасин нафас,
Бишқуфт ин ҳавас...
Як қатра оби сард...
Баҳри ҳалоки дард.

ҶАЗБУ ҶАЗО

Ҳоло, ки зиндагист,
Ҷазбу ҷазо саъодати саршор аст,
Зеро, ҳалок ҳалқакаши дор аст!

То ҷазб раҳ ба сӯи ҷазо гирад,
Ин зиндагӣ зи марг сазо гирад!

То ҳарфи зиндагӣ ба фасоҳат буд,
Ин фанди шахдвор,
Дар қоби бенамоия пиндор,
Бо зарнавишти исми дурӯғи ишқ,
Чун сарнавишти зарди фуруғи ишқ,
Дар вожаҳои сарди насим,
Дар чунбучӯши барги сафедорон,
Дар такнамои рӯиши хуршед,
Дар хобвори харгӯши бедор,
Дар фитнаҳои ёри шикор,
Мешавад такрор!

ЧАЛЛОД

Раҳм, боре накунад тар,
Чашми хунборашро!
Даст гирад ба камар,
То кашад бар,
Теги хунхорашро!

Оҳ!
Оҳ!
Ин чаллод!
Сари ин барра, ки маргашро,
Дида дар чилваи ин теғ, ба сад ранг,
Мекунад корашро!

Нак, бад-ин фосила чист?
Раҳмро ҳосил нест!
Ҷуз, ки
Хуни ин барраи қурбонӣ,
Теги қотилро...
Хони хунхореро...
Бе мудоро,
Медихад оро!

ҒАФЛАТ

Дар саропардаи боғ,
Навҳа мекард ба доғ!
Ишқро менолид,
Булбул аз ашк фурӯзанда чароғ!
Ба тамошо ҳама сар меболид,
Зоғ!...
Чанд мебурд фароғ!

Боғбон,
Ки дар ин фосила ғафлат дошт,
Вақтро бо ғами булбул,
Ва ба болидани зоғ,
Фасл мекард!
Ва сар аз фосилаҳо,
Бар намедошт!
Ва сар аз оҳ,
Ба фурӯрезии ҳар барг,
Заъфарон мекошт!

Боғбонро,
Ки ба як нолаи булбул,
Ба сар омад оҳаш,
Хабари гул шудан аз ғунча мапурс!
Ки ба ғафлат овард,
Тирамоҳаш!

ТАСВИР

Абрҳоро нест борон!
Хушксоронро,
Ҳаст борон доми як тазвир!
Нак, мани пир,
Бо умеди сабзхат будан,
Сурати пойизи худро,
Бо баҳоре мекунам тасвир!

Дар миёни барфу боронам!
Дар тамузи гармсери як биёбон!
Дида бар хуршеду по дар хок,
Орзуо мекашам аз коҳ то кӯҳ!
Чашмам аз ин моваро,
Мекашад як фаслро анбӯҳ,
Аз хати фосила, то андӯҳ!

Дидане дорад тамошо,
Як фирор аз оҳи маҳзунам,
Тоб мебахшам саборо!
То ба ранги дида урён бингарам,
Каҳраборо!

ОРИЯТ

Бӯи гулро,
Ба чӣ ҳавос, ки бояст шамид?
Марги гулро,
Ба чӣ чашме, ки бояст дид?
Ва хамӯширо,
Зи чӣ ово, ки тавонист шунид?
Ва шамимеву насимеро,
Чӣ машоме бояд,
Ба узубат, ки мазид?
Ва ба боде бӯид?

Чанд бо зиндагӣ мебояд сохт!
Ориятро, ки абад нест,
Орият бояд зист!
Ки ҳанӯз,
Марг анҷоми амонат нест!
Ва қиёмат боқист!

Зиндагӣ бо марг,
Оқибат дорад!
Сари охе!
Ба гувоҳе,
Ки ҳисобе гирад:
Зи хатое!
Зи атое!

ШАМЪ

Манзур дидан аст,
То шамъ,
Чун мебарад ба ҳочати ин чамъ!?

Ман мӯчибам, ки расми тамошоро,
Аз равза-равза ходиса, бар дидан,
Огоҳ додаам, ба гувоҳам!
Дар инзивои ранҷ,
Бе чилвае...
ба тоби нигоҳам!

Як барг сози айшаму сӯзам!
Дар тафти шӯъла ҳар пари оҳамро,
То пар кашад ба тоъати боло,
Ҳоло,
Сӯзе ба холи ранҷ биомӯзам!

3-ин сӯзбор,
Аз шӯълае ба шӯъла, ба сар тоҷ мебарам!
Ман, ишқро,
зи қон,
То дарғаҳи ҳаловати чонон,
Аз пила-пилла пой ба меъроҷ мебарам!

МУСОФИР

Мусофирам, ки хона надорам!
Ва хону ёр надорам,
Ки биншинем!
Ва кадӯи обамро паҳлӯ бигзорам!
Ва обу нони ғурбатро ба ҳам бинем!

Ман аз надомати танҳой,
Бо худ роз мегӯям!
Ва дар дуъое мемӯям!
Ва ҳамдиге мечӯям!

Аммо, ба чуз кабутарон, кас нест!
Як ҳамнафас нест!

Инак,
Кафам, ки бар дуъо боз аст,
Боз мегирам!
Ва бо дуъои ҷони кабутарҳо,
Соз мегирам!
Ва дар кафам дона мемонам!
То кабутаронро боз хонам,
Бар кафи бозам!
Чунон ки бар сари хонам!

БАҲОНА

Гӯсфандеро, ки бозорӣ карданд...

Огоҳаш маҳв буд...

дар ҳайронӣ!

Фурӯхтанаш...

баҳонае дар пай дошт...

Бесарбонӣ!

Хариданаш...

баҳонаи дигар дошт...

Қурбонӣ!

МЕҲР

Шоҳаҳои дастонамро,

меёзам!

Ва қад афрозам!

То сарамро бо силаҳои меҳр бинвозам!

Ва дар анвори меҳр бигдозам!

ХИДОЯТ

Вақте, ки аз канорам фосила мечустӣ,
Як фасл баргреси хазон буд!
Як фасл ашкрезии ҳичрон!
Як фасл хашми боди вазон буд!

Аммо, ки орзу ба ҳидоят буд,
Оғозро, ба ғояти ҳаргиз!
То боз ёбамат,
Гуфтам:
-«Худо хофиз»!

НҶШБОД!

Шароби душинро...
Гувори нӯшинро...
Ба ҷоми тайшуда меҳоҳам!
Ва ба ҳоли чанд тан бепир...

меҳоҳам!
Ашки шӯру талх мерезам!
Ва бо баҳори орзуҳо сабз мегардам,
Дар оҳам!

ХАТО

Дар гургмеши рӯъёҳо ва ангорҳо...

Ҳақиқатро,

бо ноҳақӣ...

омехтем!

Ва аз хоксориҳо,

дар бузургиҳо...

бигрехтем!

Бар ҳоли хеш...

туркӣ кардем!

Ки на гармем!

На сардем!

ПАНД

Раҳоиро...

аз тӯтиёни Ҳинд бояд омӯхт!

Ки гирифтори қафасҳоро,

ба бидоят гирифтаанд!

Ва панди тӯтиёни қафасҳои «Маснавии маънавӣ»-ро,

Бар «ниҳоят»-и ҳидоят гирифтаанд!

ҒАҒЛАТ

Навои ишқ...
Бенавоиро фош мегӯяд!..

Дар хоби булбулон!
Дар гумномии бегувоҳи ашқ ва шабнам!
Ва безабонии насим,
Ки ғафлатро мемӯяд!
Ва ройихаро дар нофаҳо мебӯяд!

РҶҶ

Устурахоро...
Имрӯзро...
бо авсофи рӯҷӣ мегирам!
ба сароҳати дерин мебинам!

Ва, то дар фардо бигзарам,
Дар имрӯз мемирам!

ТАЙЁРА

Мепарад тайёра то авчи бурудат,
Як назар боло ба боло!
Балки болотар зи қоби абрҳо!

Дар кавири осмони сарду сокит,
Абрҳо,
Барфҳои қуллаҳои сарбаафлоканд.
Аз сафедӣ,
абри мӯи ҷумла пирон...
Балки ҳамчун орзуи ҷумла пирон,
Бартар аз поканд.

Балки ин тайёра мемонад уқоберо,
Ин, ки мечӯяд шикорашро,
Бо ду боли ҳамлагири боз...
Дар мадори тирпарвоз...

Нест аз нақше чу бар сайдаш гувоҳ,
Не зи мурге...
Не зи рӯбоҳ...
Меғиревад!
Мекашад оҳ!
Мебарад роҳ!

ТУ...

Ту аз диёри ғарибӣ...

Дар он диёр,
Ба чуз гиёҳи ишқ нарӯяд...
Ба чуз гувоҳи ишқ нагӯяд...
Ва рахнаварди азизаш,
Ба чуз зи роҳи ишқ напӯяд...
Ва офтоби фироқаш,
Ба чуз зулоли зарандуд напошад,
Ба муштоқаш...
Ва рӯзгори васл намояд,
Ки аз каронаи ҳаҷр,
Фигор боз ояд!

Ту аз табори ҳабибӣ...
Зи он табор,
Ки аз эътибор сар дорад.
Ва эътибори ту аз офтоб меояд...
Ва эътибори ту нур аст...
Ё шояд...
Ки зарра-зарра намои ту тоби зар дорад!
Нисори номи ту ишқ аст,
Ки ишқ нома зи хуноби сад чигар дорад!

ҶОИ ГУРЕЗ НЕСТ!

Ҷои гурыз нест!

Инак қафас баҳонаи озодист!

Пои гурыз обиласор аст!

Ё...

Балки...

орзуи раҳо...

мурғаки гирифтор аст!

Сар мезанад ба панҷара беист!

Деворҳои панҷара аз оҳ,

Доранд ин гувоҳ:

-Яъне, раҳой фикрати хом аст!

-Яъне, ки оҳи дилшуда ноком аст!

То ҳаст...

орзуи раҳой...

Аз интизор менигарад чашмаш,

Бар соҳате, ки манзари дидан нест!

Пушти қафас варои раҳоист,

Аммо, раҳо, баҳонаи раҳпоист!

Инак сало...

раҳо...

қафасе дар банд...

Ин аст панди фочиа аз фанд!..

Эй, мунтаҳои роҳи раҳой!

Махрӯсаи қафас ба намо танг аст!

Ин мурғро ба сӯи ту оҳанг аст!

Яъне, ки орзуи бақо ин аст!

Дар ишқ орзуи лиқо ин аст!

То аз лиқо ҳавои бақо дорад,

Ин мурғ пушти панҷара мехонад!..

Ин мурғ пушти ҳанҷара мехонад!..

ЗИ ДУРДАСТИ ФАРОСӮ

Зи дурдасти фаросӯ,
Зи чорсуи садоқат,
Ба эътино гуфтӣ:
-Ҳавои хонаро бояст тоза кард аз бод!
Ва пардахоро,
Ба пешвози офтоб, канор бояд бурд!
Ва утоқи тиракӯчакро,
Ба рӯшаной супурд!..

Бигӯ!

Азизи дилам!
Чигуна хоҳам кард?!
Ҳавои хона ҳанӯз...
Атри дилчӯи ту...
Насими мӯи ту...
Шамими бӯи ту дорад!
Ва равшан аст ҳанӯз,
Ки ёди рӯи ту дорад!

Ҳар нафас то шишаи ҳасрат мучалло мекунад,
Занг дар ойнаи ҷои айш пайдо мекунад.

Мӯчиби ҳастӣ адам овард баҳри эътимод,
Омадан бо шеваи рафтан мудоро мекунад.

Шамъ, дар сӯзе, ки дорад санг мебандад зи ашк,
Об то дар хок шуд, тахмири аъзо мекунад.

Шӯъла сӯзад, то тамошо во кунад бар ашки шамъ,
Ашк, дар по, така бар девор бино мекунад.

Ҳочати парвонаро ин ранҷ медорад раво,
Сӯзи ҷон қурбони созу барги ово мекунад.

Дар хамӯшӣ метапад, то маргро гирад хамӯш,
Эътибори ишқ дар ин роз ифшо мекунад.

Надомат аст зи ин баҳс, то ману моро,
Хиҷолат об занад чеҳраи таманноро.

Чӣ дошт иззати рафтан зи водии хайрат,
Ки дил фаро равад ар, банд мекашад поро?

Нидо зи авҷ ба ваҷд аст қалби содиқро,
Ба ҷазб мекашад аз паст то ба болоро.

Мақому мазҳари меъроҷ дар Муҳаммад ҷӯ,
Ки боли Ҷабраил аз раҳ кашад Масеҳоро.

Ба бод рафтани ҷон, эътибори Ҷонон аст,
Ки шайд банд нашуд роҳи ҷони шайдоро.

Фишори бод ба сар мебарад амонатро,
Шикасти шиша гарон рехт мавҷи сахборо.

То, фиروق, аз алами ишқ ҳамоғӯшам шуд,
Ҳиммати дасти чафо, ҳалқакаши гӯшам шуд!

Тоб овард маро тафти таболӯди нафас,
Хичлат ибратбари таълимгари ҳушам шуд!

Соғари айши фалак беҳуду маҳзунам кард,
Заҳри бедод чашидан, ҳаваси нӯшам шуд!

Бодҳо дар гузари бодияҳо мавҷзанон,
Оташ афрӯхт аташ, ёдраси дӯшам шуд!

Чамъ орастаму танҳои ман гуфт видоъ,
Фалак, азрақ ба азо ёфт, кафанпӯшам шуд!

Шамъ, дидам, ки ба парвона чӣ омӯхт зи ишқ,
Сӯхтан хок шуду сӯз фаромӯшам шуд.

Дар ҳавас овард, то ин халқ паймон карданаш,
Ишқ кай донад, чи дорад сахви эҳсон карданаш?

Бартар аз хангомаҳои булҳавас дорад чунун,
Чун ба сар овард, бемаънист пинҳон карданаш!

Ғояти девонагон бар ҳукми девон нагзарад,
Васро ҳикмат физояд Ҳақ, ба хичрон карданаш!

Обрӯ бар исмат истисноист, бӯ дар нофа аст,
Пардаи бикрат дарад, дарбеҳ натвон карданаш!

Чамъ овардан гаронӣ дошт дар гарду губор,
Бод кай донад ба чуз шавқи парешон карданаш?

То муросо ёфт аз теги табассум захмбанд,
Лаб ба лаб овардан аз ҳам бурд хандон карданаш!

Чон фидо кардан ба ӯри ин тамошо додааст!
Чанд моро чоннисори ин тамошо додааст!

Тинати Мансур хуш дорад, ки дар дори фано,
Дар бақопарвардагон дори тамошо додааст!

Сангҳо, аз дастҳо бар занги дил афгандан аст,
Сӯи ин ойина бозори тамошо додааст!

Чашм дар иқболи ёрони фалак дидан чӣ дод?
Дар ано, фақр аз хумори ин тамошо додааст!

Дар «Аналҳақ» нест гайри дидаи худбин ба Ҳақ,
Завқи дил моро ба кори ин тамошо додааст!

Чуз ҳаволат чист ёрони сафарро сӯи раҳ?
Водии ҳайрат гувори ин тамошо додааст!

Маломат мерасад бар заъфи чашми ҳарзабин моро!
Надорад фарқ дидан дар баҳои кифру дин моро!

Ҳавасҳо фитнаоро мешаванд аз зарнигори ишқ,
Адои нози ширин мекунад қалби матин моро!

Кунун иқбол ҳайрон аст бар ҳоле, ки механдам,
Ҳаёли гиря дорад ин ҳаво бар сар яқин моро!

Ҳаё бепарда шуд, то беҳаёӣ хичлати дил шуд,
Арақ овард кирдори надоматофарин моро!

Ба урёнӣ кашад ҳирси тамошо ҳусни пинҳонро,
Чунон аз шод будан мекашад раҳ дар ҳазин моро!

Царас як парда боло дошт бар даъват, ки ворафтан,
Ба қазби авҷ сар мебохт сӯи ин танин моро!

УМАР САФАР

БИГҮ, ТАРОНА БИМОНАД!..

(Нақде бар сурудаҳои САЛИМИ ХАТЛОНИ)

Мухаррири масъул: **МУҲАРРАМ ҚОДИРӢ**

Мухаррири техникӣ: ??????????

Тарроҳ: ??????????

Ба матбаа ????.2016 супорида шуд. Ба чопаш ????.2016
имзо шуд.
Коғази офсетӣ. Чопи офсетӣ. Ҳуруфи адабӣ. Андозаи
60x841/16. Ҷузъи
чопии шартӣ 33,75. Адади нашр ---- нусха. Супориши
№ --???

